

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

TOSHKENT ARHITEKTURA QURILISH INSTITUTI

GIMUSH R.I., MATMURODOV F.M.

INNOVATSION MENEJMENT

O'QUV QO'LLANMA

TOSHKENT

Gimush R.I., Matmurodov F.M. Innovatsion menejment. O'quv qo'llanma. TAQI, 2006 y. 118 bet.

Ushbu o'quv qo'llanmada innovatsion menejmentning nazariy asoslari va xorij tajribasi, investitsion loyihalarni baholash va innovatsion jarayon vositalari tavsiflangan, fundamental va amaliy tadqiqotlar ish dasturlarini tayyorlash hikoya qilingan. Innovatsion faoliyat dasturini shakllantirish va innovatsion loyihalarga talablari bayon etilgan.

Ushbu o'quv qo'llanma 5.340.200 – Menejment (tarmoq bo'yicha) ta'lim yo'nalishi bakalavrlari, hamda iqtisodchi mutaxassislar foydalanishlari mumkin.

Taqrizchilar:

1.TDIU «Menejment» kafedrasi mudiri, professor, i.f.d. Zaynutdinov SH.N.

2.«Qurilish sohasi menejerlarini tayyorlash va qayta tayyorlash markazi» direktori, dotsent Gaziev U.A.

**O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi
iqtisodiyot oliy o'quv yurtlari uchun o'quv qo'llanma sifatida tavsiya etadi**

Mundarija

	bet
Kirish	5
1-bob. Innovatsion menejment asoslari va xorij tajribasi	
1.1. Innovatsion menejment asoslari	
1.1.1. Innovatsion menejment fanining predmeti va uslubi	9
1.1.2. Innovatsion menejmentning maqsad va vazifalari, tashkil etish va nazorati	12
1.1.3. Innovatsiyani klassifikatsiyasi	19
1.1.4. Investitsion menejmentni mohiyati	21
1.2. Ilmiy konstruktorlik innovatsion faoliyatni tashkil qilish va samaradorligini tahlili	29
1.3. Innovatsion menejmentni yaxshilashdagi salohiyat imkoniyatlari	32
1.4. Xorij innovatsiya va innovatsion menejment tajribasi	
1.4.1. Jahon iqtisodiyotiga chetdan kiritiladigan investitsiya oqimlari va uni jalb qilishdagi muammolari	34
1.4.2. Xorijda innovatsion menejmentning tashkil etilishi	36
1.4.3. Innovatsiya jarayonida xorij tajribasi imkoniyatlari	43
2-bob. Innovatsion loyihalarni baholash va innovatsion jarayon	
2.1. Innovatsion loyihalarni baholash	
2.1.1. Investitsion loyihalarni baholash usullari va qo'shilgan mablag' umumiy summasi	47
2.1.2. Innovatsion loyihalarni baholash tartibi	48
2.1.3. Innovatsiya menejmentini baholash mezonlari	50
2.2. Innovatsion loyiha yaratish, xatari va aniqmaslik omillari	
2.2.1. Innovatsion loyiha yaratish va amalga oshirishning asosiy bosqichlari	54
2.2.2. Innovatsion loyihalarni tahlil qilish usullari, tanlash, xatari va aniqmaslik omillari	57
2.2.3. Innovatsion menejmentning tashkiliy shakllari va resurslar bilan ta'minlanishi	59
2.2.4. Innovatsion jarayonning asosiy bosqichlari. Uni natijasida yangi mahsulotni ishlab chiqarish va amalda qo'llash	61
2.3. Innovatsion jarayonning samaradorligi va menejmentini rivojlantirishga tavsiyalar	
2.3.1. Innovatsion jarayonning samaradorlik ko'rsatkichlari	64
2.3.2. Innovatsion menejmentini rivojlantirishga tavsiyalar	67
3-bob. Tadqiqotlar dasturlari, innovatsiya ishlari dasturini shakllantirish va innovatsion loyihalarga talablar	
3.1. Fundamental va amaliy tadqiqotlar ish dasturi	69
3.2. Ilmiy muassasa va ob'yektlarni "Davlat noyob ilmiy ob'yektlar ro'yxati"ga kiritish va monitoringini olib borish	71

3.2.1.Noyob ilmiy ob'yektlar tadqiqi	
3.2.2.Noyob ilmiy ob'yektlar faoliyatining monitoringi	71
3.2.3.Noyob ilmiy ob'yektlar bo'yicha taqdim etiladigan hujjatlar	72
3.3.Innovatsiya ishlari dasturini shakllantirish, amalga oshirish tartibi va innovatsiya loyihalariga talablar	
3.3.1.Umumiy tartib va innovatsiya faoliyatining ob'yektlari	72
3.3.2.Innovatsiya loyihalari tanlovini tashkil qilish tartibi	74
3.3.3.Innovatsiya loyihalarini ko'rib chiqish va ekspertizaga tayyorlash	74
3.3.4.Dasturni shakllantirish	74
3.3.5.Imtiyozli kreditlar ajratish tartibi	75
3.3.6.Dasturni amalga oshirish va innovatsiya loyihalarini hissadorlik asosida moliyalashtirish tartibi	75
3.3.7.Innovatsiya loyihalarini bajarilishining monitoringi, ekspertizasi va muvofiqlashtirish tartibi	76
3.3.8.Innovatsiya loyihalari tanlovida qatnashish hujjatlari	77
3.3.9.Loyiha to'g'risida ma'lumot	77
3.3.10.Loyiha tasnifi	78
3.3.11.Texnik – iqtisodiy asosnoma	78
4-bob. Ilmiy va ishlab chiqarish korxonalarining nazariy va amaliy innovatsiya faoliyati	
4.1.Texnologik chegara va P.Romer modeli	
4.1.1.Texnologik chegara va sinish hamda yangilik diffuziyasi	79
4.1.2.Ilmiy texnologik taraqqiyot va P.Romer modeli	82
4.2.Ilmiy-ishlab chiqarish korxonalarining innovatsiya faoliyatini reytingi va yangiliklarni amaliyotga kiritish dasturlari	
4.2.1.Ilmiy-ishlab chiqarish korxonalarining innovatsiya faoliyatini reyting indikatorlarini nazariy aniqlash	85
4.2.2.Yangiliklarni amaliyotga kiritish dasturlari va loyihalarini ishlab chiqish	89
4.3.Respublika innovatsion amaliyoti	
4.3.1.Respublika innovatsion amaliyot jarayoni holati	92
4.3.2.Respublikada innovatsion jarayonlarning moliyalanishi va rivojlanishi	95
4.4.Sifat menejmenti tizimi samarali tatbiq etishda yangi omillar	100
4.5.Innovatsion texnologiya-elektron imzo va uni ro'yxatga olish markazlari faoliyatini huquqiy tartibi	103
4.6.Innovatsiya sub'yektlari faoliyati samaradorligini aniqlash va davlat tomonidan qo'llab quvvatlanishi	107
Adabiyotlar	113
Ilova. Ilova 1.«Fundamental tadqiqot loyihasi» ilmiy tadqiqotlar tanlovida ishtirok etishga talablar	115
Ilova 2.«Amaliy ilmiy tadqiqotlar loyihasi» tanlovida ishtirokga talablar	116

Kirish

Qisqa muddat oralig'ida respublikani jahon bozoriga olib chiqish uchun umumiy ishlab chiqarish samaradorligini ko'tarish, boshqaruv apparatining yakuniy natijalariga qaratilganligi, bozor ehtiyojini to'laqonli qondirish kabi ishlarni bajarish lozim.

Milliy iqtisodiyot tarkibini takomillashtirish, joriy iqtisodiy siyosat bo'yicha yuqorida ko'rib o'tilgan masalalarni hal qilinishi bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlarni amalga oshirish talab etiladi. Bular orasida birinchi o'rinda amalga oshirishi lozim bo'lgan choralarga quyidagilarni kiritish mumkin: -iqtisodiyotni rivojlanishi va isloh qilinishi monitoringi va tahlilining an'anaviy ishlab chiqarishni o'sishi va bandlik bo'yicha ko'rsatkichlaridan (sanoat, qishloq xo'jaligi, investitsiyalar dinamikasi va h.k.) tarkibiy va sifat indikatorlariga o'tish (eksport tarkibida tayyor mahsulot ulushi, kichik va xususiy korxonalarda band bo'lganlar ulushi, investitsiyalar tarkibida xususiy kapitalning ulushi, tarmoq; orlarida mehnat unumdorligi va x..k.);

-iqtisodiyotning xususiy sektorini rivojlanishini jadallashtirish, uning tarkibini yaxshilash, tranzaksion xarajatlarni kamaytirish, moddiy va moliyaviy resurslarni taqsimlash va foydalanish samaradorligini oshirish, iqtisodiy o'sishning ichki manbalarini faollashtirish uchun boshqa zaminlarni yaratishni kuzda tutuvchi iqtisodiy rivojlanishning yangi, kapital sig'imi kam bo'lgan manbalar va omillarga tayanishda sarmoyador va tadbirkorlarni rag'batlantiruvchi makroiqtisodiy sharoitlarni yaratish;

O'sishni tarkibiy va sifat omillarini faollashtirishning milliy dasturini ilmiy-uslubiy jihatdan asoslash, milliy hisoblar tizimiga asoslangan «xarajatlar-ishlab chiqarish» hisobot yillik-jadvallari tizimini shakllantirish va undan foydalanish bo'yicha ishlarni jadallashtirish lozim. Dunyoning ilg'or rivojlanayotgan davlatlari va o'tish davri iqtisodiyotini o'tayotgan mamlakatlar tajribasi va birinchi navbatda hamdo'stlik mamlakatlari tajribasi bundan dalolat beradi.

Respublikaning investitsiya dasturi sifat jihatdan yangicha yondoshuvlar bilan shakllantiriladi. Bu dasturni uch yillik davrga mo'ljallab ishlab chiqish nazarda tutilmoqdaki, u loyiha-qidiruv ishlaridan boshlab inshootni foydalanishga topshirgunga qadar bo'lgan butun siklni e'tiborga olish, qurilishni uning real moliyalash manbalari bilan to'liqroq, bog'lash imkoniyatini yaratadi, bu esa investitsiya loyihalarini ro'yobga chiqarish samaradorligini oshirishga ko'maklashadi.

Yangi jarayonlar va maxsulotlar, to'g'ri ishlab chiqarishga bog'liq bo'lgan va uning rivojlanish perspektivasiga bog'liq bo'lgan yangiliklar xamohangligini aniqlaydi. Yangi bozorlar mahsulot realizatsiyasi jarayonini aniqlaydi, ba'zi hollarda esa yangi bozorlarni ochish harakatida bo'lgan texnologiyalar hayotini o'zgartirishga imkon beradi.

Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek tashkiliy innovatsiyalar, ishlab chiqarish innovatsiyalari kabi muhimdir.

Iqtisodiy rivojlangan mamlakatlar tajribasiga ko'ra, avvalambor AQSH, yangi tashkiliy firmalar (innovatsiya firmalari, texnoparklar, innovatsion inkubatorlar, investitsion fondlar va b.) iqtisodiyotning odatiy tashkil etish sharoitiga nisbatan katta foyda olishga imkon beradi. Undan tashqari, aniq texnologik yangilik realizatsiyasi uchun mazkur tashkiliy innovatsiyalar ham zarurdir.

Yangi moliyaviy instrumentlarni o'z ichiga olgan moliyaviy innovatsiyalar so'nggi o'n yil ichida jadal rivojlanayapti. Bu instrumentlar xedjirlash va yangi konbinatsiyalarni qo'llash natijasida foyda olish omili bo'lib keladi.

Tadbirkorlik foydasini olish jarayonining uzoqligiga kelsak, bu yangi jarayon rutinizatsiyasi uchun zarur bo'lgan jarayon uzoqligi bilan uzviy bog'liqdir, jarayon

yakunlanishi bilan yangilik yaratishga sarflanadigan kuch endi kerak bo'lmay qoladi. So'nggi jarayon uzoqligi esa, iqtisodning u yoki bu tarmoqlardagi yangiliklar diffuziyasi jarayoni xususiyati bilan bog'liq shunday qilib, o'rganilayotgan foyda, ishlab chiqarish faktoridan yangi mahsulot tannarxiga kiritgan sarmoyasini namoyon etuvchi vaqtinchalik holatdir.

Bizningcha, tadbirkorlik rentasi tushunchasi mavjud bo'lish huquqiga ega. Tadbirkorlik rentasi-bu monopol qo'llash jarayonida innovatsion qaror qabul qilish natijasida olinayotgan qo'shimcha foydadir.

Tadbirkorlik qarorinng monopol qo'llanilish jarayoni deganda, mazkur jarayon rutinizatsiyasi va ommoviy qo'llash sodir bo'lmagan vaqt tushiniladi.

Biznes-strukturalar galma-gal samara qaror qabul qilgandan so'ng, tadbirkorlik rentasi yo'q bo'ladi.

Tadbirkorlik rentasi tushunchasi o'rganilayotgan sub'yektlar tomonidan olinayotgan foyda xususiyatini aniq ifodalaydi. Bu degani, renta, uni qo'lga kiritgan u yoki bu shaxsga bog'liq bo'lgan kategoriya hisoblanadi. Misol uchun, er rentasi yoki texnologik renta. Ushbu holatda ustunlik mazkur vaqt ichida keng omma tadbirkorlariga hali ma'lum bo'lmagan tadbirkorlik g'oyasi va uni realizatsiya qilish usullariga ega bo'lish bilan aniqlanadi. Bir butun sistemani tashil etish uchun zarur bo'lgan aniq shart-sharoitlar tadbirkorlik rivojlanishi uchun zarurdir. Shuni takidlash kerakki, gap mustaqil tadbirkorlik sistemasi haqida ketayapti. Markazlashgan iqtisodiyot sharoitida, tadbirkorlik ham muhimdir. Lyokin sezilarli xususiyatlarga egadir, bu kabi talablarning besh asosiy bloklari ko'rsatilidi: shaxsiy mulkchilik, iqtisodiy erkinlik, iqtisodiy rag'bat, raqobat bozorlari va chegaralngan davlat aralashuv. Har bir blok yakka elementlarga bo'linadi. Shaxsiy mulkchilik o'rganilganda, buni nazarda tutish kerakki mazkur tushuncha murakkab hisoblanadi. Biz uchun shunisi muhimki tadbirkor mulk egasi. O'z mulkidan foydalanish, uni o'tkazish va shuningdek bu juda ham muxim, u foydaga egalik qilish va undan foydalansh huquqiga ega bo'lishi muximdir. Yangi kombinatsiyalarni yaratish va realizatsiya qilish uchun tadbirkor ishlab chiqariladigan mahsulotni tanlash texnologiyalar, investitsiya yo'nalishi, zarur resurslarni qo'llash erkinligiga ega bo'lishi kerak. Bu kabi shart sharoitlarisiz tadbirkorlik faoliyatini olib borish mumkin bo'lmaydi. Raqobat mavjudligi ham muhimdir, shuningdek u yoki bu bozorlariga kirish imkoniga ega bo'lish ham muhimdir.

Rivojlangan xorijiy davlatlar amaliyoti shuni ko'rsatdiki, kichik va o'rta biznes korxonalari iqtisodiy kon'yukturaning o'zgarishlariga tez moslasha oladigan, yangi texnika va texnologiyalarni doimiy ravishda talab qiladigan, mehnat unumdorligi yuqori bo'lgan xo'jalik sub'yektlari hisoblanadi. Chet el investitsiyalarini jalb qilish va ularni o'zlashtirish iqtisodiyotni rivojlantiriga yordamlashadi va ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar uchun kuchli rag'batlantiruvchi omil bo'lib xizmat qiladi. Shuning uchun ham respublikada xorijiy investitsiyalarni jalb etish uchun imtiyozlarning keng tizimi vujudga keltirildi, xorijiy investorlar uchun imtiyozli soliq tizimi joriy etildi. Lyokin mavjud huquqiy me'yorlarni shu asnoda qoldirmasdan, uni doimo takomillashtirib borish, ya'ni kafolat va imtiyozlarni kengaytirish, investitsiya faoliyati uchun qulay muhitni shakllantirish va xorijiy investitsiyalarni jalb etish bo'yicha rag'batlantirishni kuchaytirish kerak.

Ushbu salohiyatlardan samarali foydalanish hisobiga mamlakat taraqqiyotiga erishish mumkin: tadbirkorlik sub'yektlariga turli konsalting xizmatlar ko'rsatuvchi bozor infratuzilmasi sub'yektlarini soni orttirib borish; xususan, joylarda biznes-inkubatorlar tashkil etilib, ular xorijiy investitsiya hisobiga zamonaviy uskunalar bilan jihozlashni jadallashtirish; tadbirkorlikka tayyorlash va qayta tayyorlash kurslarida ta'lim sifatini oshirish; tadbirkorlik sub'yektlarining investitsiya loyihalarini moliyalash maqsadida ularning kredit resurslaridan, shu jumladan, xorijiy kredit liniyalaridan foydalanishlari uchun keng imkoniyatlar yaratish; tadbirkorlik sub'yektlari tomonidan qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash, qurilish materiallari, engil sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish va qadoqlash kabi ishlarga

zamonaviy uskuna hamda texnologiyalarni xarid qilishga ko'maklashish; tadbirkorlik sub'yektlarining innovatsiya faoliyatida faol ishtirok etishini rag'batlantirish va b.

Boshqarish nazariyasining dastlabki kurtaklari qadim zamonlarga borib taqaladi. Buyuk allomalarimiz Yu. Sezar, A. Makedonskiy, A. Temur o'zlarining zarur boshqaruv g'oyalarini yaratishgan. Saqlanib qolgan yodgorliklarda, yozma qonunlarda iqtisodiy g'oyalar ham mavjud, unda mustaqil ishlab chiqaruvchilar huquqlarini himoya qilish, tartibga solish bo'yicha muhim fikrlar berilgan.

Jamiyat tarqqiyotining harakatlantiruvchi kuchi iqtisodiy manfaat hisoblanadi. Manfaatlar iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy shakllarda bo'lishi mumkin. Ular tizimida iqtisodiy manfaatlar birlamchi, belgilovchi va ustuvor hisoblanadi. Ana shu iqtisodiy manfaat o'z navbatida, ma'lum ijtimoiy shakllarda – xususiy, jamoa, jamiyat (umumxalq) ko'rinishlarida namoyon bo'ladi.

Xulosa qilib, ilmiy umumlashmani quyidagicha ifodalash mumkin:

-jamoaviy va shaxsiy, umumxalq manfaatlarining uyg'unligi, ishlab chiqarish barcha qatnashchilari faoliyatining mushtarakligiga erishish har bir manfaatning boyishini anglatadi; -tadbirkorlik munosabatlarining ko'p tomonlama ko'rinishida eng kam tahlil qilingani ularning samaradorligini baholash va moddiy qo'llab-quvvatlash munosabati bo'lib, uning bozor iqtisodiyoti sharoitida ishlab chiqarishga ta'siri muammolarini o'rganish dolzarb masala hisoblanadi; -iqtisodiy manfaatlar bitta maqsadga – har bir huquqiy sub'yekt va jismoniy shaxs tomonidan iqtisodiy manfaatlarga, jamoa va jamiyat, mulkdor va davlat manfaatlarining uyg'unligiga erishishni ko'zda tutadi. Shuning uchun uchta iqtisodiy manfaatlar birligi o'zaro aloqalar uyg'unligining ta'minlanishi zarur, deb hisoblaymiz.

Umumxalq manfaatlari jamoa ishlab chiqarishining yagona maqsadiga erishish uchun rivojlanadigan butun xalq xo'jaligi majmuining organik ravishda birikuvi asosida vujudga keladi. Bozor iqtisodiyotining qaror topishi sharoitida jamiyat a'zolari manfaatlarining mushtarakligi va ularning dialektik o'zaro bog'liqligi ishlab chiqarish vositalarining bevosita moddiy boyliklarni ishlab chiqaruvchilarni o'zlarining mulki hisoblanishiga asoslanadi. Shuning uchun bozor iqtisodiyotida barcha ijtimoiy guruhlar ma'naviy manfaatlarning ijro etiluvchilari hisoblanadilar. Jamoaviy manfaat jamiyat barcha a'zolarining muntazam ravishda o'sib borayotgan moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini to'liqroq qondirish asosida foyda olishdan iborat bo'lgan bozor ishlab chiqarishning maqsadida namoyon bo'ladi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida shaxsiy iqtisodiy manfaatdorlik yangi mohiyat kasb etadi. Lyokin, shaxsiy iqtisodiy manfaatdorlikka bog'liq bo'ladi, ular o'zaro uyg'unlashadi.

Tadbirkorlik munosabatlarining rivojlanishi va aholining ijtimoiy-iqtisodiy turmush darajasini oshirish yo'llarini tahlil qilish asosida quyidagi xulosaga kelish mumkin: -mulkiy va intellektual salohiyatiga qarab daromad olish erkin iqtisodiyotning asosiy manbai hisoblanadi va xodimlarning daromaddagi ulushlari shunga ko'ra bir xil bo'lmaydi; -bozor iqtisodiyoti sharoitida davlat iqtisodiyotning bosh islohatchisi sifatida tadbirkorlik munosabatlariga nafaqat mehnatni me'yorlash va tarifkatsiyalash orqali, balki asosiy qishloq xo'jalik maxsulotlari: paxta xom ashyosiga va boshqalarga shartnoma asosida davlat buyurtmasini o'rganish asosida daromadlarni shakllantirish orqali ham ta'sir ko'rsatadi; -erkin iqtisodiyot sharoitida tadbirkorlik faoliyatining samaradorligi qonuni amal qiladi va bu qonun tadbirkorlar harakati bilan ularning daromadlari o'rtasida iqtisodiy bog'liqliklarni ifoda etadi. Bu qonun harakati tufayli tadbirkorlik ishlab chiqarishi takroriylik kasb etadi. Tadbirkorlik faoliyatining samaradorligi qonuni, birinchi navbatda, ishlab chiqarishdan manfaatdorlik va daromadlarni taqsimlash qonuni bilan bog'liqdir.

Ushbu o'quv qo'llanmada quyidagi masalalar tahlil tavsifiya etilgan:

-innovatsion menejmentning nazariy asoslari va xorij tajribasi;

-investitsion loyihalarni baholash va innovatsion jarayon vositalari tavsiflangan; - fundamental va amaliy tadqiqotlar ish dasturlarini tayyorlash hikoya qilingan; -innovatsion faoliyat dasturini shakllantirish va innovatsion loyihalarga talablari.

1-bob.Innovatsion menejment asoslari va xorij tajribasi

1.1.Innovatsion menejment asoslari

Reja: innovatsion menejment fanining predmeti va uslubi; innovatsion menejmentning maqsad va vazifalari, tashkil etish va nazorati; innovatsiyani klassifikatsiyasi; investitsion menejmentni mohiyati.

Tayanch iboralar: innovatsiya, innovatsion menejment investitsion menejment, innovatsiyani klassifikatsiyasi, endogen uyg'unlik.

1.1.1.Innovatsion menejment fanining predmeti va uslubi

1.Yangiliklar kiritish innovatsion menejmentning ob'yekti sifatida. Innovatsion menejment Uzbyokistondagi tadbirkorlarga va ilmiy ommaga nisbatan yangi tushunchadir. Aynan shu vaktida Uzbyokistonda yangiliklar ko'payib ketmokda. Iqtisodiyotni boshqarish formalari o'rniga boshqa yangi uslublar va shakllar paydo bo'lmoqda. Bunday sharoitda mazkur faoliyat bilan davlat organlaridan tortib pastki tabaqalardagi korxonalar xam kichik biznes shaklida shug'ullanmoqlari lozim. Maxsus adabiyotlarda va rasmiy xujjatlarda ko'p hollarda iqtisodiyotning markazdan boshqarishga taalluqli bo'lgan tushunchalar, ya'ni, ilmiy-texnikaviy progresslarni boshqarish, ilmiy-texnik yutuqlarini ishlab chiqarishda qo'llash kabi tushunchalar qo'llanilar edi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida tijorat korxonalarini yuridik va iqtisodiy erkinliklarga ega, shu sababli hech qanday kiritishlar haqida (davlat tomonidan) gap

bo'lishi mumkin emas. Bu printsip orqali innovatsion menejment oblastidagi alohida tushunchalardagi farqlarni tushunish mumkin.

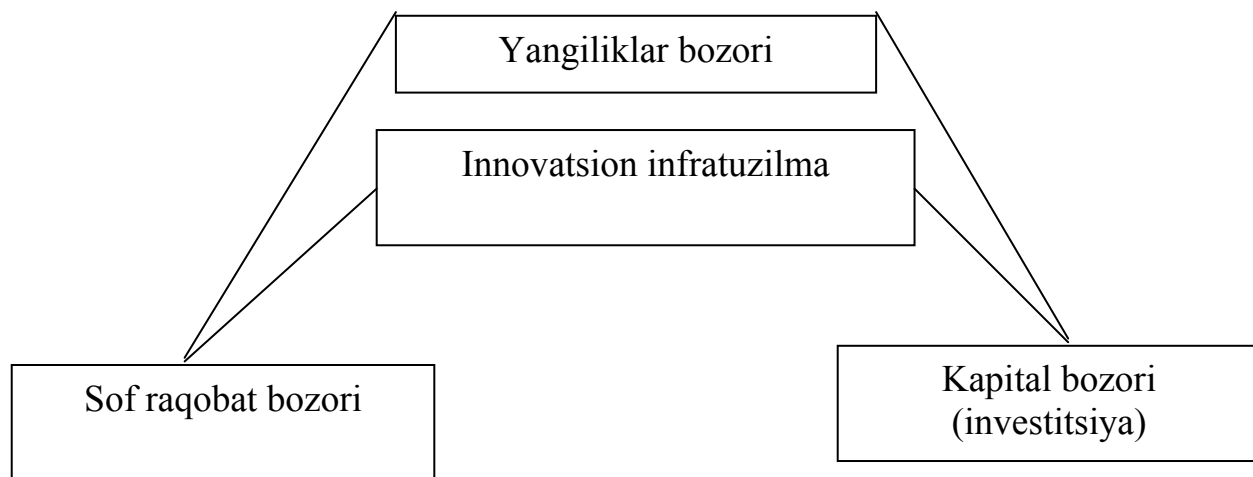
Innovatsion so'zining ma'nosi ingliz tilidagi INNOVATION so'zidan olingan bo'lib, yangilik va yangilik kiritish deganini bildiradi. Bu yangilik zamirida yangi tartibni, yangi odatni, yangi uslubni, kashfiyotni tushunish lozim. Yangilikni bozorga kiritish jarayonini tijoratlashish jarayoni deb atash lozim. Yangilikning paydo bo'lishi va uni hayotga tatbiq etilishi oralig'idagi vaqt innovatsion loyihasi deb ataladi. Kunlik amaliyotda odatda, yangiliklar, yangilik kiritish, innovatsiya tushunchalarini o'xshatish ko'p uchraydi, qachonki xar kandy kashfiyotlar, yangi voqealar, xizmatlar va metodlar xillari tarqalishiga qabul qilinsa (tijoratlashish) o'shanda xalq ommasi tomonidan tan olinadi.

Bizga ma'lumki, mahsulot sifatini yoki xizmat sifatini o'zgartirish resurslar sarflanishini (energiya, vaqt moliya va boshqalar) talab qiladi. Yangilikni (novatsiya) yangilikni kiritish jarayoniga (innovatsiya) o'tkazish jarayoni ham har xil resurslarni talab qiladi, ulardan muximi investitsiya va vaqt hisoblanadi. Iqtisodiy munosabatlar tizimiga o'xshash bozor sharoitlarida tovarning xaridi va sotuvi ramkasida shakllanadigan talab, taklif va narxlarda, asosiy innovatsion faoliyat komponenti sifatida yangilik, innovatsiya – yangilik kiritish namoyon bo'ladi. Yangiliklar yangiliklar bozorini shakllantiradi, investitsiyalar kapital bozorini, yangilik kiritish esa bozordagi sof raqobatni shakllantiradi.

Investitsiya keng ma'noda yangi texnologiyalar, turli maxsulotlar va xizmatlar, tashkiliy texnik va ijtimoiy iqtisodiy qarorlar shaklida ishlatilishi tushuniladi. Yangilikning tuzilishi, yaratilishi va tarqalishi jarayoni innovatsiyaning hayotiy tsikli deyiladi,

Yangiliklar bozori (novatsiyalar). Bozorni asosiy maxsuloti bulib, intellektual faoliyatning ilmiy va ilmiy texnikaviy-natijaviy produkti hisoblanadi. Unga avtorlik va shunga o'xshash huquqlar (bu huquqlar xalqaro, respublika, korporativ va boshqa qonuniy, me'yoriy aktlar doirasida bo'ladi) taalluqlidir

Dunyo tajribasida ilmiy (ilmiy-tadqiqot), ilmiy-texnik faoliyat va shu bilan birga tajribaviy (konstruktorlik ishlari) kashfiyotlar o'rtasida farq mavjud. Ilmiy (ilmiy-tadqiqot) faoliyat yangi bilimlarni egallash, taqsimlash va qo'llashga qaratilgandir.

1.1-chizma. Innovatsion faoliyat sxemasi

Yangiliklar bozori ilmiy tashkilotlar, OO'YUlar, vaqtinchalik ilmiy jamoalar, ilmiy xodimlarning uyushmalari, tijorat tashkilotlari, mustaqil ilmiy laboratoriyalar va bo'limlar, milliy va an'anaviy yangilik yaratuvchilarni shakllantiradi.

Yangilik kiritishning sof raqobat bozori.

Sof raqobat bozori deb sotuvchi va oluvchilarning shunday uyushmasiki, unda yuqoridagi nusxalar joriy baxolarga ta'sir ko'rsatmaydi. Sof raqobat tushunchasidan foydalanish bizni narxli, narxsiz, insofsiz va boshqa xil raqobatlarini ko'rib chiqishdan ozod

qiladi va shu bilan birga ishlab chiqarish munosabatlari sub'yektlari orasida eng foydali sohaga kapital qo'yishni taqsimlash bozori, resurslar manbai, ilmiy va ilmiy texnikaviy faoliyatning namunalari kabi sohalarda kurashishini o'z ichiga oladi.

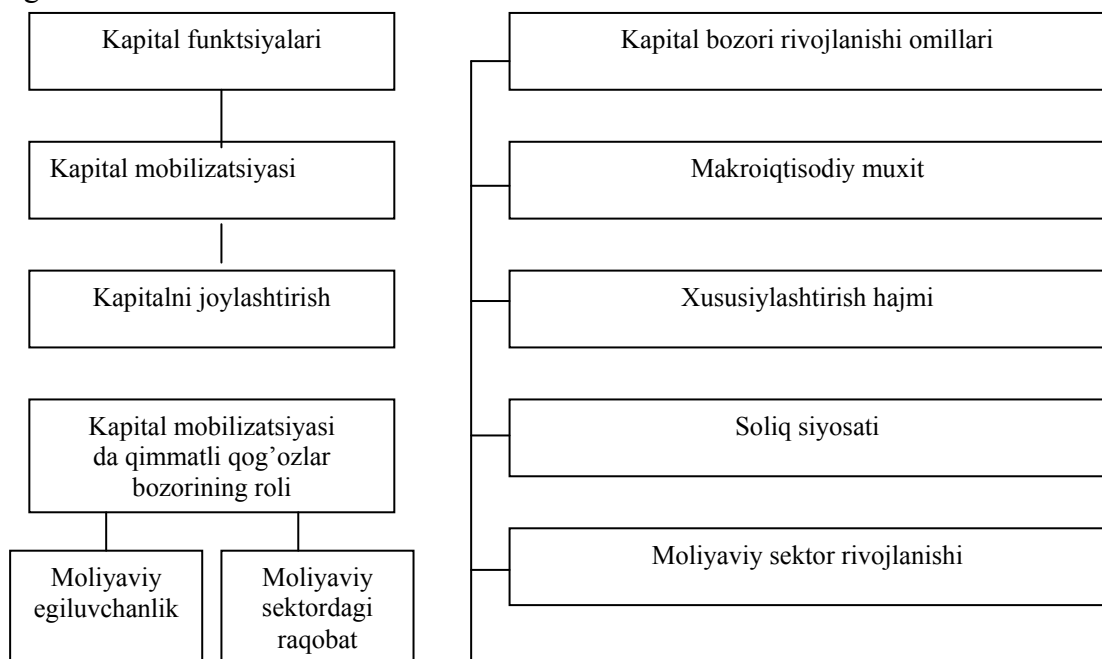
Oldin aytib o'tganimizdek, ilmiy va ilmiy texnikaviy faoliyati natijasi sifatida yangilik to yangilik kiritilishi va xalk ommasiga yangi tovarlarni, texnologiyalarni, xilma xil xizmatlarni, yangi uslublarni va boshqalarni tan olinishida bo'lgan jarayon vaqt va xarajatlar bilan bog'liq.

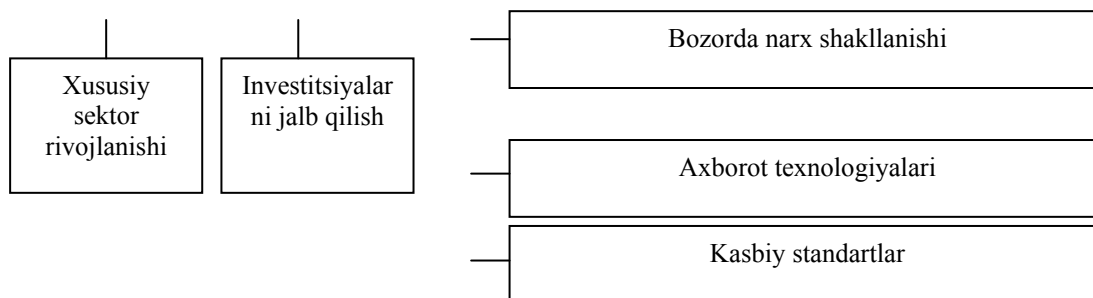
Sof raqobat bozori bu jarayonda ikkilamchi pozitsiyada namoyon bo'ladi, ya'ni ular o'zlarida birlik va qarama qarshi tomonlarni kurashini ifoda etadi. Tashkilotning Yangiliklar bozorida xar xil formada qatnashishini aniqlovchi sharti bo'lib ilmiy va ilmiy texnikaviy faoliyat sohasiga va yangilikni kiritish jarayonini qayta tashkil etish yoki o'qitishga sarflanadigan investitsiya xajmi hisoblanadi.

Kapital bozori. Rivojlanishni hohlamagan tashkilotni topish qiyin. Uy xo'jaligiga mebel, videojixoz, avtomobil, gilamlar sotib olish yoki Yangilash kerak. Korxonaga esa tashqi va ichki bozorlarda raqobat qila oladigan texnologiyalarni sotib olish, o'zini maxsulotini taqsimlash uchun Yangi bozorlarni topish, yangi etkazib beruvchilar va iste'molchilar topishi kerak bo'ladi. Davlatga esa yangi xil kurol yaroqlar, ekologik toza energiyalar, resurslarni iqtisod qiladigan texnologiyalar kerak bo'ladi. Jahon uyushmalari. Mars planetasini va boshqa planetalarni egallash va jahon okeani resurslaridan qanday foydalanishi yo'llari kerak. Zamonaviy taraqqiy etgan ilmlar va texnikalar bularni xammasini bugunoq erishishiga yo'l qo'Yadi. Ammo yuqorida sanab o'tilgan ehtiyojlarni xammasini asosiy cheklanishi sifatida har xil turdagi (sizdali, aylanma, aksionerli, venchurli, nizomli va boshqa) kapital namoyon bo'ladi. Kapital bozorini rivojlanishning asosiy mezonlarini 1.2-chizmada ko'rsatib o'tilgan. Innovatsiya sohasida aniqlovchi rol ni uzoq muddatli va o'rta muddatli investitsiyalar o'ynaydi. Innovatsion jarayon odatda o'rtacha 3-5 yil va undan yuqori muddatlarda davom etadi. O'zbekiston Respublikasi davlat mulk qo'mitasi tomonidan ishlab chiqilgan O'zbekiston davlat sanoat siyosati kontsepsiyasida quyidagi sanoatdagi investitsion siyosati muxim normalarini qonuniy tartibda mustaxkamlash ko'rib chiqiladi:

Respublika byudjetidan faqat fundamental ilmiy tadqiqotlar va notijorat xarakterga ega bo'lgan ob'yektlar va shu bilan birga milliy xavfsizlikni ta'minlash bilan bog'liq ob'yektlar qaytarmaslik sharti bilan moliyalashtiriladi.

Boshqa xil markazlashgan investitsiyalar qaytarish sharti bilan va konkurs asosida amalga oshirilishi mumkin.

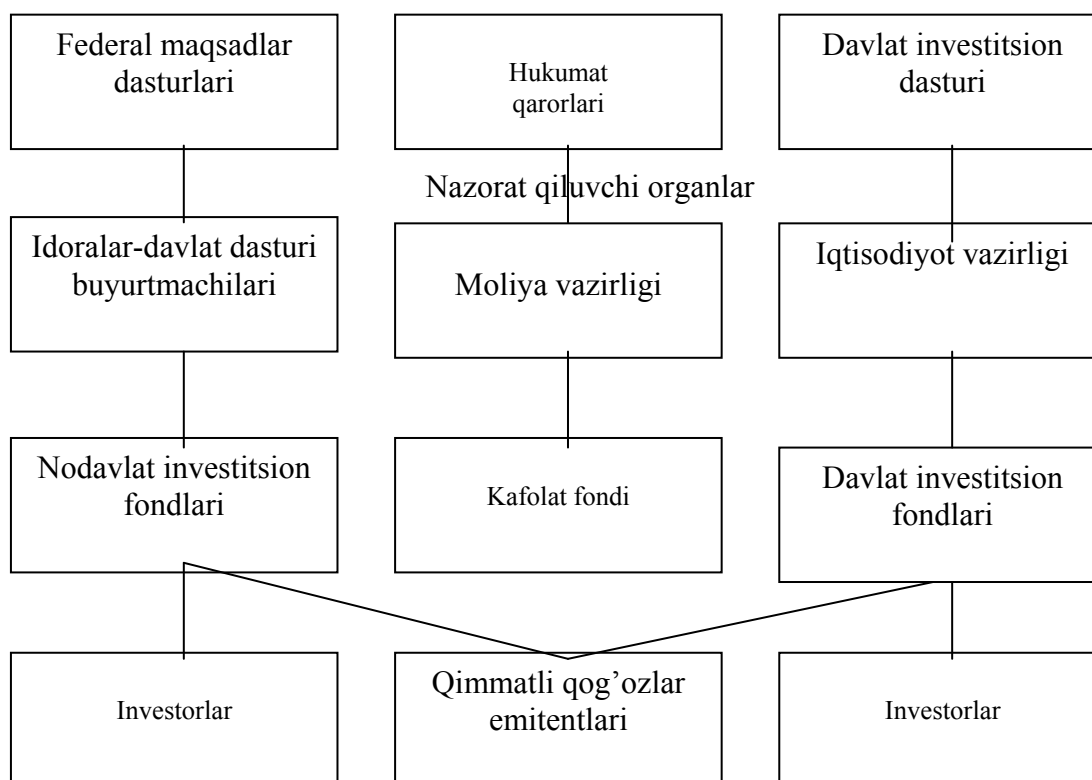

1.2-chizma. Innovatsion sohada kapital bozori

Davlat resurslarini qaytarish sharti bilan berishni foydali shakllari bo'lib, qimmatli qog'ozlarni xarid qilish yo'li bilan investitsiyalash yoki chiqarilayotgan qimmatli qog'ozlarga kafolat berish hisoblanadi. Investitsiyalarning umumiy ko'rinishi o'zida iqtisodiyotni xar xil sohalariga foyda olish maqsadida uzoq muddatli vositalarni qo'yishni namoyon etadi. Maxsus adabiyotlarda investitsiyani xilma xil klassifikatsiyalashgan variantlarini ko'rish mumkin. Ulardan biri 1.3-chizmada ko'rsatilgan iqtisodiy mohiyat va investitsiya maqsadiga ko'ra investitsiyalar real va moliyaviy investitsiyalarga bo'linadi. Real investitsiyani tashkilotlar, korxonalar va boshqa xil uy xo'jalik sub'yektlari er, ishlab chiqarish vositalarini sotib olish jarayonida amalga oshiradi. Moliyaviy investitsiyalar-bu uy xo'jalik sub'yektlari va xususiy shaxslar tomonidan xar xil elementlar tomonidan chiqarilgan qimmatli qog'ozlarni sotib olishidir. Berilgan holatda biznesga kapital qimmatli qog'ozlarga vositalarni investitsiyalash orqali keladi. Innovatsion soha o'zida yangiliklar yaratuvchilar, investorlar, raqobatbardosh tovar va xizmatlar ishlab chiqaruvchilarni va korxonalar bir butunli sifatida o'zaro munosabatini namoyon etadi. Mana shu yerda innovatsion jarayon tamom bo'ladi.

Me'yoriy baza

1.3-chizma. Investitsiyalarni sanoatga jalb etish sxemasi

1.1.2. Innovatsion menejmentning maqsad va vazifalari, tashkil etish va nazorati

Innovatsion menejmentning yakuniy maqsadi bo'lib, uzoq muddatli IKni funksiyalashtirishni ta'minlash asosida innovatsion mahsulotni yuqori raqobatbardoshligini ta'minlash va innovatsion jarayonlarni samarali tashkil etish yotadi. Firmada innovatsion jarayonlarni samarali tashkil etish mezonlari bo'lib, zamonaviy shartlarda innovatsion mahsulot realizatsiya qilishdan olingan foyda va innovatsion faoliyat xarajatlarini hisoblashga imkon beruvchi iqtisodiy ko'rsatkichlar hisoblanadi. IK ning foydalilik, daromadliligi maqsad sifatida emas, innovatsion faoliyatni amalga oshirish sharti va natijasi bo'lib hisoblanadi. Menejment IKning barcha ichki va tashki elementlarini samaradorligini hamda bir-biri bilan bog'liqligini ta'minlaydi. Innovatsion tizimning bu holatini uyg'unlik deb atash qabul qilingan. IK faoliyatida uyg'unlikka erishuv, innovatsion menejmentning asosiy maqsadli vazifasi bo'lib hisoblanadi.

IKlarga nisbatan uyg'unlik vazifasi endogen hamda ekzogen yo'nalishlarga ajratilgan. Endogen uyg'unlik deganda IK ning barcha ichki tizim elementlarini, uning subtizimlarini muvofiklashuvi tushuniladi. Endogen uyg'unlikni ta'minlash uchun innovatsiyalarni firma ichidagi boshqaruvi maxsus tizimi ishlab chiqilishi lozim. Unda quyidagi vazifalar xal etiladi:

- Strategik innovatsion tamoyilni ishlab chiqarish;
- Innovatsion loyihalar va dasturlarni shakllantirish va faoliyatning mavzuviy yo'nalishlarini aniqlash;
- Tashkilot tizimi hamda innovatsiyalarni boshqarish tizimi ishlab chiqilishi;
- Ishlab chiqarish jarayonlarini va innovatsion mahsulotlar realizatsiyasini rejalashtirish;
- Kadrlarni tanlash va joylashtirish, IK potentsialidan samarali foydalanishni ta'minlash;
- Ishlarni kalendar bo'yicha taqsimlash va ularni bajarilishini nazorat qilish;
- Ijod qilish muhitini yaratish va intellektual mehnatning yuqori motivatsiya bilan ta'minlash.

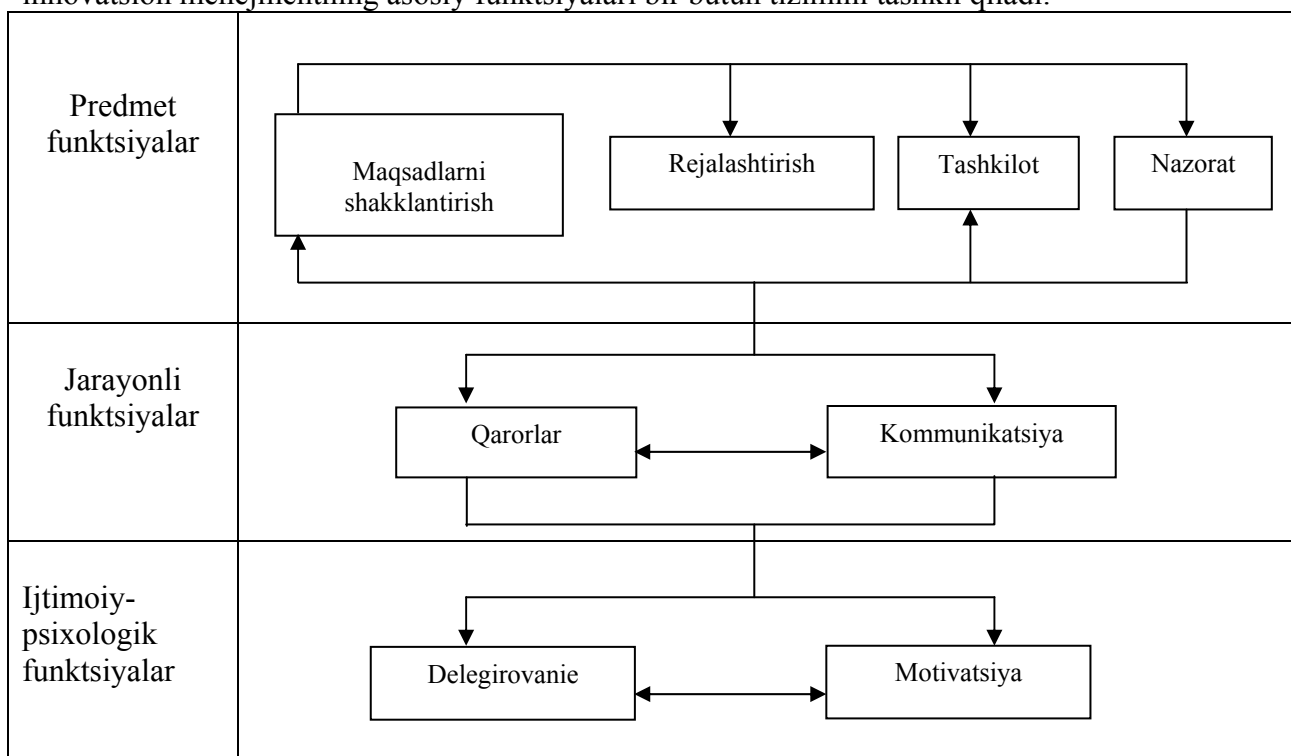
Ekzogen uyg'unlik IKning tashki muxit supertizimlari bilan muvofikligini ta'minlaydi va tashki muxit cheklashlarini hisobga olgan holda hamda innovatsion faoliyatni maqsadli yo'naltirilganlik mahsus faoliyati bilan amalga oshiriladi. Innovatsion menejmentda ekzogen uyg'unlik quyidagi vazifalarni ko'rib o'tadi;

- uzoq va qisqa muddatli innovatsion faoliyat maqsadlarini shakllanishi;
- marketing tadqiqotlarini tashkil etilishi va o'tkazilishi;
- atrof-muhitga ziyon etkazmaslik ishlarini rejalashtirilish va ekologik jarayonni hisobga olinishi;
- raqobatchilarning ilg'or yutuqlarini va progressiv tajribasini baholash va ulardan foydalanish (benchmarking);
- innovatsion dasturlarda kooperatsiyani tashkil qilish;
- ITTning ob'yektiv g'oyalari va xaridor talablarini hisobga olish.

IK o'z mohiyati va vaqt bo'yicha uyg'unligi strategik va operativ shakllarga ega. Uyg'unlikning strategik shakli IKni uzoq muddat yashab qolishiga olib keladi va strategik innovatsion maqsadlar va loyihalarni shakllantirishga yo'naltirilgan strategik menejmentni ta'minlaydi. Uyg'unlikning operativ shakli tanlangan strategiya rivojlantirish vositasi bo'lib, u IKdagi operativ menejment tizimi orqali ta'minlanadi.

Innovatsion menejment funksiyalari tizimi (1.4-chizma). Innovatsion menejment mohiyati innovatsion tadbirlarni o'tkazish va tayyorgarlik ko'rish davrida amalga oshiriladigan boshqaruv jarayonlari va funksiyalari tarkibi bilan aniqlanadi. Menejment funksiyalari deganda oldin ta'kidlab utilganidek, innovatsiyalar ishlab chiqarilganda echiladigan boshqaruvning umumiy vazifalari tarkibi tushuniladi. Innovatsion jarayonlarning xilma-xilligi ularni boshqarishni turlarga bo'lishni qiyinlashtiradi.

Nazariyada va amaliyotda innovatsion menejment funksiyalarining turli hil tizimlari foydalaniladi. Biz innovatsion mnejmentning ikki guruh funksiyalarini to'g'ri ajratmog'imiz lozim: asosiy va ta'minlovchi mnejmentning aossiy yoki predmetli funksiyasi hamma turlar uchun va innovatsiyani ishlab chiqarishning istalgan shartlarida umumiyashtirilgan. Menejmentning asosiy funksiyalari innovatsion faoliyat boshqaruv jarayonining asosiy bosqichlarini o'zida aks ettiradi va barcha boshqaruv ierarxik darajalarining predmet sohalarini ajratadi. Samarali menejment istalgan innovatsion tizimda quyidagi asosiy predmet funksiyalarini amalga oshirish lozim: maqsadlarni shakllantirish, rejalashtirish, tashkil etish va boshqaruvning predmet, ijtimoiy-psixologik va jarayonli sohalari bir-birini tuldiradi va innovatsion menejmentning asosiy funksiyalari bir butun tizimini tashkil qiladi.

1.4-chizma. Innovatsion menejment funksiyalari tizimi

Innovatsiyalarni boshqarish jarayonining mohiyati. Menejmentning asosiy predmet funksiyalari innovatsiyalarni boshqarish jarayonini mohiyatini aniqlaydi va innovatsion faoliyat maqsadlarini shakllantirishni, innovatsiyalarni rejalashtirishni, innovatsiyani ishlab chiqarishdagi ishlarni tashkil etish va nazoratni o'z ichiga oladi. (1.5-chizma).

Innovatsion faoliyat maqsadlari shakllanishi. Berligan chizma bo'yicha boshqaruv jarayoni aniq vaqt oraligida innovatsion faoliyatni maqsad va vazifalarini shakllantirishdan boshlanadi. Innovatsion menedjmentda maqsad-bu barcha ko'rsatkichlar yig'indisi sifatida olingan rejalashtirilgan davrda innovatsion tizimning talab etilgan yoki talab etilmagan (istalgan) holati. Tashkilot yoki faoliyat maqsadlari ma'lum vaqt oraligiga o'zining aniq yo'nalishga ega bo'lishi kerak. Shunday qilib, tashkilot maqsadi, bir tomondan, jarayon baholanishi va prognozi natijasi bo'lib, ikkinchi tomondan, rejalashtirilgan innovatsion tadbirlarga chegara bo'lib xizmat qiladi. Shu ikki funktsiyaga amal qilish uchun innovatsiya maqsadini shakllantirish bir qancha talablarga javob berishi kerak. Ularning asosiylariga quyidagilar kiradi:

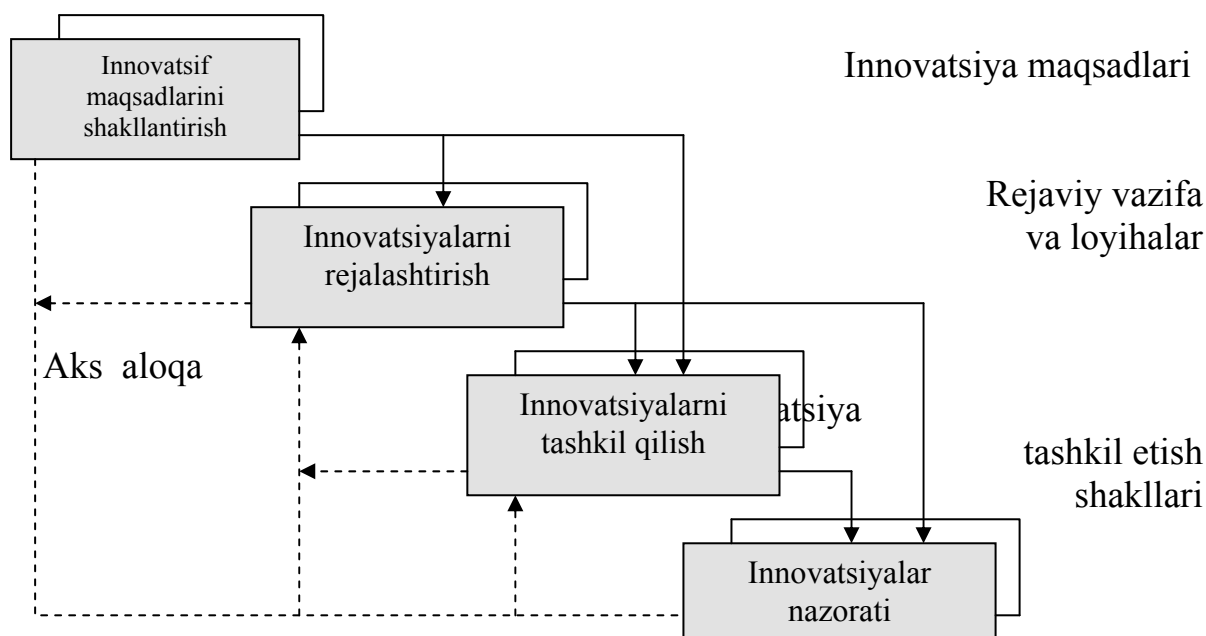
1.innovatsiya maqsadi aniq shaklga ega bo'lishi va ulchana olishi kerak. Ular mohiyati bo'yicha ilmiy, texnik, iqtisodiy, ijtimoiy yoki siyosiy ko'rinishga ega bo'lishi mumkin va ular

rivojlanishning ishlab chiqarish, moliya, kadr, marketing vazifalarini echishga yo'naltirilgan bo'ladi. Lekin barcha innovatsion faoliyat maqsadlarini shakllantirish hollarida aniq ko'rinishga ega bo'lishi, innovatsiya turi tavsifiga mos kelishi va tashkilot ichki hamda tashki yo'nalishlarini aniqlamog'i lozim.

2.innovatsiya maqsadlari kerakli natijalarga erishish uchun aniq vaqt bo'yicha taksimlanmog'i lozim. Maqsadlarni vaqt bo'yicha yo'nalishi yo'llarni aniqlashtirishga, ularga erishi usullariga, davrlarga taksimlashga, tashkilot rivojlanishi to'xtovsizligini ta'minlashga imkon yaratadi.

3.innovatsiya maqsadlariga erishish mumkin bo'lishi kerak. Maqsad avvalam bor, keyin unga erishish strategiyasi shakllanishirishga va qabul qilingan rivojlanish strategiyasini realizatsiya qilish bo'yicha rejaviy tadbirlar dasturi tayyorlash uchun ishlab chiqiladi. Shuning uchun innovatsion faoliyat maqsadlari jamoada erishish mumkin bo'lgan vazifalarni quyishi lozim.

4.innovatsiyalarning maqsadlari xilma-xilligi bir-biri bilan bog'liq va bir-biriga qarama-qarshi bo'lmasligi kerak. Ma'qul innovatsion tashkilot maqsadlari tizimi shukl bo'lib, uning maqsadlar daraxtini ko'rish tushuniladi.

1.5-chizma. Innovatsion menejment asosiy funksiyalari o'rtasidagi bog'liqlik.

Maqsadlarni shakllantirish jarayoni innovatsion menejmentning muxim tadbirlaridan biri hisoblanadi. U innovatsion sohadagi burcha rejaviy hisob-kitoblarning asosiy qismi va birlamchi punkti bo'lib hisoblanadi.

Innovatsiyalarni rejalashtirish. Rejalashtirish innovatsion menejment funksiyasi sifatida rivojlanish maqsadlarini aniqlashni, resurs bilan ta'minlanganlik va bozordagi talablarga innovatsion faoliyat asosiy yo'nalishlarini shakllantirishni o'z ichiga oladi. Innovatsiyani rejalashtirish mohiyati shundaki, u erda hisob-kitoblarida quyidagilar bilan ta'minlanadi: IK maqsadlarini qismlash va ularni aloxida tizim bo'limlariga etkazish; realizatsiya qilinayotgan loyihalar xajmini aniqlash; innovatsion loyiha ishtirokchilari bo'yicha vazifalarni taksimlash; har davrga belgilangan vazifalarni bajarishni ta'minlashni va aloxida ishlarni realizatsiya qilish muddatlarini hamda ketma-ketlikka rioya qilishni, kerakli resurslar xajmini aniqlash.

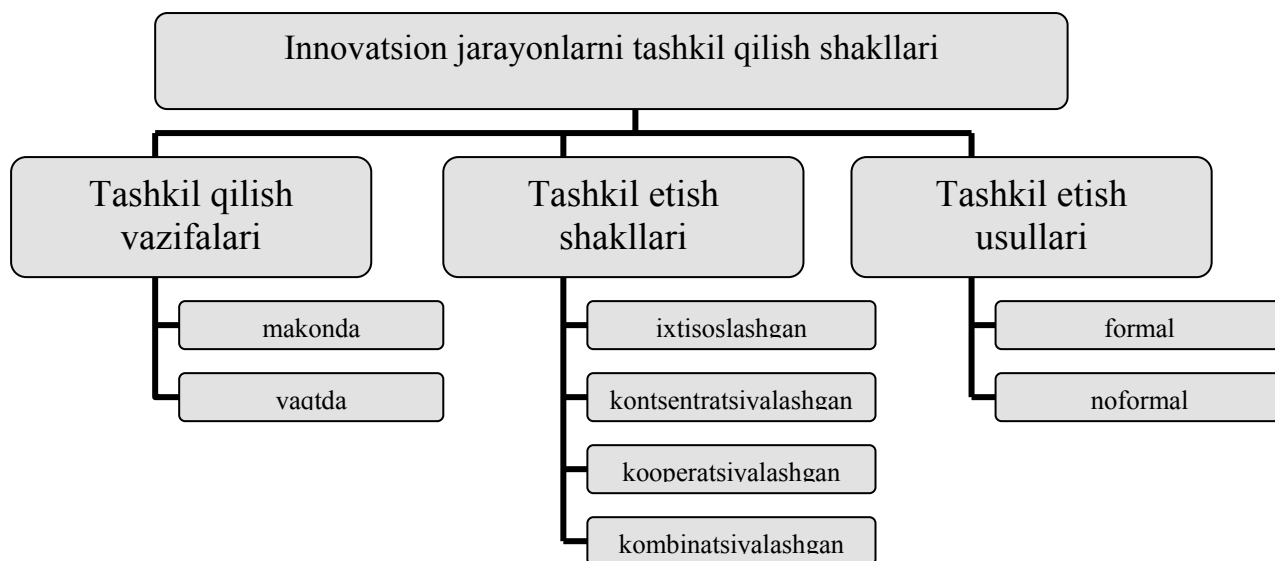
Innovatsiyalarni rejalashtirish zaruriyati zamonaviy shartlarda tashkilot raqobatbardoshligini ta'minlash bilan bog'liq. Ular innovatsion loyiha qulamini kengayishi; innovatsion jarayonlarning ko'p variantlik va extimollik shakllari; innovatsion sohada kooperatsiyaning kengayishi va mahsuslashganlikni o'sishi; innovatsion faoliyat natijalari evaziga tashkilotning iqtisodiy majburiyatlari ortishi va xo'jalik mustaqilligini kengayishi bilan aniqlanadi. Innovatsion faoliyatning hamma sanab utilgan rivojlanish omillari innovatsiyadagi boshqaruv qarorlarini rejaviy ishlab chiqishni talab qiladi. Bu xulosa ham kichik IKlarga ham yirik IKlarga taallukli. Innovatsion menmejmentning bir butun tizimida rejalashtirish quyidagi asosiy vazifalarni xal qiladi:

- innovatsion faoliyat maqsadlarini tizimlashtirish va ularni aloxida ijro etuvchilarga etkazish;
- belgilangan rivojlanish maqsadlariga erishishni tadbirlar, ilmiy, texnik va ishlab chiqarish vazifasini echish ta'minlaydigan dasturlarni shakllantirish;
- alohida maqsadlar, tadbirlar va ijro etuvchilar o'rtasidagi vaqtinchalik bog'liqlik;
- qabul qilingan innovatsion dasturlarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan moddiy, mehnat va moliyaviy resurslar baholanishi;
- innovatsion loyiha bo'yicha ishlarni bajarilishini nazorat qilish.

Rejalashtirilgan vazifalarni hal qilish aniq tashkilot tizimlarini, ularni ijro etuvchilarni jalb qilishni va ularning kelishilgan xoldagi faoliyatini tashkil qilishni talab qiladi.

Innovatsiyalarni tashkil qilish (1.6-chizma). Tashkil qilish mohiyati funktsiyasi qabul qilingan IK rivojlanish strategiyasini realizatsiya qilish maqsadida belgilangan rejaviy vazifalarni xal qilishni o'z ichiga oladi. Buning uchun kerakli resurslar xajmini belgilash, masallarini taqsimlash, ijro etuvchilar vaqtini belgilash, ishtirokchilar kooperatsiyasini aniqlash, nazoratni ta'minlash va boshqa ishlar qilish kerak bo'ladi.

Barcha darajadagi boshqaruvchilar faoliyatining salmokli qismini egallagan innovatsiyalarni tashkil qilish innovatsion menejmentning asosiy funktsiyalaridan hisoblanadi. Innovatsion menejmentda tashkil etish qabul qilingan rejaviy qarorlarni samarali ijro etish maqsadida innovatsion jarayonning barcha elementlarini vaqt va oralik bo'yicha maqsadga muvofik birligini ta'minlaydi, innovatsiyani tashkil qilishni tizimlashtirilishi va turlanishning muxim belgilari bo'lib tashkiliy qarorlarni vujudga kelish vazifalari, shakllari va usullari tushuniladi.

1.6-chizma. Innovatsiyani tashkil qilish shakllari.

Innovatsion menagementda innovatsiyani tashkil qilishning turli shakllaridan foydalaniladi. Tuzilma shakli deganda, innovatsion jarayonlar elementlarining makon va vaqtdagi birlashmasi va faoliyati usullari tushuniladi. Innovatsiyalar tuzilmasi shakllari mazmun jihatidan innovatsion loyihalarni olib borishda mehnat taqsimotining turli usullaridan iborat. Innovatsiyaning bunday tashkil etish shakllariga konsentratsiya, ixtisoslashganlik, kooperatsiyalanish va kombinatsiyalanishlarni kiritish mumkin.

Konsentratsiya ma'lum bir yo'nalishdagi innovatsiyalarning tobora kattaroq miqyosda yirik firma Iklarga jamlanish jarayonini bildiradi. Innovatsion faoliyatning konsentratsiyalanishga intilishi xudi kichik innovatsion biznesning kengayish jarayoni kabi biznesning eng ilg'or sohalariga mablag'larni innovatsiya qilishdek tabiiy bozor omillaridan biridir.

Ixtisoslashganlik innovatsiyalarni tashkil qilish shakli sifatida Iklarni tashkiliy tuzilmalarini barpo qilishda va uning innovatsion kurinishini chegaralash yo'llari, hamda kichik bo'limlarga ma'lum turdagi ishlar va mahsulotlarni biriktirishda qo'llaniladi. Bunda innovatsion ko'rinish kenligi IK ixtisoslashganligi doirasida innovatsion jarayon mustaxkamligi va rivojlanish sur'atlari asosida turlicha bo'lishi mumkin.

Kooperatsiyalanish zamonaviy shartlar asosida tashkil etishning muxim shakli sifatida dunyo tajribasida innovatsion loyihalar utkazilishida tan olingan. Kooperatsiyalanish IK ixtisoslashganligi va loyihalarni amalga oshirish qiyinchiliklari, tashkilotlararo xamkorlikni chuqurlashuvi, innovatsion sohada xalqaro koordinatsiyaning rivojlanishi, miqyosli ilmiy-ishlab chiqarish dasturlarini amalga oshirish natijasi sifatidadir.

Kombinatsiyalanish innovatsiyalarni tashkil qilishda Iklardagi allaqachon olingan natijalar yoki xom-ashyo, energiya va materiallardan ikkilamchi foydalanishga asoslangan ishlab chiqarish va innovatsion jarayonlarni tashkil etishda va amalga oshirishda namoyon bo'ladi. qo'shimcha samarali effekt olish uchun firmalar bazaviy bilimlar doirasida qo'shimcha tadqiqotlar o'tkazib, ularni Yangi sohalarga joriy etadi.

Yuqorida sanab utilgan innovatsion jarayonlar tashkil etishning shakllari tashkiliy qarorlarni tayyorlashda asosiy qurol bo'lib xizmat qiladi. Ular rasmiy hamda norasmiy ko'rinishga ega bo'lishi mumkin.

Innovatsion menejmentda nazorat. Nazorat menejmentning predmet funksiyasi sifatida innovatsiyadagi boshqaruv tsiklini yakunlaydi va bu bilan boshqa barcha funksiyalarning samaradorligini ta'minlaydi. Innovatsion menejmentda nazorat funksiyasining mohiyati shundan iboratki, u berilgan tashkiliy shartlar asosida qabul qilingan maqsadlarga erishishga yo'naltirilgan belgilangan rejaviy vazifalarni bajaralishini ta'minlaydi.

Nazorat vazifalariga quyidagilar kiradi:

- innovatsion faoliyat va uning natijalari to'g'risidagi axborotlarni yig'ish va tizimlashtirish;

- olingan faoliyat natijalari holatini baholash;

- faoliyat natijalariga ta'sir qiluvchi omillar, chetga chiqish sabablari tahlili;

- rivojlanish maqsadlariga erishishga yo'naltirilgan qarorlarni tayyorlash va bajarish.

Tashkilotda nazoratni tashkil qilishning asosiy mazmuni bo'lib quyidagi belgilar hisoblanadi: nazorat maqsadi, predmet sohasi, qo'llami va nazorat shakli.

Strategik nazorat yuqori menejment faoliyatining IKga mohiyati bo'lib hisoblanadi va u innovatsiya rivojlanishining hisobi, baholanishi, natijalar taxlili, ilg'or tamoyillarini amalga oshirishni ko'rib utadi. U strategiyani shakllantirish bosqichida ham, uni realizatsiya qilish bosqichida ham ishtirok etadi. IKning strategik nazorati xayotiy zarur bo'lgan tizimlarga yondashadi: marketing, ilmiy-texnik prognozlariga, mahsulot portfeliga. Strategik nazoratni tashkil etish va utkazishda sifatli baholash usullaridan, tendentsiyalarni solishtirma baholashdan foydalaniladi.

Operativ nazorat tashkilotdagi o'rta va quyi boshqaruv tizimini o'z ichiga oladi. U joriy hisobga, amalga oshirilayotgan innovatsion jarayonlarni taxliliga yo'naltiriladi va belgilangan rejaviy vazifalarni ijro etishni o'z vazifasi deb biladi. Operativ nazorat ob'yektlari bo'lib mavzuviy va ishlab chiqarish vazifalari, ishni olib borish muddatlari, rejada ko'rsatilgan resurslar, IK faoliyati bilan bog'liq harajatlar hisoblanadi. Operativ nazoratni tashkil etish va utkazishda miqdoriy hisob va innovatsion loyihalar holati taxlili usullaridan foydalaniladi.

IKdagi boshqaruv nazoratining barcha turlari predmet belgisi bo'yicha moliyaviy va ma'muriyga ajratiladi.

Moliyaviy nazorat IKning yakuniy iqtisodiy ko'rsatkichlariga yo'naltirilgan bo'ladi. Uning ob'yektlari bo'lib foyda, faoliyat xarajatlari, ishlab chiqarish va sotish qulami, investitsiyalar va ulardan foydalanish samaradorligi va IKning hamda alohida loyihalarning moliyaviy holati (tulovga qobiliyatligi va likvidiligi) hisoblanadi.

Dunyo tajribasida moliyaviy nazorat bir butun kontrolling tizimi doriasida olib boriladi.

IKdagi innovatsiyaning ma'muriy nazorati ham ierarxik tuzilishga ega, lyokin ular birinchi bo'lib natijaviy ko'rsatkichlarga emas, balki innovatsiyalar boshqaruviga tarqaladi. Ma'muriy nazorat ob'yektlari bo'lib, loyihalar va ularning alohida bo'limlari, rejaviy vazifalar, muddatlar va etkazib berishlar, jamoadagi ijro etuvchilar holati, tadqiqotlar ishlab chiqishlarning mavzuviy rejalari hamda ishlab chiqarish dasturlarini amalga oshirish hisoblanadi. Ma'muriy nazorat innovatsion menejmentning ham strategik, ham operativ qismini o'z ichiga oladi. IKdagi ma'muriy nazoratni tashkil etish asosida maxsus tuziladigan hisobning va boshqaruvning barcha darajalari hisoboti standart tizimlari qullaniladi.

Nazorat boshqaruvining shakllari va qulami ikki omilga bog'liq: nazorat sub'yektlari va ularni tashkil etishning aniq vazifalari. Har bir IK innovatsion faoliyati bo'yicha o'zining ichki nazorat tizimiga ega va u hamma darajadagi menejmentning boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun zarur bo'lgan axborot bilan ta'minlaydi. Bundan tashqari IK mustaqil xo'jalik sub'yekti sifatidan tashki nazorat organlari uchun ob'yekt hisoblanadi: yuqori turuvchi tashkilotlar, davlat xalqaro nazorat organlari. Tashki va ichki nazorat tulik hamda tanlangan ko'rinishga ega bo'ladi. Tulik nazorat IK tashkiliy tizimida qabul qilingan doimo xarakterda bo'luvchidir butun tizim sifatida ko'riladi. Tanlangan nazorat odatda bir martalik tadbir sifatida bo'ladi.

Innovatsiyalarni boshqarishning asosi funktsiyalarini ko'rib chiqish va ularni amalga oshirish tartibi innovatsion menejmentning umumiy texnologik tizimini tashkil qiladi. Ular bir xil darajada menejmentning ham strategik, ham operativ doirasida muxim. Har bir juft bog'langan predmet funktsiyalar «maqsad-omil» davrida faoliyat yurituvchi o'zida yopiq boshqaruv qarorlari ko'rinishini aks ettiradi.

Birinchi «maqsad-rejalashtirish» ko'rinishida rejalashtirish jarayoni ko'rib utilgan tadbirlar va rejalashtirilgan resurslar belgilangan rivojlanish maqsadiga erishishni ta'minlash shartida to'gaydi. Aks holda rivojlanishning birinchi maqsadlarini o'zgartishiga to'g'ri keladi. «rejalashtirish-tashkilot» ikkinchi bosqichida belgilangan rejaviy vazifalarni samarali ijro etishni ta'minlovchi tashkiliy rejalarni izlash tushuniladi. Va nihoyat «tashkilot-nazorat» uchinchi bosqichida qabul qilingan tashkiliy shartlarga muvofiq rejaviy vazifalar va kelishmovchiliklarni oldini oluvchi qarorlar ishlab chiqish tushuniladi.

1.1.3. Innovatsiyani klassifikatsiyasi

Innovatsiyani bir qator belgilariga qarab klassifikatsiya qilinadi. Iqtisodiyotni rivojlanishdagi ahamiyatiga ko'ra innovatsiyaning bazis, yaxshilaydigan va ratsionalizatsiyaladigan ma'nolardan iborat.

Innovatsiya jarayoni 2 xil: etakchi (pioner); quvuvchi.

Pioner tipidagi innovatsiya jarayoni jahon birinchiligiga erishishi uchun chegarani anglatadi (masalan AQSH).

quvuvchi innovatsiya jarayoni arzon hamda tez natija beruvchi hisoblanadi (masalan YAponiYa).

Yo'nalishiga ko'ra innovatsiya:

- ilmiy instrumentlar jarayon innovatsiyasi;
- mahsulot innovatsiyasiga bo'linadi.

Yangiliklar darajasi bo'yicha innovatsiya klassifikatsiyasi bu – jami innovatsiyalarni Yangilkik darajasi bo'yicha innovatsiyalariga nisbati orqali baholashdir.

Yangilik tushunchasi texnologik jarayon yoki mahsulotga nisbatan ishlatiladi. Mana shu nuqtada Yangi mahsulotga nisbatan bazis innovatsiyasi yuzaga keladi.

Yangilash innovatsiyasi mahsulotlarni Yanada sezilarli darajada Yaxshilash shuningdek, ishlab chiqarish usullarini sezilarli rivojlanishi anglatadi.

Innovatsiyada tovarlarning tashqi ko'rinishini o'zgartirish (ratsional innovatsiya) yoki estetik innovatsiya (rangi, dekoratsiyasi...) yohud texnik o'zgarishlar bo'lib, buning natijasida tovarning konstruktiv tuzilishi o'zgarishsiz qoladi.

Yangilik innovatsiyasi texnologik parametrlari bo'yicha yoki bozor talabalari bo'yicha yangilanishni talab qiladi. Texnologik parametrlar bo'yicha yangilanish bu – mahsulotni yaratishda yangi muammolar va yarim fabrikatlar shuningdek komplektlanadigan yangi xom ashyolardan foydalanishi talab qiladi.

Texnologik parametrlarga – jarayon yangilanishi:

- ishlab chiqarishning yangi texnologiyalarni qo'llash;
- yuqori darajadagi avtomatizatsiyasi;
- ishlab chiqarishning yangi texnologiyalarini qo'llash;
- yuqori darajadagi avtomatizatsiyasi;
- ishlab chiqarishning yangi metodlarini qo'llash kiradi.

Yangi mahsulot texnologiyalari yaratish bo'yicha ilmiy ish uchun hayotiylik davri mavjud bo'lib, har 1 innovatsion loyihaning alohida bosqichlarida yuzaga keladi.

Yangi jarayonlarni 1 bosqichdagi 2 chisiga o'tkazishda qo'yidagi ketma – ketlik yuzaga o'tkazashadi:

1-bosqich: bu g'oyaning yuzaga kelishidagi uning texnik ishlab chiqarishgacha bo'lgan bosqich:

2-stadiya: o'rtacha bosqich – g'oyaning texnik yuzaga keltirishdan tijorat maqsadlarida qo'llanishgacha bo'lgan bosqich;

3-stadiya: intixos bosqichi – keng ko'lamli ishlab chiqarishgacha bo'lgan bosqich;

Innovatsiyaning ilmiy nuqtai nazardan 4 bosqichi bor:

1)g'oya ustida ilmiy izlanishi;

2)g'oyani yuzaga chiqarish;

3)g'oyani o'zlashtirish;

4)seriyali va keng ko'lamda ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish.

Fanda mehnat bu – ijodiy yondoshdir ya'ni izlanishlarni olib borish bo'yicha ijod qilishdir.

Fandagi mehnat nazariy va eksperimental faoliyatining birligini tashkil etishi kerak, ya'ni har xil toifadagi xodimlar: olimlar, injenerlar, ma'muriyat xodimlar, xizmatchilarni birlashtirishi kerak.

Ilmiy mehnat jarayonida yangidan yangi qonunlar tasavvurlar, hisob-kitob usullari xullos yangi bilimlarni hosil qiladiki, ular yangi tovar mahsulotlarni yaratishga qo'l keladi.

Ilmiy mehnatning natijasi sifatida texnik ob'yektning qo'llanilishi texnikasi tavsifi, qo'llanilishi to'g'risidagi ilmiy axborotlar (yangi fundamental bilimlar) hisoblanadi. Ilmiy texnik mehnat aniq bilimlarga suyanadi.

1.1-jadvalda innovatsiyaning klassifikatsiyasi keltirilgan.

1.1-jadval.

No	Tavsifli alomatlar	Innovatsiyaning guruhli tavsifi
1	Innovatsiyaning tadbiq etish sohalari	boshqaruv, tashkilot, ijtimoiy sanoat.
2	Ilmiy texnik jarayoni (ITJ) bosqichlari	ilmiy, texnik, texnologik, konstruktorli, ishlab chiqaruvchi, informatsion.
3	Innovatsiyaning intensiv bosqichi	“bun”, teng kuchsiz, to’liq.
4	Innovatsiyaning amalga oshish tezligi	tez, syokinlashtirilgan, kanalovchan, tarqoq, teng o’lchovli, har tomonlama o’zgarish.
5	Innovatsiya miqyosi	transkontinental, transmilliy, hududiy, yirik, o’rta, kichik.
6	Innovatsiya natijaliligi	Baland, past, mustahkam.
7	Innovatsiya samaradorligi	Iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik integral.

Ilmiy texnik jarayon bosqichlari bo’yicha innovatsiya o’ziga hos xususiyatlarga ega:

- texnik–mahsulotlarni ishlab chiqarishda rivojlangan usulardan foydalanish;
- tashkiliy boshqaruv xususiyati–avvalo ishlab chiqarish transport va savdo, ta’limotda optimallikni tashkil etish bilan bog’liq;
- informatsion xususiyat–ilmiy texnik sohada innovatsion faoliyatda ratsional informatsiyaning yuzaga keltirish bilan bog’liq;

1.2-jadval

Alomatlar tavsifi	Alomatlar ma’nalari		
Ta’sir va miqyos kengligi	global	tarmoqli	Mahalliy
Innovatsiyaning radikal darajasi	bazis	rivojlanuvchi	Psevdo innovatsiya
g’oya manbalar	ochiq	ixtiro	ixchamlashgan takliflar
Yangilik turi	Konstruktsiya va texnologiya		Tirik organizm
Mavjud analoglarni urin almashtirish usuli	Erkin o’rindoshlik	Tizimli o’rindoshlik	

- ijtimoiy xususiyati mehnat sharoitini yaxshilash, sog’liqni saqlash ta’lim, madaniyat muammolarini echishga qaratilgan. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda quyidagi innovatsiya klassifikatori jadvali keltirilgan (1.2-jadval).

Mazkur klassifikator innovatsiyaning u yoki bu belgilar bo’yicha guruhlash imkonini yaratadi. Masalan: tarmoq innovatsiyasi bu – ma’lum bir sohaga qaratilgan boshqarishga ta’sirini belgilaydi.

Radikal innovatsiya darajasi – bu innovatsiyaning ta’sir parametrlarini belgilaydi.

Innovatsiya jarayoni o’ziga: fan – texnika ishlab chiqarish va iste’molni qamrab oladi.

- innovatsiya jarayoning boshi odatda fundamental yoki izlanish xarakteriga ega bo’lgan ilmiy izlanishlarni anglatadi: Ya’ni tuliq nazariy yondoshish:

- mazkur izlanishlar asosida amaliy xarakterga ega bo’lgan izlanishlar, ishlar amal oshiriladi.

1.1.4. Investitsion menejmentni mohiyati

Ko'pgina maxsus iqtisodiy adabiyotlarda investitsion menejment – bu korxonaning investitsion faoliyati barcha tomonlarini boshqarish jarayoni deb ta'riflanadi. Shu bilan birga, investitsion menejmentning asosiy maqsadi korxonaning turli rivojlanish bosqichlarida investitsion strategiyani amalga oshirishni ta'minlashda hamda investitsion loyihalarni samarali amalga oshirishda o'z aksini topadi. Bunday faoliyat natijasida, rivojlangan mamlakatlar tajribasida moddiy va inson resurslari samarali muvofiqlashtirilishi loyiha qiymatining 20% ga Yaqin miqdorini iqtisod qilish mumkinligi amalda isbotlanmoqda.

Strategik maqsadlarni amalga oshirish jarayonida esa, investitsion menejment muhim masalalar majmuasini hal etishga yunaltirilgan bo'lishi lozimdir.

*Birinchi*dan, samarali investitsion faoliyat hisobiga korxonalarni jadal iqtisodiy rivojlanish sur'atlarini ta'minlash. Har qanday firma va kompaniya tashkil etilgan kundan boshlab, uning rivojlanish strategiyasida ishlab chiqarish, faoliyatini kengaytirish, mahsulot assortimenti o'sib borishi va hududiy diversifikatsiyalashni ta'minlanishini ko'zda tutiladi. Bunda birinchi navbatda, kompaniyaning uzoq muddatli strategik maqsadlarini ta'minlash investitsion faoliyat orqali amalga oshiriladi. Investitsiya faoliyati samaradorligi va iqtisodiy rivojlanish sur'atlari o'rtasida uzviy bog'liqlikning mavjud bo'lishi muhim ahamiyatga egadir.

*Ikkinchi*dan, investitsion faoliyat natijasida olinadigan daromadni (foydani) ko'paytirishni ta'minlash. Foyda faqatgina investitsiya faoliyati natajalarini belgilabgina qolmay, balki umumiy xo'jalik faoliyatini ham ta'riflaydi. Lyokin, korxonalarining iqtisodiy rivoji uchun balans foydasiga nisbatan sof foyda ko'proq kerak bo'ladi. Shuning uchun ham, bir necha muqobil qarorlar ichidan sarf qilingan xarajatga nisbatan sof foydasi kafolatlangan loyihalarni tanlab olish zarurdir.

*Uchinchi*dan, investitsiya tavakkalchiliklari xavfini kamaytirishni ta'minlash. Investitsiya tavakkalchiliklari turli xil bo'lib, barcha investitsion faoliyat yo'nalishlariga mansubdir. Ba'zi hollarda, bu tavakkalchiliklar nafaqat olinadigan daromad va foydani, balki butun yunaltirilgan kapital bilan bog'liq zararga ham olib kelishi mumkin. Shuning uchun, boshqaruv qarorlari bilan bog'liq alohida investitsion loyihalarni amalga oshirishda moliyaviy zararlarga sabab bo'luvchi investitsiyalash bilan bog'liq tavakkalchiliklarni har tomonlama kamaytirish muhim ahamiyatga ega.

*To'rtinchi*dan, investitsiya faoliyati jarayonida korxonalarni moliyaviy va to'lov qobiliyatini mustahkamlash. Investitsiya faoliyati yirik miqdordagi kapitalarni o'zoq muddatga muomaladan chiqarilishi bilan bog'liqdir. Bu esa o'z navbatida, kompaniyani moliyaviy va to'lov qobiliyati pasayishiga ta'sir ko'rsatishi, hattoki, uni inqirozga olib kelishi ham mumkin. Bundan tashqari, ko'pgina investitsion loyihalarni moliyalashtirish chetdan qarz olish hisobiga amalga oshiriladi. Kompaniya aktivlarida olingan qarzlarning hissasi o'sishi uni moliyaviy barqarorligiga putur etkazishi mumkin. Shuning uchun, loyihaning moliya manbalari shakllantirilayotganda, bu ko'rsatkich kompaniyaning moliyaviy holatiga va to'lov qobiliyatiga qanday ta'sir o'tkazishini oldindan ko'ra bilish muhimdir.

*Beshinchi*dan, investitsiya loyihalarini amalga oshirishni jadallashtirish yo'llarini izlash. Rejalashtirilgan har qanday investitsiya loyihasini iloji boricha qisqa muddatlarda, sifatli qilib amalga oshirish kerak. Bu esa, kompaniyaning jadal rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, jadal amalga oshirilgan investitsiya loyihasi tezroq pul mablag'lari oqimi kelishini ta'minlaydi va investitsiya loyihalarini amalga oshirishni jadallashtirish maqsadida olingan kredit mablag'larini kaytarish jarayonini ham jadallashtiradi. Nihoyat, tez amalga oshirilgan investitsion loyihalar ichki investitsiyalar bozoridagi kon'yunkturani mamlakatda investitsiyalash muhitining yomonlashuvi natijasida ko'rilishi mumkin bo'lgan zarar va tavakkalchiliklarni keskin kamaytiradi.

Yuqorida sanab o'tilgan investitsion menejmentning barcha vazifalari o'zaro uzviy borliqdir. Masalan, korxonaning rivojlanishining jadal sur'atlari bir tomondan yuqori daromadli

investitsiya loyihalarini amalga oshirish natijasida erishilishi mumkin bo'lsa, ikkinchi tomondan, boshqa loyihalarni amalga oshirish muddatlarini tezlatish bilan bog'liq bo'lishi mumkin. O'z navbatida, investitsiyalardan olinadigan foydani ko'paytirishga qilingan harakat investitsion tavakkalchiliklar ko'payishiga olib keladi. Shuni hisobga olib, bu ko'rsatkichlarni o'zaro optimallashtirish lozim. Investitsion tavakkalchiliklar bilan bog'liq xavfni kamaytirish kompaniyaning moliyaviy barqarorligini va to'lov qobiliyatini ta'minlovchi asosiy yo'nalishlardan biridir.

Bundan kelib chiqqan holda, investitsion menejmentning asosiy vazifasi investitsiya faoliyatidan olinadigan daromadlarni (foydani) ko'paytirish bilan birga, kompaniyalarni yuqori sur'atlar bilan rivojlantirish va mustahkamlashdan iboratdir.

Investitsion menejmentning ushbu muhim vazifalaridan uning quyidagi asosiy funksiyalarini keltirib chiqarish mumkin:

1. Tashqi investitsion muhitni va investitsiyalar bozori kon'yunkturasi istiqbolini o'rganish. Bunda amalga oshirilayotgan investitsion faoliyat va investitsiyalash jarayonlari bilan bog'liq tashkiliy-huquqiy shart-sharoitlar tadqiq qilinadi; investitsiyalar bozori kon'yunkturasi belgilovchi omillarni tahlil qilish; korxonalar faoliyati bilan bog'liq bo'lgan investitsiya bozorlari kon'yunkturasi istiqbolini alohida segmentlarga bo'lgan holda o'rganib chiqish.

2. Investitsiya faoliyati bilan bog'liq strategik yunalishlarni ishlab chiqish. Bu vazifani amalga oshirishda kompaniyaning iqtisodiy rivojlanishining umumiy strategiyasi va investitsiyalar bozori kon'yunkturasi istiqbolini aniqlash orqali investitsion faoliyatning maqsadlar tizimi va yaqin kelajakda amalga oshirilishi lozim bo'lgan vazifalar shakllantiriladi.

3. Investitsiya resurslarini shakllantirish strategiyasini ishlab chiqish. Bu vazifani amalga oshirishda investitsion faoliyat uchun zarur bo'lgan investitsiya resurslari bilan bog'liq umumiy ehtiyojini; o'z moliya mablag'lari hisobidan investitsiya resurslarini shakllantirish imkoniyatlarini (foyda, amortizatsiya chegirmalari va boshqalar); pul bozorida vaziyatdan kelib chiqqan holda (avvalambor, ssuda foizini me'yori) investitsiya loyihasini amalga oshirish uchun chetdan kredit mablag'larini (birinchi navbatda, alohida investitsiya dasturlarini aktsiyalashtirish yordamida) jalb etish zaruriyati va maqsadga muvofiqligi o'rganib chiqiladi. Investitsiya resurslari manbalari tarkibini takomillashtirish jarayonida xususiy va chetdan jalb etilgan mablag'lar mutanosibligini ta'minlash, shuningdek, alohida kreditorlar bo'yicha moliyaviy to'lov manbalarini diversifikatsiyalash va kelajakdagi moliyaviy barqarorlik va to'lov qobiliyatini ta'minlanishini amalga oshirish lozim bo'ladi.

4. Alohida real, investitsion loyihalarni aniqlash va ularni samaradorligini baholash. Bu funktsiyani amalga oshirish jarayonida investitsiya bozorida joriy takliflar o'rganib chiqiladi; korxonaning investitsion strategiyasiga mos keluvchi investitsion loyihalar tanlab olinadi va chuqur taxlil qilinadi; har bir investitsiya loyihasi bo'yicha alohida daromadlilik darajasi va boshqa iqtisodiy ko'rsatkichlar ham hisoblab chiqiladi.

5. Alohida moliyaviy dastaklarni investitsion sifatlarini baholab, ular ichidan eng samaradori tanlab olinadi. Bu jarayonni amalga oshirishda, ushbu moliyaviy dastaklarni bozordagi munosib takliflari ko'rib chiqiladi va ularning alohida investitsion sifatleri baholanadi. Shuningdek, ularning haqiqiy bozor qiymatlariga ham baho berilib, moliyaviy dastaklar orasidan eng samaralilari tanlab olinadi. Bunday moliyaviy dastaklar asosini bugungi kunda ("fond dastaklari" deb nomlanuvchi) aktsiyalar va boshqa qimmatbaho qog'ozlar tashkil etadi.

6. Investitsiya portfelini shakllantirishda daromadlilik, likvidlilik va tavakkalchilik ko'rsatkichlarini baholash. Bu vazifani amalga oshirish jarayonida har bir investitsiya loyihasi va moliyaviy dastaklar bo'yicha jalb qilinishi mumkin bo'lgan chet el investitsiyalarini, tavakkalchilik va daromad ko'rsatkichlarini hisobga olib, ular orasidan amalga oshirish uchun eng qulay yo'l tanlab olinadi. Investitsiya portfelini shakllantirishni birinchi bosqichida real va

Yaxlit moliyaviy investitsiyalar o'rtasidagi mutanosiblik optimallashtiriladi; ikkinchi bosqichda, alohida turlar bo'yicha eng samarali (daromadlilik va tavakkalchilik nisbati asosida) investitsiya loyihalari (investitsiyalash uchun moliyaviy asboblari) tanlab olinadi. Uchinchi bosqichda loyihani likvidligi baholanadi. Bunda shakllantirilgan investitsiya portfelini joriy davr ichida amalga oshiriladigan investitsiya loyihalari yiqq'indisi sifatida qabul qilish mumkin.

7. Alohida investitsiya dasturlari va loyihalarini amalga oshirishni joriy rejalashtirish va bevosita boshqarish. Bu vazifani amalga oshirish jarayonida shakllantirilgan investitsiya portfelini boshqarish maqsadida turli xil joriy rejalar ishlab chiqilib, ulardan alohida investitsiya loyihalarini amalga oshirish bilan bog'liq kalendar rejalarini va ularni byudjetini aniqlashda foydalaniladi.

8. Investitsiya dasturlari va alohida loyihalarni amalga oshirishning monitoringini (nazoratini) tashkil etish. Bu vazifani amalga oshirish jarayonida har bir investitsion loyiha va alohida investitsiya dasturlarini amalga oshirish bilan bog'liq birlamchi kuzatuv ko'rsatkichlar tizimi shakllantiriladi; ma'lumotlarni YIG'ISH va tahlil qilish muddati belgilanadi; amalga oshirilayotgan investitsiya loyihalarini muddatlar, hajmlar, samaradorlik va boshqa belgilangan ko'rsatkichlardan chetga chiqish sabablari aniqlanadi.

9. Samarasiz investitsion loyihalardan va kapitalni reinvestitsiyalashdan o'z vaqtida chiqish uchun qarorlarni tayyorlash. Alohida investitsion loyihalar (moliyaviy dastaklar)ni kutilayotgan yoki haqiqiy samaradorligi investitsiya bozori kon'yunkturasi, korxonaning moliyaviy holati, investitsion portfelini shakllantirishda yo'l qo'yilgan xatolar natijasida hisob-kitoblarga nisbatan ancha kam bo'lishi mumkin. Bu holda, bunday investitsion loyihalardan chiqish (alohida moliya dastaklarini sotish) va uning shakllari (sotish, aktsiyalashtirish va h.k.) to'g'risidagi qarorlar qabul qilinadi. Shu bilan bir qatorda, investitsion portfel tahlil qilinib, bo'shagan kapitalni reinvestitsiyalash, boshqa investitsion loyihalarni yoki moliyaviy vositalarni tanlash amalga oshiriladi.

Bizning fikrimizcha, bugungi kunda Davlat investitsiya dasturiga kiritilayotgan loyihalarda va umuman, iqtisodiyotimizda amalga oshirilayotgan investitsion loyihalar uchun loyihaviy-menejmentning asosiy talablariga to'la rioya etish masalasini qo'yish vaqti keldi.

Samarali loyihaviy-menejmentni shakllantirish milliy iqtisodiyotni muhim tavsifnomasiga aylanib bormokda. Bu erda, iqtisodchi-olimlar ta'kidlayotganlaridek, to'g'ridan-to'g'ri chet el investitsiyalari ular uchun eng ko'p imtiyozlar va engilliklar yaratilayotgan bozorlarga emas, balki iqtisodi ravon rivojlanayotgan bozorlarga intilayotganliklari ta'kidlab o'tilgan.

Haqiqat tariqasida shuni ham tan olish kerakki, chet el investitsiyalarini jalb qilishda alohida dastaklar sifatida imtiyoz va engilliklarni yaratib berishdan foydalanish kabi yondoshuvlar saqlanib kelinmoqda. Xususan, O'zbekistonda bunday tuzilmaviy siyosatning asosiy dastagi sifatida davlat investitsiyalari (loyihalarni moliyalashtirish), kredit siyosati (markazlashtirilgan kreditlar), valyuta siyosati (uskunalar importini rag'batlantirish), chet el investitsiyalarini jalb qilish (imtiyozlar va engilliklar) kabi yo'nalishlar alohida ajralib turadi.

Ayni vaqtda, tashqi va ichki investitsiyalarni aniqlashning usul va uslubiyotlarini ishlab chiqishda kapital qo'yilmalaridan nafaqat bir marotaba foyda olish, balki "zanjiriy samara"ga erishishni rejalashtirish ko'proq axtariyatga ega ekanligi ta'kidlanmoqda.

Bundan tashqari, loyihalashtirish, investitsiyalar hajmini rejalashtirish va loyihalarni amalga oshirishni boshqarishning barcha bosqichlari o'zaro uzviy bog'liq bo'lishi zarurligi ko'rsatib o'tilmoqda.

Shu bilan birga, investitsiya loyihalarini ishlab chiqish bilan bog'liq qator muammolarni ajratib ko'rsatish mumkin. Ularni moliyalashtirish esa, eng dolzarb va muhim masala hisoblanadi:

-xarajatlar smetasi (ta'minotchilar xarajatlari, bajariladigan ish qiymati, alohida xarajatlar);

-xarajatlar amalga oshiriladigan muddatlar;

-amalga oshirilgan xarajatlar to'g'risida ma'lumotlar;

-natura shaklidagi qo'yilmalar va mavjud aktivlarni baholash uslubiyoti;

-loyiha qiymatiga kiritilgan, ko'zda tutilmagan xarajatlar bo'lishi mumkin bo'lgan ortiqcha xarajatlarga yul qo'yilgan hollarda zahira yordamida moliyalashtirishni ta'minlash manbalari to'g'risidagi ma'lumotlar.

Loyiha qiymatiga kelajakda kelib chiqishi mumkin bo'lgan barcha xarajatlarni, shuningdek, sug'urta xarajatlarini ham qo'shish lozimdir. Bunday xarajatlar, odatda moliyalashtirish haqidagi kelishuvlarga imzo chyokilishdan oldin amalga oshiriladi va korxonaga ajratilayotgan mablag'lar hisobidan qoplanishi mumkin.

Agar loyiha mavjud ob'yektlarni kengaytirish bilan bogliq bo'lsa, u holda korxonaga pul mablag'larining harakati, daromadlar haqida hisobotlar va joriy balansni taqdim etish kerak bo'ladi.

Loyihada moliyaviy xarajatlar tuzilmasi bilan bir qatorda moliyalashtirish haqidagi ma'lumotlar ham ko'rsatib o'tilishi zarur.

Birinchidan, aktsiyadorlik kapitali bo'yicha:

-moliyalashtirish manbalari va muddatlari;

-naqd pul yoki natura ko'rinishida kiritilayotgan aktsiyadorlik kapitalining xajmi;

-paylarni taqsimlash tartibi (shu bilan birga, xodimlarni ishtiroki);

-agar bank doimiy aktsiyador tariqasida ishtirok etmasa, u holda kapitalni kaytarish shartlari;

Ikkinchidan, kreditlar bo'yicha:

-kreditlash manbalari;

-kreditorlarning o'ziga xos xususiyatlari;

-valyuta xarakteri;

-kreditlash shartlari (imtiyozli foiz stavkalari, tovar va xizmatlarni sotib olish zarurligi va h.k.);

-loyihaga taalluqli bo'lgan boshqa yoki loyiha balansidagi mavjud kreditlarning shartlari.

SHuningdek, xarajatlar tuzilmasiga ta'sir etuvchi quyidagi kelishuvlar ham muhim rol o'ynaydi: sotish (sotib olish) haqidagi kelishuv, homiylarning (uchinchi tomonni) kafolatlari; boshqa yordamchi kelishuvlar; hukumat tomonidan qo'llab-quvvatlashlar ya'ni, (dotatsiya, soliq imtiyozlari); loyihani moliyaviy jihatdan ta'minlanganligi; garov turlari va boshqalar.

Bundan tashqari, investitsiyalar haqida so'z yuritilganda, loyihada qarzlarni qoplashga va dividendlarni to'lashga etarli bo'lgan naqd pul mablag'lari tushumi ham ko'zda tutiladi. Shu bilan birga, prognozlarining muddatlari, Ya'ni kredit-investitsiya muddatlari bilan mos kelishi kerak.

Investitsiya loyihasida qo'yidagi ma'lumotlar ham o'z aksini topishi lozim, ya'ni: chegirma va yig'implarni hisobga olgan holda, mahsulotning narxi va sotish hajmi; asosiy faoliyat xarajatlari; ishchi kuchi, transport xarajatlari, kommunal xizmatlar, sotish va boshqarish xarajatlari; kapital ta'mirlash; aylanma kapital; xom-ashyo va tayyor mahsulot zahiralari; kompaniya hisob-varaqalarini to'lash shartlari; mahsulot etkazib beruvchilar bilan hisob-kitob shartlari va boshqalar.

Moliyaviy faoliyat natijalarini investitsion loyihada quyidagi ko'rsatkichlar bo'yicha aks ettirish lozimdir: berilishi ko'zda tutilayotgan dividendlarni hisobga olgan holdagi foyda va zararlar; korxonaga faoliyatning birinchi va keyingi yillar bo'yicha balans; asosiy faoliyatdan olinadigan naqd pul tushumlari va manbalari, tushum manbalari va ulardan foydalanish, ko'rsatilgan sof pul mablag'lari oqimi; kreditlar va foizlarni to'lash grafigi, to'lanishi lozim

bo'lgan mavjud va Yangi qarzarlar, hamda ularning foizlari; amortizatsiya aktivlarining grafigi; aylanma kapital va undagi o'zgarishlar haqidagi ma'lumotlar; kreditni to'lash muddati davomida korxonalar to'lashi lozim bo'lgan soliqlarning taxminiy grafigi.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, barcha grafiklarda amalga oshiriladigan xarajatlar va olinadigan daromadlarning muddatlari ham ko'rsatilishi kerak.

Bu talablarni bajarilishi nafaqat alohida investitsion loyihalarni boshqarish samarasini oshirishga, balki O'zbekistonda investitsion jarayonlar sifat ko'rsatkichlari Yaxshilanishiga olib kelishi mumkin.

2003 yilda kapital qo'yilmalarning texnologik tarkibida progressiv tarkibiy o'zgarishlar Natijada, mashina va uskunalarni sotib olishga yunaltirilayotgan investitsiyalar 6,4% oshdi, montaj ishlariga ajratiladigan investitsiyalar esa 6,6% kamaydi (1.3,1.4,1.5 va 1.6-jadvallar).

Asosiy kapitalga investitsiyalarning texnologik tarkibi (%)

1.3-jadval

	02/I	02/I-II	02/I-III	2002	03/I	03/I-II	03/I-III	2003
Jami	100	100	100	100	100	100	100	100
Qurilish-montaj ishlari	52,8	54,4	55,9	53,1	50,4	48,6	51,3	46,5
Mashina, uskuna, jihozlar	35,0	32,4	32,1	35,1	36,0	36,0	35,1	41,5
Boshqa xarajatlar	12,2	13,2	12,0	11,8	13,6	15,4	13,6	12,0

Manba: O'zR Davlat statistika qo'mitasi.

Sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish tarkibi (umumiy hajmiga nisbatan % hisobida)

1.4-jadval

yillar	Sanoat	SHu jumladan:									
		Elektrenergetika	YOqilg'i	Qora metallurgiya	Rangli metallurgiya	Kimyo	Mashinasoelik	Qurilish materiallari	Engil	Oziq-ovqat	Boshqa tarmoqlar
1995	100,0	14,8	13,7	1,3	10,2	5,4	8,8	6,6	19,9	9,3	10,0
1996	100,0	14,6	16,3	1,5	8,4	5,3	8,2	7,2	20,5	7,6	10,4
1997	100,0	11,6	16,4	1,2	9,2	4,2	7,6	6,0	21,4	10,4	12,0
1998	100,0	9,9	14,9	1,1	9,8	5,0	12,8	5,6	17,9	12,3	10,7
1999	100,0	10,2	13,3	1,0	8,9	5,2	11,7	5,5	17,3	13,6	13,3
2000	100,0	8,5	15,3	1,3	10,2	6,0	9,9	5,4	19,1	13,3	11,0
2001	100,0	8,1	13,2	1,4	10,9	6,0	11,2	5,2	20,0	12,6	11,4
2002	100,0	7,7	13,4	1,5	13,3	5,9	10,3	4,6	19,5	14,3	9,5
2003	100,0	8,7	12,4	1,8	14,9	5,6	12,1	4,5	20,0	12,4	7,6
02/I	100,0	7,9	14,6	1,4	10,1	6,0	10,6	4,0	21,5	15,1	8,8

02/I-H	100,0	7,3	14,0	1,5	13,5	5,9	10,8	4,5	18,9	14,7	8,9
02/I-III	100,0	7,6	14,0	1,5	13,8	5,8	10,2	5,0	17,5	14,6	10,0
03/1	100,0	8,9	11,6	1,7	12,5	6,0	12,7	3,6	23,9	12,9	6,2
03/I-II	100,0	8,6	11,8	1,9	15,0	6,1	13,0	4,1	20,3	12,9	6,3
03/1-III	100,0	9,2	12,7	1,9	15,5	6,0	12,8	4,6	17,5	12,7	7,1

Manba; O'zR Davlat statistika qo'mitasi

Sanoat tarmoqlari bo'yicha asosiy kapitalga investitsiyalar tarkibi (%)										1.5- jadval	
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003		
Sanoat - jami	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	
Elektrenergetika	7,0	10,1	9,3	10,1	7,5	5,3	3,8	6,4	9,4		
YOqilg'i	15,5	36,1	33,1	29,3	22,2	20,2	32,2	29,0	21,2		
Metallurgiya	13,9	11,7	12,9	10,2	10,1	9,0	11,4	14,5	22,2		
Mashinasozlik	44,0	7,6	7,9	10,2	8,8	13,8	14,6	10,9	3,7		
Engil	7,1	13,8	6,9	15,1	6,9	7,9	15,9	14,1	21,3		
Oziq-ovqat	3,9	10,1	16,0	11,9	7,5	8,4	5,8	6,0	3,8		
Kime va neft-kimb	2,0	4,7	8,0	7,2	31,8	26,7	9,9	11,1	9,2		
Qurilish materiallari	1,5	1,5	1,4	2,7	1,6	0,9	1,2	1,2	1,6		
Boshqa tarmoqlar	5,1	4,4	4,5	3,3	3,6	7,8	5,2	6,8	7,6		

Manba: O'zR Davlat statistika qo'mitasi.

Asosiy kapitalga investitsiyalarning texnologik tarkibi (%)										1.6-jadval	
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003		
Jami	100	100	100	100	100	100	100	100	100		
Qurilish-montaj ishlari	55,0	61,0	58,0	62,0	43,0	61,0	48,2	53,1	46,5		
Mashina, us kuna, jixozlar	35,0	29,0	32,0	30,0	48,0	25,0	39,5	35,1	41,5		
Boshqa xarajatlar	10,0	10,0	10,0	8,0	10,0	14,0	12,3	11,8	12,0		

Manba: O'zR Davlat statistika qo'mitasi

2003 yilda xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalar tomonidan 1441,3 mlrd so'mlik mahsulot ishlab chiqarilgan, ish va xizmatlar bajarilgan (1.7-jadval). Moddiy sohada mahsulot ishlab chiqarish ulushi 2002 yildagi 83%dan 2003 yilda 85,4%gacha oshdi. Yoqilgi, kimyo va neftkimyo, engil, oziq-ovqat, elektrotexnika sanoati va avtomobilsozlik mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi ko'paydi.

Xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalar tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulot, bajarilgan ish va xizmatlar hajmining dinamikasi. 1.7-jadval

	Ishlab chiqarilgan mahsulot va xizmatlar hajmi		Sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish		Bajarilgan xizmatlar hajmi	
	mlrd. sum	%	mlrd.sum	%	mlrd.sum	%
2002	1049.5	100	871,3	83,0	178,2	17
2003	1441,3	100	1230,9	85,4	210,4	14,6

Manba: UzR Davlat statistika qo'mitasi.

Nazorat savollari

1. Innovatsion menejment fanining predmeti va uslubi nimadan iborat?
2. Innovatsion sohada kapital bozori tuzilmalari tushintiring?
3. Innovatsion menejmentning maqsad va vazifalari tushintirib bering?
4. Innovatsiya qanday tashkil etiladi?
5. Innovatsiya klassifikatsiyasi keltiring?
6. Endogen uyg'unlik deganda nimani bilasiz va uni vazifalarini sanab chiqing?
7. Innovatsion menejment qanday funktsiyalari tizimi mavjud?
8. Ilmiy texnik jarayon bosqichlari bo'yicha innovatsiyaning hos qaysi xususiyatlarga ega?
9. Investitsion menejmentni mohiyati nialardan iborat?.
10. Investitsion menejmentning qanday funktsiyalari bilasiz?

Test savollari:

1. Endogen uyg'unlik deganda nimani bilasiz?
 - IKning barcha ichki tizim elementlarini, uning subtizimlarini muvofiklashuvi tushuniladi;
 - kadrlarni tanlash va joylashtirish, IK potentsialidan samarali foydalanishni ta'minlash;
 - markazlashgan investitsiyalar qaytarish sharti bilan va konkurs asosida amalga oshirilishi;
 - IKlarga nisbatan uyg'unlik vazifasi.
2. Innovatsiyaning ilmiy nuqtai nazardan 4 bosqichi:
 - g'oya ustida ilmiy izlanishi; g'oyani yuzaga chiqarish; g'oyani o'zlashtirish; seriyali va keng ko'lamda ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish;
 - keng ko'lamli ishlab chiqarishgacha bo'lgan bosqich; g'oya ustida ilmiy izlanishi; tashkiliy boshqaruv xususiyati; -g'oya ustida ilmiy izlanishi;
 - bu g'oyaning yuzaga kelishidan uning texnik ishlab chiqarishgacha bo'lgan bosqich; g'oyani yuzaga chiqarish; g'oyani o'zlashtirish;
 - g'oyaning texnik yuzaga keltirishdan tijorat maqsadlarida qo'llanishgacha bo'lgan bosqich; texnik-mahsulotlarni ishlab chiqarishda rivojlangan usulardan foydalanish; seriyali va keng ko'lamda ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish.
3. Innovatsion menejmentni nazorat vazifalariga quyidagilar kiradi:
 - innovatsion faoliyat va uning natijalari to'g'risidagi axborotlarni yig'ish va tizimlashtirish; olingan faoliyat natijalari holatini baholash;
 - innovatsion faoliyat maqsadlarini tizimlashtirish va ularni alohida ijro etuvchilarga etkazish; belgilangan rivojlanish maqsadlariga erishishni tadbirlar, ilmiy, texnik va ishlab chiqarish vazifasini echish ta'minlaydigan dasturlarni shakllantirish;

-alohida maqsadlar, tadbirlar va ijro etuvchilar o'rtasidagi vaqtinchalik bog'liqlik; qabul qilingan innovatsion dasturlarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan moddiy, mehnat va moliyaviy resurslar baholanishi;

-innovatsion loyiha bo'yicha ishlarni bajarilishini nazorat qilish: rivojlanish maqsadlariga erishishga yo'naltirilgan qarorlarni tayyorlash va bajarish.

1.2. Ilmiy konstruktorlik innovatsion faoliyatni tashkil qilish va samaradorligini tahlili

Reja 1. Ilmiy konstruktorlik innovatsion faoliyatni tashkil qilish

2. Ilmiy konstruktorlik innovatsion faoliyatni samaradorligini tahlili.

TaYanch iboralar: konstruktorlik innovatsion faoliyatni, kashfiyot, ixtiro, ratsionalizatorlik taklifi, iqtisodiy samaradorlik.

Ilmiy konstruktorlik innovatsion faoliyatni tashkil qilish. Bo'limlar, laboratoriyalar va sektorlar bo'yicha funktsiyalarni ratsional taqsimlash, rahbar ko'rsatmalarining xodim majburiyatlari bilan mosligi birlashmaning tashkiliy va funktsional tizimlari orasidagi munosabat, gorizantal va vertikal munosabatlarning maqsadga yo'naltirilganligi, har bir xodimning malakasi va xarakteriga mos ravishda tor ixtisoslashuvi bularning barchasi innovatsion menejment doirasida hal qilinadigan masalalardir.

Innovatsion menejment tahlili birlashmada tashkiliy va funktsional tizimlar orasida mutonasiblik yo'qligi ko'rsatmoqda. Funktsional vazifalar tashkili tizim tomonidan moslashtirilgan deb bo'lmaydi.

Turli bo'limlarda bir xil ishlarning, masalan, shartnomalarni tuzish va moliyaviy tartibga rioya qilish va hokazolarning takrorlanishi ko'zga tashlanib turibdi.

Har bir bo'limda shartnomalar tuzish, olish tartibi debitorlik va kreditorlik qarzlariga yo'l qo'ymaslik, shartnoma shartlari bajarilishiga stimuly berish yoki ular bajarilmaganda sanksiyalarning turli shakillarini qo'llash, kreditorlik qarzlarni undirish uchun xo'jalik moliyaviy ma'muriy va boshqa hisob-kitob amalga oshirish tartibi va qo'llanishi, faktorining xizmatlari moliyaviy kelishmovchiliklarni xo'jalik sudiga taqdim etish tartibi har bo'limni moliyaviy monitorini qilish va hokazolarning huquqiy asoslarini chuqur professional darajada biladigan xodimga ega bo'lish mumkin emas deb hisoblaymiz. Bularning barchasi bizni quydagi xulosaga olib keladi: barcha bo'limlarning shartnomalari bilan shug'ullanadigan xodimlar qatoridan birlashmaning shartnomaviy munosabatlari bilan shug'ullanadigan bitta bo'limni shakillantirish lozim.

Bu bo'lim zimmasiga kreditorlik va debitorlik qarzlarini minimumga etkazish uchun shartnoma imzorlashga qadar xamkorning moliyaviy ahvolini va to'lovga qobiliyatini o'rganish ham yuklantirishi kerak.

Oldingi mavzuda tahlil qilganimizday birorta bo'lim marketini bilan shug'ullanuvchi funktsiyaga ega emas. Bozor iqtisodiyoti sharoitida marketing izlanishlarisiz tijorat ishlarini olib borib bo'lmaydi. Ilmiy-texnik mahsulot va xizmatlar bozorini sektorlarga bo'lib, har bir sektorda talab va taklifni o'rganib chiqish kerak. Bozordagi raqobatchilarni potentsial imkoniyatlarini sistematik tarzda o'rganish kerak.

Rejalashtirilayotgan yildan oldingi yilning oxirida mos funktsional bo'limlar shartnomalar tuzish bo'yicha o'z takliflarini berishlari shart. Lyokin shartnomani tuzish, hamkorlar bilan muzokaralar olib borish shartnoma shartnomalarini xajmi, sifati,

muddat, moliyaviy monitorini bo'yicha bajarilishi bilan tavsiya qilingan bo'limning yuqori malakali yurist va iqtisodchilarini shug'ullanishi zarur.

Masalaning ikkinchi tomoni ham mavjud, Yangi buxgalteriYa balansida «Majburiyatlar» degan mahsus qismi bo'lib, ishda bu majburiyatlarning bajarilishi ham Yangi loyihalananayotgan bo'lim zimmasiga yuklantirishi kerak. Bundan tashqari u bu qisim yuzasidan buxgalteriYaga o'z vaqtida to'liq informatsiya berishi kerak.

Ma'lumki majburiyatlar bu mavjud resuslarga nisbatan e'tirozlardir. Ko'rib turganimizdek majburiyatlar bu o'zida doimiy hisob-kitobni mujasamlashtirgan buxgalteriYa balansining eng asosiy 3 qismidan biridir.

Doimiy hisob-kitob balans tenglamasidan quyidagi ifodalanadi: Aktivlar, majburiyatlari, xususiy kapital.

Bunday majburiyatlar nimaga tengligini topishimiz mumkin:

Majburiyatlar, Aktivlar, Xususiy kapital.

Bu sohada boshqaruv funktsiyasi amalga oshirilib qayta tuzilayotgan bo'lim shartnoma tomonlari bilan majburiyatlarini shubhasiz bajarilishini ta'minlaydi. Bularning barchasini KIITB birlashmasi zohiralari sifatida ko'rib chiqish kerak va uning amalga oshirilishi natijasida «Paxtasanoatilm» OAJ IIUM innovatsion menejmenti samaradorligi oshishini kutish mumkin.

Ilmiy-tadqiqot ishlari rentabelligi o'sishiga xizmat qiladigan asosiy potentsial zahira bu narx shakllanishi sohasidir. Turli xil tadqiqot ishlari uchun umumiy aniq mezonlarning yo'qligi hech kimga sir emas, shuning uchun bu erda ochilmagan zaxiralar Yashiringan ularning potentsial ishlab chiqarish darajasi bilan bog'liq va bundan erishilgan daraja Yaqin horij (MDH) mamlakatlari va xalqaro talabdagi darajalar bilan taqqoslanishi kerak. Ilmiy tadqiqot mahsulotining narxi shu bilan birga Yangilanish kashfiyot darajasiga ham bog'liq.

Yangilanish darajasi-kashfiyot darajasini to'g'ri boholash uchun dunyoda har yili 2-3 kashfiyot nishonlanadi.

Kashfiyot-oldin insoniYatga ma'lum bo'lmagan hodisa yoki kreditlarning tarkibi, xususiyati sifati tabiiy xodisa, texnologiyalar. Bir kashfiyot inson hayotining turli jabhalarida yuzlab yangiliklar yaratilishiga olib keladi.

Ixtiro-bu kashf etilgan tarkib va xossalarni inson, jamiyat, atrof-muhit, tomonidan oqilona o'zlashtirilishidir.

Ratsionalizatorlik taklifi aynan qandaydir muhit, vaziYat, kredmet, xodisa uchun ixtironing o'zlashtirilishi yoki takomillashtirilishidir. Har bir ixtiroga inson xayotining turli sohalarida tabiatda yuzlab rattsionalizator takliflar to'g'ri keladi.

To'laqonli yuqoridagi baholash mezonlari bozor talabi va taklifi hamda raqobatchiliklarning xulq-atvorini hisobga olgan holda ish natijalariga narxlarni belgilash kerak. Narx faqatgina barcha xarajatlarni qoplabgina qolmay, IINM hodimlariga stimuly berish mumkin bo'lishi ishlab chiqarishni kengaytirish tashkilotining ilmiy salohiYati va kuchini oshirish zahira fondlarini Yaratishga imkon beradigan daromadni ham o'z ichiga olishi kerak. KIITB samaradorligini oshirishning muhim zahirasi-bu «Paxtasanoatilm» IICHM OAJ bo'limlari bajaradigan funktsional iqtisodiy vazifalarni qayta taqsimlashdir. SHunday qilib birlashma tarkibida quyidagilar mavjud:

- iqtisodiyot loyihatoriYasi, 5 shtat birligi bilan;
- prognozlashtirish va iqtisodiy tahlil bo'limi, 2 shtat birligi bilan;
- texnik-iqtisodiy asoslash, loyihalash bo'limi, 4 shtat xodimi bilan.

Savol tug'iladi, nega asosida bozor iqtisodiyoti yotadigan iqtisodiy muammolar alohida 3ta mustaqil bo'limda bir-biri bilan aloqasi hal qilinishi kerak. CHunki bu jamoalar bilan hal qilindigan iqtisodiy muammolar kelib chiqishi jihatidanbirdir. Ularni bitta yirik iqtisodiy birlikka birlashtirish Yaxshi emasmi, bu tarmoq

miqyosidagi yirik iqtisodiy muammolarni echishga imkon beradi, ilmiy ishlab chiqarishda izchil koordinatsiya bo'lardi, tarmoqda Yagona iqtisodiy siyosat yurgizish real imkoniyati vujudga kelardi.

Ilmiy konstruktorlik innovatsion faoliyatni samaradorligini tahlili. Afsuski, birlashmada amaliy va nazariy hisob-kitoblarda faqat bitta iqtisodiy samaradorlikni hisoblash metodikasi o'zlashtirilgan va qo'llaniladi. Bu xarajatlar bo'yicha nisbiy iqtisodiy samaradorlikning hisobidir

$$P = S + I \cdot E_n$$

bunda, P-xarajatlari; S-Yangi texnika yoki xizmatning tannarxi boshqa hollarda ekspluatatsion xarajatlar; I-Yangi texnika yaratish uchun innovatsion xarajatlar; $E_n=0,15$ ga teng bo'lgan samaradorlikning me'yoriy koeffitsienti.

Biz o'rgangan tahlil qilgan birorta ilmiy-texnik hisobotda ilmiy-tadqiqot ishi tugallanmaguncha iqtisodiy samara hisobining hech qaysi biri turi amalga oshirilmagan.

Masalan, quyidagilar hisoblanmagan: mavzu tanlanishida natijalar bo'yicha ilmiy-tadqiqot mavzularini iqtisodiy asoslashga bunday yondashuv innovatsion xarajatlar tavakkal darajasini oshiradi va tez-tez natijasiz yoki salbiy kapital bilan tugashi mumkin. Masalan, RSTU 3 592-92 ga o'zgartirish koeffitsientini kiritish xarakterida tadqiqotlar natijasida quyidagi xulosaga kelib, «Mumkin bo'lgan doirada mavjud 10% li farqlanishni RSTU 3592-92 standartiga kiritishni maqsadga muvofiq emas deb topiladi».

Bundan tashqari quyidagilar qo'llanilmaydi:

- iqtisodiy samaradorlikni hisoblashda vaqt omilini hisobga olish usuli. Axir vaqt bilan albatta hisoblashi shart.
- baholash depressiyasi hisoblanmaydi, shuning uchun o'z vaqtida ilmiy tadqiqot ishlarni amalga oshirishdagi tavakkal darajasini hisoblash mumkin emas;
- Yangi mahsulot ishlab chiqarishda teng vaqtdagi xarajatlarni hisoblash metodikasi amalda qo'llanilmaydi;
- tarmoq miqyosida umumiy iqtisodiy samaradorlik hisobi olib borilmaydi.

Umumiy iqtisodiy samaradorlik

$$E_{um} = D \cdot I;$$

Bu erda, E_{um} -qo'yilgan innovatsion vositalardan umumiy iqtisodiy samaradorlik; D- ishlab chiqarishning texnik darajasi o'sganligi hisobiga daromadning o'sish; I-innovatsion vositalar hajmi.

Iqtisodiy samaradorlik hisobida vaqt omilini hisobga olish.

$$E_v = E_n \cdot F \cdot (T_1 - T_2)$$

Bu erda- E_v -Yangi texnikani kiritishni tezlashtirishdan iqtisodiy samaradorlik; E_n -samaradorlik me'yoriy koeffitsienti; T_1 va T_2 rejadagi va haqiqiy Yangi texnika kiritish davomiyligi.

Hisoblarning yuqoridagi mexanizimlari orqali ilmiy-tadqiqot ishining u yoki bu olib borish texnologiyasida iqtisodiy samaradorlikning qanday zahiralari mavjudligini aniqlash mumkin.

Nazorat savollari:

Ilmiy konstruktorlik innovatsion faoliyatni tashkil qilishda qanday ichki tuzilmalari bor?

Kashfiyot, ixtiro va ratsionalizatorlik taklifi deganda niani tushinasiz?

Iqtisodiy samaradorlikni hisoblaganda nima ko'rsatkichlar qo'llanilmaydi?

Umumiy iqtisodiy samaradorlik va iqtisodiy samaradorlik qanday tenglama yordamida hisoblanadi?

1.3. Innovatsion menejmentni yaxshilashdagi salohiyat imkoniyatlari

Reja: 1. +ayta ishlash sanoatining asosiy tarmog'i-paxta sanoati.

2. Ilmiy-tadqiqot ishlari natijalari iqtisodiy samaradorlik uchuun muhim omildir

TaYanch iboralar: salohiYat, taktik vazifa, va iqtisodiy samaradorlik.

+ayta ishlash sanoatining asosiy tarmog'i-paxta sanoati. Ma'lumki, bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida biz shunga majburiylik bizning eksport-importli qonunlarimizni halqaro normalarga to'g'ri kelishiga va Yana Yangilik va foydalilini bizning sheriklarni paxta mahsulotini qayta ishlash va bu sohadagi ishlarni investitsiyalashga.

Ko'rinib turibdiki, bizni qonunlarda 2 maqsadlilik bor. Birinchi va kerakli maqsad-O'zbekiston respublikasi xom ashyo bazasi bo'lib qolmasligi kerak. Birinchidan asta-syokinlik bilan kelajakda butun xom ashyoni shu erda qayta ishlash, katta strategiyali rejada biz paxta xom ashyoni import qilmasdan, balki tayyor mahsulot shu paxtadan bo'lgan. SHunday bo'lganda hamma mahsulot foydasi, paxtani terib olishdan to uni tayyor holga keltirguncha foyda bizda qolardi. Bundan tashqari bu qilinayotgan rejalar, amalga oshgan taqdarda millonlab ishchi o'rni Yaratiladi va qishloq joylarda ham.

Ikkinchi vazifa taktik vazifa. U shuni nazarda tutadiki hali tayyor mahsulotli sanoat bazasi Yaratilgani yo'q, biz xozircha katta qismini eksport qilishga majburiylik. Bu eksportdan paxta jahon bozorida raqobat bordosh bo'lishi kerak.

Raqobat bardosh paxta xom ashyosi hajmi, chiqindisi kamroq zarralari, zarkoli tsilindr mexanizm oz tezlikli ishlov juda katta xarajat elektr energiyasi paxtani tayyorlashda kam ishchi o'rinli mexanizmi va paxta tolasi kam chiqimli bo'lish g'oyasi yuzaga keladi. Bu fikrlar o'quv majlisida va shu majlis a'zolarining ko'ra, bu g'oyaning kelib chiqishini tashqi va ichki vazifalarini ishlab chiqish bu bo'limning asosiy maqsadlaridan deb qabul qilindi. Buni ro'yobga chiqarish uchun asosiy maqsad qilib belgilandi. SHundan so'ng olimlar uyushmasi bo'lishi va maqsadli tola chiqimini qisqartirish mavzusini ilmiy izlanishli reja bo'lib va bu boshqa g'oyalardan anchagina hayotiydir.

Keyinchalik izlanishning keyingi bosqichi boshlanib, bu bosqichda organizatsiya g'oyasini va bir vaqitda tadqiqot va asosli yoki Yaqin dpekr qayta ishlashga o'zimizda yoki xorijda Yana shuni eslash kerakki, 30 yillarda professor V.S.Fedorov qayta ishlash texnologiyasini yirik mutaxassislaridan biri o'zining ilmiy malakalaridan aytgani «qayta ishlash jarayonida tola mustaxkamligi shunga bog'liqlik uning qanchalik ishlanishi va sifatiga va navigadir. Professor aytganki, juda ham bo'sh va nofsiz paxta tola sifatini pasaytirib mashinaga ham katta zarar etkazadi.

CHet el tajribasini o'rganib shu ma'lum bo'ldiki ko'pgina xorijiy firmalar tala tozalashdagi chang ma'lum kam qilib beriladi.

SHuni nazarda tutib, izlanishlar natijasida shuni tushindikki asosiy rezerv effektning ko'tarilish asosi shundaki xom ashyo o'sishining normallashtirib boshqaruv turish zarur uning tolalilik darajasini ijobiy tomonga o'zgartirish quyidagilar orqali Ya'ni tola changi koeffitsentini tsilindri va Yana ishchi kamerasi parametrlar asosini o'zgartirishni taqazo etadi. Tadqiq izlanishlari ko'rsatadiki sifatli tola ishlab chiqarishni ko'paytirish kelajakdagi asosiy maqsaddir va tola yo'qotilishini qisqartirish va elektr energiyani tejankor qo'llashdir.

Ilmiy-tadqiqot ishlari natijalari iqtisodiy samaradorlik uchuun muhim omildir. Asosiy maqsad shundan iboratki Ya'ni iqtisodiy samaradorlik hammasi bir tomonda yo'naltirilgan maqsaddir. SHuni nazarda tutish kerakki biz iqtisodni gapirganimizda resurslar ishlatilishini kamaytirish nazarda tutiladi.

Iqtisodiy samara materiallar ishlatilishi hajmini narxda qo'yilishidan iborat. Agarda qandaydir paxta tozalash zavodi ilmiy ishlab chiqarishni tashkil qilib va tola ko'payishiga erishgan bo'lsa buning o'rniga xaridordan o'z tovarini yuqori narxda sota

oladi. Bu samara ikki narsani nazarda tutadi: ikki narxning farqi paxta tolasi tannasiga va qayta ishlangandan keyingi paxta tolasining narxiga bog'liqdir.

Iqtisodiy samaradorlik bu munosabat shunga olib keladiki iqtisodiy samaraning hajmi innovatsion xarajatlar ko'payishidadir. SHu jihatdan iqtisodiy samara, iqtisodiy samaradorlik-har xil iqtisodiy kategoriYadir. Ular bir-biriga bog'langan bo'lib asboblar bahosi natijasi ilmiy izlanish ishlarining ishlab chiqarish ko'rinishida bo'ladi. Bu bo'limlar quyidagilar.

- taxminiy hisob, tematika tanlanishi birinchi bosqichda ilmiy-tadqiqot ishlari (ITI) qo'llanishi;
- potentsial va yillik kutilayotgan, vazifani bajaruvchi.

Bundan tashqari samaradorlik rejali hisobidagi ishlab chiqaruvchi ajratishning rejali qismini texnikani va samarani ITI natijalariga ko'ra qo'llanilishi.

Iqtisodiy samara iqtisodiy samaradorlik ITI mavzusida, muammolar ilmiy izlanishli ko'rinishi bir butun ko'rsatilishini iqtisodiy samaraning hisobiga ITI natijalarini ajralishiga iqtisodiy potentsialni ITIning asosiy 40% ulushini tashkil qiladi.

Birinchi bosqichda iqtisodiy samara hisoblari asoslandiki ITI natijalari va bunda iqtisodiy samara ITI ni o'zidir. Iqtisodiy samara va ITI iqtisodiy samaradorligi ishlab-chiqarish o'lchamlarida beriladi. SHu jihatdan ITI ishlab chiqarishda xarajatlar yig'indisiga bog'liq qolda jarayon bosqinchlarida «ishlab chiqarish tadqiqotlari»da izlanish fundamenti, ilk izlanishlar, qayta ishlash, Yalpi ishlab chiqarish xarajatlari izlanishdan ishlab chiqarishga tadbiiq qilinadi.

Talabga ko'ra xarajatlar hisobi tadqiqotlar bosqichida mehnatli va shunga Yaqin hisoblar ishlab chiqarish bosqichlarida Yalpi ishlab chiqarish kapitali xarajatlar hisobiga bog'liq.

Fundamental izlanishlar to'plami to'g'ridan to'g'ri izlanishlar, qayta ishlash ishlab chiqarishni tashkil qilib bo'lmasa tayyor xarajatlarni, bu xarajatlarni mahsulot narxi ichiga olmay va bu samaradorli ko'rsatkichi bo'lmaydi.

Nazorat savollari

1.O'zRsini qonunlarda 2 maqsadlilik so'zlab bering?

2.+ayta ishlash sanoatining taktik vazifa qanday?

3.Innovatsion menejmentni Yaxshilashdagi salohiYat imkoniYatlari mavjud?

1.4.Xorij innovatsiya va innovatsion menejment tajribasi

Reja: 1.Jahon iqtisodiyotiga chetdan kiritiladigan investitsiya oqimlari va uni jalb qilishdagi muammolari

2.Xorijda innovatsion menejmentining tashkil etilishi

3.Innovatsiya jarayonida xorij tajribasi imkoniYatlari

TaYanch iboralar: inovatsion menedjmenti usullari, davlat strategiyasi, Sifat boshqaruv.

1.4.1.Jahon iqtisodiyotiga chetdan kiritiladigan investitsiya oqimlari va uni jalb qilishdagi muammolari

Jahon iqtisodiyoti globallashib, savdo yo'lidagi to'siqlar kamayib soliq qonunlari va tartibi borayotgan xozirgi sharoitda chetdan kiritilgan investitsiya oqimlari tez sur'atlar bilan o'smoqda. Bevosita chet el investitsiyalarning dunyo bo'yicha umumiy hajmi 1980 yildagi qaraganda 14 baravardan ziyod o'sib, 2002 yilda 7 trln. AQSH dollariga etdi. Hozirgi vaqitda butun dunyoda 64 mingta mamlakatlar aro kompaniya

mavjud bo'lib, ular 870 mingta xorijiy sho'ba korxonalari faoliyatini nazorat qilib turadi. Ushbu korxonalar sotayotgan mahsulot hajmi tuhminan 18 trln. AQSH dollarini tashkil etadi. Bu esa jahon eksporti hajmidan 2 baravardan ziyoddir.

So'nggi 10-15 yil mobaynida jahon iqtisodiy tizimida katta sifat va miqdor o'zgarishlari yuz beradi u parchalanib ketgach, bozor iqtisodiga o'tayotgan mamlakatlar katta ettilik mamlakatlari, 20 ta rivojlangan mamlakatlar guruhi kabi va boshqa Yangi atamalar paydo bo'ladi. Ommaviy axborat vositalarida endilikda siz «jahon iqtisodiyoti krizisi» degan so'zlarni uchratmaysiz, bu atama o'rnini «global iqtisodiy pasayish» degan birmuncha tushuncha egallaydi.

Bir qutbli dunyo sharoitida jahon iqtisodiyoti Yagona tutash tizimi bo'lib, bu tizim ichida tovarlar va xizmatlar moliya va investisiy oqimlari xarakatlanadi, ilmiy kadrlar va ishchi kuchi ko'chib yuradi. Jahon iqtisodiy tizimi tarkibiga 200 ga Yaqin mamlakat kiradi, shulardan 146 tasi Jahon savdo tashkiloti (JST) a'zosi. Tizimning tuzilishini shartli ravishda quydagicha tasovvur etish mumkin; markazda dunyoning iqtisodiy jihatdan eng yirik davlat AQSH turadi. Uning Yalpi ichki mahsuloti (YAIM) 10 trl. AQSH dollaridan ortiqdir. SHundan keyingi o'rinda ikkita iqtisodiy mintaqa: AQSH ga Yaqinroq turuvchi YAponiYa EI va boshqa rivojlangan mamlakatlar, birmuncha uzoqroq masofadan esa rivojlanayotgan mamlakatlar va bozor iqtisodiyotiga o'tayotgan mamlakatlar o'rin egallagan.

Iqtisodiy tizim ichida yuz berayotgan jarayonlar uning tarkibidagi mamlakatlar manfaatlariga ozmi-ko'pmi daxldordir. SHu bilan birga industrial taraqqiy etgan mamlakatlardagi har qanday o'zgarish, qoida tariqasida, butun tizimning holatiga ta'sir ko'rsatmoqda xolbuki rivojlanayotgan mamlakatlarda ko'pchilik hollarda loqal jarayonlar yuz bermoqda-masalan, 1990 yillarda Osiyo va Lotin Amerikasida yuz bergan moliyaviy tengliklar yoki RossiYada 1998 yilda yuz bergan defolt rivojlangan mamlakatlardagi vaziYatga deYarli hech qanday ta'sir ko'rsatmadi. Biroq, 2001 yil oxirida AQSH va YAponiYada boshlang'an iqtisodiy tanazzul tezlik bilan boshqa mamlakatlarga yoyildi va olamshumul tus oldi.

SHuni ta'kidlash o'rinliki, tizim ichidagi rivojlangan mamlakatlar bilan rivojlanayotgan mamlakatlar o'rtasida muayyan ziddiyatlar mavjud. Mazkur guruhlar bir-biriga bevosita qarama-qarshi manfaatlariga ega va turli maqsadlarni ko'zlaydi. Rivojlangan mamlakatlar rivojlanayotgan mamlakatlarning arzon xom ashyo manbalariga va keng bozorlariga emin-erkin kirib borishga harakat qilmoqda. Rivojlanayotgan mamlakatlar esa, o'z navbatida, industrial taraqqiy etgan mamlakatlardan moliyaviy va etgan mamlakatlardan moliyaviy va texnikaviy yordam olishga juda muhtoj.

Rivojlangan mamlakatlar bilan rivojlanayotgan mamlakatlar o'rtasidagi ziddiyatlarning keskinlashganligi JST ga a'zo mamlakatlar Tashqi ishlar vazirlarining 2003 yil sentYabr oyida Konkunda bo'lgan uchrashuvi vaqtida ayniqsa Yaqqol ko'zga tashlanadi. Mazkur tashkilot tarixida birinchi marta rivojlangan mamlakatlar o'zlariga foydali qarorlarni o'tkazib ololmadilar va uchrashuv Yakunida hech qanday ishchi hujjatlar qabul qilinmadi. Rivojlanayotgan mamlakatlar uchrushuvda bir yoqadan bosh chiqardilar va rivojlangan mamlakatlarning tazyiqiga bo'ysunmadilar.

Jahon iqtisodiy tizimi ichida murakkab jarayonlar yuz berayotganiga qaramay, jahon iqtisodiyoti umuman olganda, anga muvaffaqiyatli rivojlanmoqda, XVF ning baholashicha, jahon YAIM ning miqdori 2004 yilda 4,1% oshadi. Eng katta o'sish rivojlanayotgan mamlakatlarda yuz berishi va ular 2004 yilda 5,6% ko'rsatkichga erishishi kutilmoqda. Rivojlanayotgan mamlakatlarda ushbu ko'rsatkich 2,9%, bozor iqtisodiyoti o'tayotgan mamlakatlarda esa 4,7% ni tashkil etadi. Jahon savdosi hajmi 2004 yilda 5,5% ga o'sadi.

Jahon iqtisodiyotining holati chetdan kirib keladigan investitsiyalar hajmiga va investitsiya oqimlarining yo'nalishlariga ta'sir ko'rsatmoqda. Rivojlangan mamlakatlar asosiy investitsiya kirituvchi «donorlar» bo'lib, ular o'z ixtiyorlaridagi katta-katta ortiqcha sarmoyani g'oyat foydali tarzda joylashtirmoqdalar. Rivojlanayotgan mamlakatlarga investitsiyalar kiritib rivojlangan mamlakatlar ichida rivojlangan mamlakatlar ichida esa investitsiya oqimlarini o'zgartirmoqdalar.

2002 yilda dunyoning turli mamlakatlariga kiritilgan bevosita chet el investitsiyalari (BCHI) ning umumiy hajmi 7 trln. AQSH dollarini tashkil etadi. Chetdan kiritiladigan investitsiyalarni asosiy qismi uchlik (EI, AQSH va Yaponiya) doirasida jamlangan bo'lib, dunyo bo'yicha tashqi investitsiyalarning 80% va ichki investitsiyalarning 50-60% mana shu uchlik hissasiga to'g'ri keladi.

BMT ning savdo va rivojlanish bo'yicha konferentsiyasi (YUNKTAD) «chet eldan bevosita investitsiya kiritish» tushunchasiga quyidagicha ta'rif beradi; «bu chegara orqali investitsiyalash bo'lib unda bir iqtisodiyot prezidenti boshqa iqtisodiyotda uzoq muddatli manfaatni qo'lga kiritadi». Bunda «uzoq muddatli manfaat» deganda bevosita investor bilan bevosita investitsiyalanuvchi korxonada o'rtasida uzoq muddatga amaliy munosabat o'rnatish nazarda tutiladi. Buning natijasida bevosita investor bevosita investitsiyalanuvchi korxonani boshqarishda hal qiluvchi ovozga ega bo'ladi. Agar topgan on'unga ko'ra, agar bevosita investor chet eldagi korxonada oddiy aksiyalarning 10 va undan ko'proq foizini sotib olsa, bevosita investitsiyalash amalga oshgan hisoblanadi. Agar bevosita investor afiliasiyalangan korxonalariga yoki shu'ba korxonalariga ega bo'lsa, investitsiya kiritish bilan bog'liq bevosita munosabatlar ushbu tuzilmalarga ham taalluqli bo'ladi, chunki ular ona guruhning bir qismidir.

1.4.2. Xorijda innovatsion menejmentning tashkil etilishi

Xorijda innovatsion jarayonni boshqarishga bag'ishlangan ancha ilmiy va amaliy adabiyotlar mavjud. Ularda innovatsiyalarni turli jihatlari yoritilgan. Shulardan biri Anshin V.M. va boshqalar tomonidan «Innovatsionniy menedjment» nomli o'quv qo'llanmasida innovatsion faoliyat modellari, moliyaviy tavakkalchilik, jahon innovatsion-texnologik taraqqiyot kabi savollar keltirilgan. Porshnev A.G. «Upravlenie innovatsiyami v usloviyax perexodnogo perioda k rinku» mavzudagi qo'llanmasida o'tish iqtisodiyoti davrida innovatsiyani jalb qilish va samarali boshqarish yo'llari hiko'ya qilingan. SHu va boshqa soha adabiyotlarida milliy iqtisodiyotimiz muammolari va muhiti e'tiborga olib yoritilmagan. Faqat ularning nazariy ishlanmalaridan va amaliy saboqli tajribasidan foydalanishimiz mumkin.

TADI tomonidan Narziev J.P. muallifligida «Innovatsion menejment» fanidan ma'ruzalar matni to'plami nashr qilingan. Matn to'plamida innovatsion menejment asoslari, bashorati, Yangiliklarni kiritish kabi mavzular bayon etilgan. Yana TDIU, TMI va boshqa oliy ta'lim maskanlarida ham innovatsion jarayonni turli jihatlari rang barang hiko'ya qilingan.

Xorijda va respublikada innovatsion menejment mavzusida bir necha adabiyotlar dan ushbu o'quv qo'llanma quyidagi Yangi mavzular keltirilganligi bilan farqlanadi: innovatsion loyihalarni baholash va innovatsion jarayon; tadqiqotlar dasturlari, innovatsiya ishlari dasturini shakllantirish va innovatsion loyihalarga talablar; ilmiy muassasa va ob'yektlarni "Davlat noyob ilmiy ob'yektlar ro'yxati"ga kiritish va monitoringini olib borish; ilmiy va ishlab chiqarish korxonalarining nazariy va amaliy innovatsiya faoliyati; innovatsion texnologiya-elektron imzo va uni ro'yxatga olish markazlari faoliyatini huquqiy tartibi; respublika innovatsion amaliyot jarayoni holati.

Yapon inovatsion menedjmenti usullari Evropa va Amerika usullaridan keskin farq qiladi (1.8-jadval). Bu bilan Yaponlar unumliroq boshqaradi deb bo'lmaydi. Evropa va Yaponiyaning usullari faqat boshqa tyokisliklarda yotadi va ularning bir-biri bilan kesishishi juda kam ro'y beradi.

Uning asosiy farqi nima? Avvalambor bu boshqaruvning namaga yo'naltirilganligiga bog'liq. Masalan Yaponiyada boshqaruv markazida mehnat resurlari yotadi. Yapon boshqaruvchisi korxonada samaradorligini oshirish uchun mehnat unumdorligi oshirishga harakat qiladi. Evropa va Amerikada esa asosiy maqsad kam ish va harakat qilib ko'p daromadga erishish etadi. Menejment bo'yicha Yapon mutaxassisi Xidyoki Iosixara Yapon boshqaruvini 6-ta xususiyatini ko'rsatib o'tgan.

1. Doimiy bandlak kafolati va o'zaro ishonch sharoitini mavjudligi, bunday kafolatlar kadrlar ko'nimsizligini kamaytiradi va xodimlarni barqaror faoliyati ko'rsatishlari uchun ishonch tug'diradi. Bu esa xodimlarni keyinchalik vertikal (lavozim) zinapoYa bo'yicha ko'tarila olishi mumkinligiga ishontiradi va korxonada jamoat bo'lib ishlashga undaydi.
2. Korparatsiyaning birdamligi va u uchun qimmatli deb hisoblangan narsalarning mavjudligi. Agarda barcha ishchilar va boshqaruvchilar korxonada siyosati haqida axborat beruvchi bitta axborat bazasidan ma'lumot olishadigan bo'lsa, bu barcha xodim bo'lib xarakat qilishga undaydi.
3. Axboratga asoslangan boshqaruv televizorlar ishlab chiqaruvchi firmalarda ko'pincha axborat yig'ib olish sistemasidan foydalanishadi. Bunda ular qaysi tarmoq yoki bo'limda nosozlik yoki qoida buzarlak vujudga kelganini ko'rish mumkin chora-tadbirlar amalga oshiriladi.
4. Sifatga qaratilgan boshqaruv ko'pincha Yapon firmalarni boshqaruvchilari sifatni nazorat qilishga katta axamiyat berishadi. Ishlab chiqarish jarayonida ularning asosiy masalasi sifat xaqidagi aniq ma'lumotlarni olishdir.
5. Ishlab chiqarishda boshqaruvning doimiy mavjudligi. +iyinchiliklarni va muammolarni joriy xal qilish uchun Yaponlar boshqaruv personalini ishlab chiqarish majmualarida joylashtiradi. Bu muammo tez bulishiga xizmat qiladi. Yangiliklarni rivojlantirish uchun Yangiliklar taklif qilish sistemasi va sifat to'garaklari keng qo'llaniladi.
6. Tozalik va tartibni ushlab turish. Yapon maxsulotlarining yuqori sifati ishlab chiqarishda tozalik va tartibga rioya qilish orqali kelib chiqadi. Yapon boshqaruvchilari shunday tartib o'rnatishga xarakat qiladi,ki bu tartib xam yuuqori sifatli maxsulot ishlab chiqarishga undasin va tozalik va tartibga rioya qilishga chaqirsin.

Umuman olganda Yapon boqaruvi insonlarga xos tuyg'ular va xususiyatlarni rivojlantirishga qaratilgan. Bular kelishilganlik, guruhli muljal olish, xodimlarni aqliy xususiyatlari, bandlak barqarorligi va boshqaruvchilar xamda xodimlar o'rtasida birdamlak aloqalaridir.

Xorij mamlakatlarida ilmiy tadqiqotlarga moliyalashtirishni asosiy ko'rsatgichlari 1.8-jadval.

Ko'rsatgichlar	RossiYa	AQSH	YaponiYa	GermaniYa
YAIMdagi ilmga xarajatlar, %	0,94	2,5	2,6	2,4
ITTKIni moliyalashtirish, %	100	100	100	100
Davlat byudjeti, %	48	35,8	19,5	34,1
Turli xil nobyudjet fondlari, %	6	5,1	7,1	-
Boshqa manbalar, %	46	59	73,4	65,9

Yapon boshqaruvining falsafasi. YAponiYaning zamonaviy boshqaruv usullari urushdan keyingi davrda dunyoga keldi. Urush keltirgan buzg'unchiliklardan keyin Yapon boshqaruvchilari oldida ijtimoiy, siyosat va raqobat xayotni ko'tarish masalalari ko'ndalang bo'lib turgan edi. SHu davrda Ameraka boshqaruv usullari butun dunyoni qamrab olayotgan davrda, bu usullardan to'g'ri foydalangan Yaponlar mamlakat iqtisodini ko'tarishga erishdilar. YApon boshqaruvchilari o'zlarining oldingi boshqaruv usullari bilan birgalikda Amerika usullarini qo'shib Yangi Yapon usullarini xosil qildilar. SHuning oqibatida vujudga kelgan Yapon boshqaruv usulidagi bazi jihatlar Ameraka boshqaruv usulida mavjud emas. Masalan, butun xayotga ishga ellatish va jamoa bo'lib bir qarorga kelish kabi usullardir.

YAponlar doim o'zlarini jamoaning bir bo'lagi sifatida biladilar. Va ular, E.Mayo aytganidek, ish-bu jamoa faoliyatidir degan shiorga doim amal qilishadi.

YAponiYadagi boshqaruv usullarini o'zgarishi optimal tizim Yaratish uchun kontsepsiya tanlashda erkinlik va xurfiqlikni o'sishidir. Ammo lyokin bu o'zgarishlar YAponiYaning milliy urf-odatlariga zid bo'lmasligi kerak. Bu xaqda YAponiYaning yirik tadbirkori S.Xonda shunday fikr bildiradi:

Kimki korxonalar boshqaruvchisi bo'lsa, u avvalo boshqaruv usulini xamma tomonlama isbotlangan xolda ko'rsatmog'i darkor. U korxonaning aniq maqsadlarini ko'ra biladigan va korxonaning siyosatini va rejalarini shunday tuzish kerakki shichilar faoliyati davomida o'z mas'uliyatini sezib, ishdan qoniqish xosil qilsinlar. Buning uchun lider nazariy jixatdan kuchli va amaliy jixatdan xayotiy kontsepsiyaga ega bo'lishi kerak.

YApon boshqaruvining Yana bir xislati uning uzluksiz o'qish va o'qitish kontsepsiyasidir. YAponlar o'qishni o'z ishlari va xokimYati pog'onasi bo'yicha ko'tarilish uchun kerak bo'lgan omil deb biladilar.

YAponlar birovlarining xatolarida o'rganishni xush ko'radilar. Ular doim tashqi olamdagi o'zgarishlarni qiziqish ila kuzatib turadilar. Ular Inovatsion bu iqtisodiy o'sishning asosi sifatida biladilar va shunga qarab xarakat qiladilar.

1947 yili «Panasonik» kompaniyasining asoschilaridan biri I.Matusita boshqaruv savollari bo'yicha «Donnay» nomli laboratoriya tashkil qiladi va uning birinchi xulosalaridan biri quyidagicha bo'ladi: «Har qanday tashkilot uning katta-kichikligiga qaramay, daromad olishdan farqli bo'lgan boshqa maqsadga ega bo'lishi kerak. Bu maqsad uni faoliyatini tushuntirib turishi lozim. Agarda boshqaruvchi ushbu missiYani to'liq tushinib etsa, uni xodimlarga to'g'ri tushuntirishi lozimdir.

«Ish beruvchilar xodimni ishini emas, balki uni o'zini butunlay ishlatadilar»

«Inson potentsiali» kontsepsiyasini tushinishda Ringning jamoa bo'lib qaror qabul qilish sistemasini olishimiz mumkin. Unga ko'ra qaror qabul qilish uchun javobgarlikni butun gruppaga o'z bo'yniga olishi lozim. Bu sistemada masala o'rtaga tashlangandan so'ng oldin noformal guruxlarda muxokamadan o'tadi, agar kimdir bu masalaga qarshi chiksa, savol Yana ushbu masalani qrtaga tashlagan insonga boradi.

YApon usullari ko'pchilikni ustun kelishi emas, balki xammaning fikri birdamligiga asosida qurilgan. Albatta, xammaning fikri bir xil bo'lmaydi, shuning uchun ma'qul bo'lgan kompromiss topiladi.

YAponlar uchun o'zidan yoshi va lavozimi jixatidan katta bo'lgan insonga gapqaytirish yoki uning fikriga qo'shilmaslik tarbiyasizlik alomati deb quriladi. SHuning uchun norozilikni o'ta diplomatik xolda bildirish lozimdir.

Ananaviy bo'lgan «X» va «U» modeliga qarama qarshi bo'lgan xolda, Yaponlar «inson potentsiali» modelini muvaffaqiyatini qo'llab kelishYapti. Unga ko'ra odamlar o'z qobiliyatlarini rivjlantirgan va qo'llagan xolda bu ishdan qoniqaish xosil qilinsin.

O'rta pog'ona boshqaruvchilariga Isikava Kaoru ushbu maslaxatlarni beradi:

1. Xodimning foydaliligi uning fizik jixatdan doim mavjudligi bilan emas, balki bu xodimga firmaning extiyoji bilan belgilanadi.

2. Kimki xodimlarni boshqaruv bilan shug'ullansa bu faqat Yarmiga boshqaruvchidir. Xaqiqiy boshqaruvchi deb shunday boshqaruvchi olinadiki, u o'zidan yuqori turganlarni xam boshqara olsin.
3. +o'l ostidagi ishchilarga ba'zi huquqlar berilishi ularni qobilYatlarni xar tomonlama rivojlanishi va faollashishiga olib keladi.
4. YUqori pog'onadagi boshqaruvchilarni, sizning ishingiz natijalariga bo'lgan munosabatini doim kuzatavermang!
5. O'rta pog'ona boshqaruvchilari va ularning qo'l ostidagilari o'zlarining ish natijalari xaqidagi axborat xaqiqiylikiga javobgardirlar.
6. O'rta pog'ona boshqaruvchilari sifat to'garaklari faoliyatiga javobgardirlar.
7. Funktsiyalar bo'yicha boshqaruv deb hisoblangan, boshqa otdellar bilan xamkorlik va aloqa.
8. Perspektivaga yo'nalish firmaning samarali faoliyati uchun asosiy omildir. Firma boshqaruvchisi o'z ishida 10 yil oldinga yo'nalib faoliyat ko'rsatmog'i yuqori pog'ona boshqaruvchisi 5 yil oldinga yo'nalib faoliyat ko'rsatmog'i, otdel boshlig'i 3 yilga va bo'lim boshlig'i kamida 1 yil oldinga o'z faoliyatini yo'naltirmog'i kerak.

YApon boshqaruv tizimidan ushbu xulosalarni chiqarish mumkin:-odamlar bo'ysinisdan o'zlariga qoniqish xosil qiladilar va bu vertikal bo'ysinish barqaror va kuchli tizim xosil qiladi, menedjmentning asosiy vazifasi ishchilarni umumiy qiziqish va maqsadlarni tushunishga undashdir.

Boshqaruv nazorat tizimi. Boshqaruv nazorati bu tashkilot maqsadlariga erishish uchun menejerlar faoliyatining asosi hisoblangan boshqaruv rejalashtirishi va aylanma aloqa tushunchalarining qo'shilmasidir. Insonning boshqaruvchilik qobilYati o'zining chegaralariga ega, shuning uchun biznesning optimal masshtabi topilishi zarur bunga misol, firmani tashkil qilishda filiallar tizimiga asoslangan «matsusita» firmasidir.

1. Filial boshqaruvchilari ustidan nazorat o'rnatish uchun yuqori boshqaruvchi kompaniyalar-Filialarda rejalashtirish tizimi, Filiallarning ichki apital tizimi, xar oylik buxgalter hisobotlar tizimi.
2. Bo'lim boshliqlari ustidan nazorat o'rnatish uchun filiall boshqaruvchilari bo'limlarining bfdjeti, xar oylik buxgalter hisobotlar tizimi.

Filialarda rejalashtirish oldin bo'limlar bo'yicha keyin filiallar bo'yicha amalga oshirilib bu rejalar kompaniya miqyosiga olib chiqiladi. Bu usul o'z ichiga quydagi bosqinchlarni oladi:

1. Kompaniyaning strategiyasini e'lon qilish, kompaniyaning strategiyasi bir mancha mavxum tushuncha bo'lib, ammo firmaning maqsadlariga baxo berib firma siyosati va maqsadlarini o'zlashtirib kon'yuktura qiynchiliklarini echishga yordam beradigan o'ziga xos shiordir.
2. Filialarda rejalashtirash direktivalari. Kompaniya strategiyasi mavxum narsa bo'lganligi uchun, filiallarda rejalashtirishga yo'naltirishlari direktiva ko'rinishida kompaniya prezidanti tomonidan belgilanadi.
3. Filiallarni rejalashtirish siyosatini aniqlash.
4. Xar bir bo'limning o'z rejasini tuzish.
5. Bo'limning byudjet loyihasini tayyorlash
6. Filial rejasining loyihasini tayyorlash
7. Filial rejalarini tekshirish va tasdiqlash
8. Filial rejasining tasdiqlangan loyihasini topshirish. Bu narsa «qirol tamg'asi bosilgan xujjat» deb ataladi. Uni yuqoridagi boshqaruvchilari topshirish marosimi filiall boshqaruvchisi uchun katta sharafdir.

YAponlar sonlarga ishonishadi. Ular xamma narsani ulg'ashadi.Ular biznesning xamma jixatlarini miqdoran ko'rsatishga xarakat qilishadi.

YAponlar o'z kuchini bekordan bekorga sarf qilishmaydi. Xamma narsa etarlicha yo'lga qo'yilgan bu esa Yaxshi menedjmentdan dalolat beradi. YApon menejmentida raqobatlantirish xam Yaxshi yo'lga qo'yilgan. Bu quydagilar bilan amalga oshadi: gramota, sovg'alar, pul mukofatlari yoki qo'shimcha dam olish ta'tili tambexlar shtraf vigidov va ishdan bo'shatish ko'rinishda bo'ladi. Ishdan bo'shatish o'g'rilik, pora olish, adolatsizlik, kattaning yo'riqlariga asossiz kirmasli kabi hollarda amalga oshiriladi.

Mehnat resurstarini boshqarish. YApon boshqaruvchilar o'ziga xos tomonlaridan Yana biri bu mexnat resurstarini boshqarishdir. YApon korporatsiyalari xodimlarni ishini maksimal darajada samarador bo'lishiga erishishgan. Buning uchun YApon firmalari mexnat resurstarini boshqarishning Amerika tizimini qo'llangan. Bunda ish xaqi, mexnat va ish joylarini tashkil qilish, xodimlarni malakasini oshirish va tekshirish kabi jixatlarga urgu beriladi. Ammo lyokin YAponlar Amerikaliklardan farqli xodimlarni korxonaga sodiqligidan xam foydalaniladilar. YAponiYada oddiy xodimdan tortib to katta boshqaruvchigacha korxonani bir katta tizim deb tushunadi. O'zining esa bu tizimning bir bo'lagi deb biladi, va agarda u o'z ishiga loqaydlak bilan qarasa uni deb butun tizim to'xtab qolishiga ishonadi va shunga qarab faoliyat yurgazadi. Kuppina xodimlar mexnat tatillarini juda qimsqa muddatga va juda hollarda oladilar. CHunki «men kompaniyaga kerakli bo'lgan davrimda men qanday qilib dam olaman» degan fikr ular uchun shiordir.

YAponlar xodimlarni boshqa firmaga o'tib ketmasliklari uchun doimiy bandlig va staj bo'yicha raqobatgbatlantiruvchi pul va lavozimlar berishini kafolatlaydilar. Boshqa firmaga o'tgan xodim o'z stajidan ayriladi. Va xammasini boshidan boshlaydi.

YAponniYada bandlik o'ziga xos tomonlariga ega. Bu faqatgina ish beruvchi va ish orasidagi sharitnoma bo'libgina qolmay, balki aqlii va xissiy xarakterga ega omildir. YApon ishchilar o'ta punktualdir. YApon ishchilari tozalik va elegantlikga tabiy yondoshuv mavjuddir. Ular o'z xunarleri va bilimlari bilan gurrunlashadir. Ularda firma meni xattodan tashqari ishlaYapdi degan fikr xam yo'q. Btun xayotga ishga yollashbu yuridik huquqi emas. YApon firmalari xar bir ishchini oila a'zosi sifatida ko'radi. Va shuning uchun korxonamoasi bir oiladek, firma faoliyati davomida barcha qiyinchilik va xursandchiliklarni birgalikda baxam ko'rishadi. Firma bir oila bo'lib, faoliyat ko'rsatar ekan asosiy urgu ishonch, xamkorlik va jamoa oldida turgan masalalarni o'zaro yordam orqali echishga beriladi.

Odam o'z-o'zini xurmat qilishga muxtojdir. U mas'uliyat sezishni va o'z bilim va tajribalarini oshirishni sevadi. Bu xolda, YAponlar tili bilan aytganda, uzoq ijodiy xayot kechiradi. O'z kuchini firma masalalarini echishga qaratish bilan birga, ishchi o'z bilim va malakasini oshiradi, YAponiYada menejerlar firma maqsadi va siyosatini ishchilarga doimiy ravishda tushuntirib boradilar va ishchilar xam bunga o'z roziliklarini yoki shikoYatlarini bildirishlari mumkindir. Ishchilar ma'muriyat bilan erkin aloqadalar. Firmaning muvaffaqiyat-ularning muvaffaqiyatidir.

Sifat boshqaruv tizimi. Sifat boshqaruvi tizimining vujudga kelishiga asos bo'lgan narsa bu davlatning «kamchiliklari yo'qligi uchun» xarakatidir. Bu xarakat maxsulotlar sifatini oshiribgina qolmay, balki ishchilarda mas'uliyat va o'z ishini boshqarish xislatlari kuchaytiradi.

Boshidan sifatni nazorat qilish sifat to'garaklarida amalga oshiriladi. Bunday to'garaklarni tashkil qilish uchun, sifat nazorati bo'yicha YApon olimi Isakava Nafu boshqaruvchilarga quyidagi tamoillar bo'yicha ish ko'rish tavsiiYa etadi.

- O'zining ustida ishlash
- Jamoa bo'lib faoliyat ko'rsatish
- Sifatni boshqarish usullarini qo'llash
- Ish joyi bilan aloqa
- Ish bilan bog'liq faollilik va faoliyat ko'rsatishni tinimsizligi
- O'zaro rivojlanish

- Yangilik Yaratish muxitini vujudga keltirish va ijodiy izlaniish tamoili
- So'ngi bosqichda xammaning qatnashishi.
- Maxsulot sifatini oshirish muximligini tushinish va bunga tegishli barcha choralarni ko'rish.

YAna YApon tizimini garbiy tizimdan farqli o'ziga xos xususiyatlari xam mavjud.

- 1) Sifatini boshqarish firma miqyoisda sifatni boshqarishda xamma bo'limlarning xam mavjud.
- 2) Sifatni nazorat qilish usullariga Yangi kadrlarni o'rgatish va shuningdek kadrlarni tayyorlash
- 3) Sifat to'garaklari faoliyati
- 4) Sifatni boshqarishni tekshirish (korxonaga Deming premiYalari va boshqaruvni faoliyatini nazorat qilish)
- 5) Statistik usullarni qo'llash
- 6) Sifatni nazorat qilish bo'yicha milliy dasturlar.

Korxonada sifatni nazorat qilishda sifat to'garaklarining vazifalari:

1. Korxonada rivoji va mukammallashtirishga yordam berish.
2. Ish joyida sog'lom va ijobiy muxitni Yaratish
3. Ishchilar qobiliyatini rivojlantirish va shuningdek qobilYatlarni firma manfaatlariga ishlatish.

Sifatni boshqarish ko'pgina ustunliklariga ega.

- U aniq sifat kafolatlarni beradi. Sifat nazoratini kuchaytirgan xolda defektsiz ishlab chiqarishga o'tadi. Ammo defektlarni topib va ularni bartaraf etibgina qolmay balki bu defektlarni keltirib chiqaruvchi sabablarni xam aniqlash lozim.
- Sifatni kompleks nazorat qilish. Xaridorlarning didi va tabiatlarini o'rganishga qulay muxit Yaratiladi va korxonada taklif etayotgan tovar xaridordir bo'lishi va moddadan qolmasligini kafolatlaydi.
- Sifatni kompleks boshqarish odamlar ongiga singib noto'g'ri, xaqiqiy bo'lmagan axboratni topishga ko'maklashadi. «bilim-kuchdir» bu shior sifatni kompleks boshqarish asosidir.

Qoidaga aylangan asosiy ideallarga quyidagicha tavsiya berish mumkin:

1. Xar bir odamning tabiiy extiyoji-bu o'z ishida mukammalikka erishishdir. Agarda biz to'g'ri boshqarish olib borib uni raqobatbatlantirib turska u o'z ishini doim mukammallashtirib borish mumkin.
2. Individual ishni boshqaruvchi insonlar bu ishning xaqiqiy mutaxassislaridir. Ish jarayonlarida kqplab xattoliklarga yo'l qo'yishi mumkin, mutaxassislar esa bu qiyinchiliklarni echishga o'zlarining qimmatli maslaxatlarni berishi mumkin.
3. Xodimlar alk va taffakurg egalari. Ular o'z ishining xam bilimdoni xam ustasidirlar ular muvafaqiYatga intilib kladilar va mas'uliYatli ishdan xam qochmaydilar. Agarda o'z ishining mas'ul degan ruxga arbiYalajak, keyinchalik tashkilotda juda kuchli ijodiy faollilikni kuzatish mumkin.
4. Sifat-to'garagi bu mexanik mashina emas balki to'xtovsiz jarayondir. U bir-biridan farq qiluvchi, ammo bir tomondan bu ta'lim va tarbiya beruvchi jarayon. Boshqa tomondan, ularning xar kungi ishiga taluqli bo'lgan marosimlarda qatnashishga da'vat qiluvchi jarayondir.

YAponiYada xar yili 1951 yildan boshlab sifatni boshqarish tizimiga o'zining katta xissalarini qo'shganlariga U.E.Demingning premiYalarini topshiriladilar. U.E.Deming-YAponiYada sifatni boshqarishning asoschisidir.

Iste'molchilarning didi-texnologiyalar o'zgarib borayotgan bu zamonda boshqaruvchilar o'z tafakkuri va yo'nalishlarini doimiy ravishda o'zgartirib turishlari kerak. Buni quyidagicha ifodalash mumkin.

1. Avvalambor kuch sifatga qaratiladi qaysi vaqt ichidagi foyidaga emas.

2. Asosiy inson-iste'molchi, bu degani xar bir narsani iste'molchi o'lchovi bilan o'lchash kerakligini bildiradi.
3. Ishlab chiqarish jarayonining keyingi bosqinchi sening maxsulotining iste'molchisidir.
4. Qaror qabul qilishda axborat bilan ta'minlanish va iqtisodiy va matematik usullarni qo'llanilishi bu jarayonni tinch, samaradorli va ijodiy qiladi.
5. Boshqaruv tizimda xar bir xodimning qatnashishi.

YAponiYada menejment va profsoyuzlarning o'zaro aloqasi. YApon sanoat tashkilotlarining uchta o'ziga xos xussiYatlari mavjud:

1. Butun umrga bandlik
2. Stajning okladli va maoshga ta'siri
3. Profsoyuzlarni tashkil qilish.

YAponiYada ishchi uchun uining qiladigan ishidan xam ustun turadigan korxonalarda faqat bitta profsoyuz bo'ladi. AQSH, AngiliYa, ItaliYa va boshqa mamlakatlarda menejerlar personalni boshqarishida jada katta qiyinchiliklarga duchor keladi. Profsoyuzlar doim menejerlarga qarashadilar. Odatda profsoyuzlardan konfidentsial bo'lgan ko'pgina axboratlar Yashiradilar. Bunday muxitda mexnat unimdorligi pasaYadi. YAponiYaning NOK firmasida yuqoridagi barcha qiyinchiliklar menejment va profsoyuzlarning o'zaro kelishuvi asosida bartaraf etilgan. Bu «SodzYankay» vujudga kelishiga ko'maklashdi. «SodzYankay»-bu ishchilarni vakolatli organi bo'lib, ishchilarning qiziqishlari ish xaqi va farovonligi xaqidagi suxbatlarni tez-tez amalga oshirib turadi.

YApon menejmenti profsoyuzlarni menejment va ishchilar orasida qonuniy vositachi sifatida ko'radi. Bu vositachi ko'proq ish xaqi bilan shug'ullanadi. YAponiYada profsoyuz bu bir firma miqiyosida barcha xodimlar uyushmasidir. U kasb yoki xunar bo'yicha bo'linmaydi. SHuning uchun ular menejmetning unimdorlik foyidalik va o'sish kabi ko'rsatichlarining to'g'ri va ijobiy baxolaydilar. Profsoyuzlar xodimlarning farovonlik faqat unimdorlik orqali vujudga kelishini tushunadilar. SHuning uchun menejment bilan birgalikda ish ko'radilar. Yangilanish jarayoni bir qiziqlik emas. Ishchi kuchini ko'payib ketishi kabi hollar xam vujudga kelishi mumkin. Bunday qiyinchilaklar birdamlik bilan xal qilinadi. YAponiYada menejment va profsoyuzlar ishchilarning farovonligini oshirish uchun doim raqabatdadirlar. Ammo soyuzlar liderlari va menejment ikkita asoslik taxminni aytadilar.

1. firmaning gullashi boshqa masalalarni echishga sharoit Yaratib beradi.
2. Bir-birini yomon ko'rishlik hech kimga foyda keltirmaydi.

Umuman olganda YAponiYada menejment ikkita sabab bo'lgani uchun shikoYatlar kam tushadi. Tabiiy ofatlar qo'rquv hissini uyg'otib turadilar. SHuning uchun milliy birdamlik hissi juda yuqori turadi. YAponlar Evropaliklarga qaraganda guruh bo'lib jadu Yaxshi faoliyat ko'rsatadilar. Bu narsa ayniqsa biror bir masalani xal qilishda Yangilik faol ko'rinadi.

O'zlarining «YApon boshqaruv san'ati» kitoblarida A,Atos va R.Paskal qo'yidagilarni aytadilar: «YAponlar xar bir kishini iqtisodiy-ijtimoiy, psikologik va ruxiy extiyojlarga ega deb qaraydalar. Amerika boshqaruvchidlari xam xuddi shunday deydilar, ammo bu narsa xaqida maxsus o'ylanganlarida. Ammo YApon boshqaruvchilari boshqa insitutlarga urgu beradilar. Ammo YAponlar uchun oila bu xayot kechirish tarzidir.

YAponlar o'ta tartiblidirlar, ular jamoa manfaati va qiziqishlaridan kelib chiqib ekstraordinal ishlarni xam qilish mumkin. YAponlar maqsadsari yo'nalgan insonlardir. Ular o'zlarini cheksiz mukammallashtirishga intiladilar.

«YApon menejmenti o'z ichiga zamonaviy tamoillarli va usullarini ochko'zlikga chegaradosh bo'lgan energiya bilan yutib oladi.» –degan fikrni Tokio universiteti iqtisodiyot fakultetining deaniSusama KakaYami aytib o'tgan. «YApon menejmenti 4 asosiy masalani xal qilishga kirishgan-texnologik innovatsiya, sanoatlashish, demokratiYa va baynalmilalik. Bularning barchasi kattani xurmat qilish va jamoa fikri kabi omillarga o'z ta'sirini ko'rsatmadi.

Menejerlar va ishchilar orasida ziddiyat kelib chiqishi mumkin, ammo ularning barchasi raqobat raqobatdoshlarga o'zining eng yomon ko'rgan dushmani sifatida qaratadilar. Xar bir firma 1-bo'lishga intiladi, eng avvalo firmaning mavqesi keyin foidasiga qaraladi.

Yapon korxonada lider albatta mas'uliyatli lavozimga egadir. U guruxni birlashtiradi. U ichki ziddiyatlarni bosadi. Uning xokimyatini xamma tan oladi. Uning mavjud emasligi guruxni parokandaliga olib keladi.

Yaponiyada mavkey va xokimyat qanday ishlaganligiga qarab emas, qanchi ishlaganligiga qarab beriladi.

O'qish dasturi-bu ishda xamkorlikni raqobatbatlantirishdir. U butun gruppani bilimi va tajribasi oshiradi. Ishlashga bo'lgan extiyojini xam yuqori darajaga oshiradi. Yapon madaniyati o'z ichida Yaponlarning go'zallikga bo'lgan extiyojni ifodalaydi. Ularning go'zallik xissi ko'p kiralikdir. Ular uchun go'zallik-bu noziklik, elegantlilik, nozik did va go'zal oddilikdir.

Yapon demokratiyasining kontsepsiyasi farqlidir, u o'zaro dushman bo'lgan fraksiyalarning jangidan iborat bo'lmay, ko'pchilik tizimning tan olmaydi. Barcha qarorlar jamoatlarning anonim qarorlaridir. SHunday usullar bilan Yaponiya mamlakat sifatida shakillandi va dunyoga o'zini tanitdi. «Tabiiylik hamma narsadan ustun» «Dunyo Yaxshiliksiz daxshatlidir; dunyo mexnatsiz tushkunlikdadir».

1.4.3. Innovatsiya jarayonida xorij tajribasi imkoniyatlari

Hozirgi paytda jahon hamjamiyatining rivojlangan mamlakatlarida an'anaviy ilmiy texnika taraqqiyotida innovatsion, ilmiy texnologik tartibga jadal o'tish jarayoni ro'y bermoqda. Innovatsion tartibning avvalgisidan farqi shundaki, fanning shakllanishi va davlat tomonidan moliyalashtirish tizimidan texnologik va ilmiy innovatsiyalar barcha turlarini davlat tomonidan rag'batlantirishga o'tish kuzatilmoqda.

Hozirda AQSHda va xususan, g'arbiy Evropada, eng avvalo Fransiya, Germaniyada fan-texnika siyosatining innovatsion siyosatga aylanishi ro'y bermoqda. Uning asosiy vazifasi — ilmiy va texnologik innovatsiyalar, eng avvalo kichik va o'rta korxonalar uchun, shuningdek o'rta va qisqa muddatli dasturlar sohasida tezkor diversifikatsiya uchun eng qulay sharoitlar yaratishdir. Fanni moliyalash bo'yicha AQSH jahonda etakchi o'rinlardan birini egallaydi.

Ko'plab rivojlangan mamlakatlarda ITIMTni moliyalashdagi davlatning roli ancha faol bo'lib, faqat davlat tashkilotlari tomonidagina amalga oshirilmaydi. Hozirgi vaqtda AQSHda federal hukumat ulushi (moliyalash manbai sifatida) barcha xarajatlar salmog'ining 50 foizini tashkil etadi. Bu ko'rsatkich Buyuk Britaniya, SHvetsiya va Germaniyada 40 foiz atrofida, Fransiya 57 foiz, Yaponiyada 28 foiz. ITIMT sohasining davlat tomonidan bunday e'tibor bilan ko'plab-quvvatlanishi konuni bo'lib, bir qator dalillar bilan izohlanadi.

Ilmiy tadqiqot konstruktorlik ishlari davlat tomonidan turli shakllarda qo'llab-quvvatlanishi mumkin, jumladan:

- ilmiy tadqiqotlar uchun bevosita byudjet mablag'larini ajratish (davlat tashkilotlari orqali moliyalash, shartnomalar tuzish, subsidiyalar ajratish). Ayni holatda davlat yirik xarajatlar talab qilinadigan va ko'plab tavakkalchilikka ega bo'lgan fanning etakchi yo'nalishlaridagi ko'p kapitalli tadqiqotlarni moliyalashni o'z bo'yniga oladi.

- ilmiy tadqiqotlarni (ITIMT) bilvosita moliyalashning turli usullari: xususiy kompaniyalar, innovatsiya jarayonini rag'batlantirish, shuningdek, ular investitsiyasini yangi asbob-uskunalar olish uchun kengaytirish maqsadlarida soliq va amortizatsiya imtiyozlaridan foydalanish.

Davlat ayni vaqtda kichik tadqiqot biznesi uchun shart-sharoit yaratishga ko'maklashadi, davlat tomonidan fan-texnika taraqqiyotini bevosita moliyalash xususida to'laroq to'xtab o'tamiz.

Uchinchi usul bo'yicha subsidiYalar (grantlar) beriladi, subsidiYalarning o'ziga xosligini quyidagicha belgilash mumkin:

- ular kichik ijrochilarning asosiy ish joyida oylik ish haqidan va unga bog'liq bo'lmagan holda beriladi;
- subsidiYalar qaytarib berilmaydi;
- subsidiYa olgan olim yoki ilmiy jamoa olgan mablag'larni mustaqil sarflaydi.

AQSH davlat innovatsiya siyosatining ob'yekti - bu asosan xususiy biznesdir. Davlatning bu boradagi siyosati mavjud ilmiy - texnik yutuqlardan xo'jalikda foydalanishga, ilmiy-texnik majmuada ichki aloqalarni mustahkamlashga qaratilgan.

Davlat innovatsiya siyosatining usul va vositalari ancha keng. Bunga u yoki bu ma'noda biznesning innovatsion faolligini rag'batlantiruvchi turli xil davlat tadbirlari kiradi. Amerikalik mutaxassislarining ta'kidlashicha, eng samarali tashkiliy shakllardan biri - universitet-sanoat, tadqiqot markazlari sanaladi. Davlat ishtirokida tashkil etiladigan bunday markazlar doirasida juda keng ko'lamdagi ilmiy texnik masalalarni hal etish imkoni mavjud. Sanoat korxonalarini va universitetlarning hamkorlikdagi tadqiqotlariga oid yirik dasturlar davlatning maqsadli ilmiy-tadqiqot dasturlariga ko'p sohada muqobil (alternativ) sanaladi. Ular printsip jihatdan ishtiroqchilar faoliyatining boshqa korporatsiya mexanizmini nazarda tutadi.

O'zbekistonda AQSH davlat innovatsiya siyosatining ma'lum bir tomonini qo'llash mumkinki, bunda davlat moliyaviy mablag'larining umumlashishini va sanoat moddiy texnika bazasini malakali oliy o'quv yurtlari kadrlari bilan ta'minlashi rag'batlantirilishi lozim. Uzoq istiqbolga mo'ljallangan tavakkal ilmiy texnika loyihalariga mablag' ajratishga sanoat korxonalarini kiziqitirish uchun davlat dastlabki xarajatlarni o'z bo'yniga olib qolmasdan, ishtiroqchi firmalarga kashfiyot va ixtirolardan foydalanishda bepul lizentsiya ham berishi kerak bo'ladi.

AQSHdagi eng yirik kompaniyalarda ishlab chiqarish hajmi ko'pincha eng maqbul me'yoridan oshadi, aynan shu narsa ilmiy texnika soha rivojlanishida monopoliyani to'xtatadi, kichik firmalar faoliyatining muvaffaqiyati ham shunda. O'zbekistonda yirik firmalar sateliti (ko'makchisi) sifatida ishlaydigan kichik firmalarni tashkil etish uchun shart-sharoitlar yaratish zarur.

Aytaylik, Yaponiyada innovatsiya siyosatini amalga oshirishning o'zgacha mexanizmi mavjud, ya'ni Yaponiya hukumatining dasturiy hujjatlarida bayon etilgan ilmiy texnika yangiliklari yaratilishida strategik tadqiqotlar etakchilari, yo'lboshchilari guruhi o'qitilishini ta'minlashga qaratilgan. Ayni paytda, innovatsiya siyosatini qayta ko'rish zaruriyatidan kelib chiqqan holda, shu mamlakatning boshqalardan afzal bo'lgan o'z texnika va texnologiyasini ishlab chiqish hamda tadbiriq etish patent, lizentsiya savdosiga nisbatan talabchanlikni oshirish orqali rag'batlantiriladi.

Yaponiyada ishlab chiqilgan mazkur siyosat amalga oshirilishining o'ziga xos tomoni shundaki, kompaniyalarning loyihalarga (ko'pincha davlat tomonidan moliyalanadigak) jalb etish mexanizmidir. Davlatning bu jarayondagi roli xususiy sektorda, jamoa, sanoat, ilmiy-tadqiqotlarni rag'batlantirishda ko'rinadi. U birinchi galda yirik korporatsiyalar bilan hamkorlik qilishga intiladi.

Yaponiya tajribasi shuni ko'rsatadiki, demak, O'zbekistonda shakllanayotgan innovatsiya sohasi jiddiy texnologiyalarni amalga oshirish assotsiativ shaklda ilmiy tekshirish tashkilotlari va korxonalarini imkoniyatlarini vaqtinchalik yoki doimiy tarzda birlashtirishni talab etadi. Albatta, bunda bosh loyihani amalga oshirish uchun davlat buyurtma berish orqali ko'maklashmogi kerak.

Sanoati rivojlangan ilg'or mamlakatlar innovatsiya siyosatining zamonaviy davlat strategiyasiga xos bo'lgan bir qator umumiy xususiyatlarni sanab o'tish mumkin:

- ilmiy tadqiqotlarning davlat tomonidan moliyalanishi;

- soliq va amortizatsiya siyosatiga mos holda rivojlangan kontrakt tizimi yordamida biznesga ilmiy tadqiqotlar uchun ta'sir o'tkazish;

- universitetlar va davlat ilmiy markazlarida umummilliy ahamiyatga ega ilmiy tadqiqotlarni o'tkazish;

- ta'lim tizimini moliyalash va tashkiliy takomillashtirish, ayniqsa yukori malakali kadrlar tayyorlash;

- ilmiy-texnik ma'lumotlarni tarqatish tizimini yanada rivojlantirish.

YUqorida sanab o'tilgan sanoati rivojlangan mamlakatlardagi davlat innovatsiya sohasi strategiyasining umumiy tomonlarini u yoki bu darajada O'zbekiston sharoitida qo'llash mumkin. Bu o'rinda albatta, ilgari to'plangan tajriba, ana va hukumatning mavjud imkoniyatlarini hisobga olish kerak bo'ladi.

Frantsiyada ilmiy-texnikani rivojlantirish afzalliklarini ishlab chiqish vazifalari uchun o'ralishida olib boriladi. Birinchi darajadagi ishlar asosan, ilmiy tadqiqotlar ilmiy markazi (CNRS) tomonidan amalga oshiriladi. Mazkur markaz ilmiy tadqiqotlarni, jumladan, ijtimoiy va inson haqidagi fanlar bo'yicha tadqiqotlarni moliyalash borasidagi milliy agentlik sanaladi, u asosan, fundamental tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlaydi.

Ilmiy-texnika va innovatsiya rivojlanishining ustunliklarini bashorat qilish hamda belgilash bo'yicha ishlar esa, Frantsiyadagi yirik xususiy sanoat va davlat korxonalari tomonidan amalga oshiriladi. Bu borada bir qator muammolar mavjud bo'lsa, Frantsiya yirik bashorat qilish loyihalarni amalga oshirish bo'yicha katta tajribaga ega. Xususan, atom va molekulyar fizika, qattiq jismlar fizikasi rivojlanishi bo'yicha bashoratlar qilingan.

Italiyada moliyalash va texnik imkoniyatlar muammolari mavjud tarmoqlarga oid korporatsiya va kichik innovatsiya firmalari o'rtasida nomustahkam aloqa mavjud. Daniyada esa, «tarmoqlar sxemasi» (chizmasi) deb ataluvchi kichik innovatsiya firmalar tarmog'i mavjud bo'lib, u Angliya, Ispaniya va AQSHga eksport qilinadi.

Shvetsiya va Norvegiyada ishchilarning biznesda ishtiroqiga ko'maklashishda boy tajriba to'plangan. Buyuk Britaniya xususiy kapitalni jalb etish chora-tadbirlarini qo'llaydi. Niderlandiya va Belgiyada texnologik reytingni yaratish uchun muntazam tarzda ishlovchi banklar va innovatsiya markazlari tarmoqlari tashkil etilgan.

Innovation jarayonlarni doimiy tadqiq etish uchun Evropa hamjamiyati 1983 yilda SPRINT innovatsiyalar va texnologiyalarni uzatishga ko'maklashishning strategik dasturini yaratdi. Bu Evropada innovatsion jarayonlar samaradorligini belgilovchi omillarni davriy tadqiq etishni boshlab berdi. Ushbu dasturni amalga oshirish natijasida to'plangan ma'lumotlar «innovatsiya tug'risidagi Yashil kitob», deb nomlanuvchi ma'ruzaning yozilishiga sabab bo'ldi. Unda innovatsiya jarayonlarini rag'batlantirishning mavjud imkoniyatlari taklif etilgan.

MDH mamlakaglaridagi iqtisodiy islohotlarga texnik jihatdan ko'maklashish bo'yicha TESIS dasturi birinchi galda o'z oldiga xususiylashtirishning bozor shakllari, moliya, tadbirkorlikni rivojlantirish, tadbirkorlik infratuzilmasini yaratish sohaslaridan Evropa Nou-Xau tajribalarini o'zlashtirishga qaratilgan. Ko'rinib turibdiki, u asosan boshqaruv, axborot va moliya sohasidagi loyihalarni moliyalashga qaratilgan.

INTAS dasturi esa, axborotlar va xodimlar bilan ilmiy-texnik almashuvining an'anaviy kooperativ shakli sanaladi, u innovatsiya sohasi uchun deyarli ahamiyatsiz.

Xulosa qilib aytganda, innovatsiya jarayonlarini boshqarish bo'yicha rivojlangan mamlakatlar tajribasidan foydalanish ilmiy-texnik ta'lim tizimini modernizatsiyalashni ilmiy imkoniyatlarini ochish, xorij texnologiyasini keltirish, raqobatbardoshlik yo'nalishlarini aniqlash va boshqa masalalarni hal etishga qaratilgan.

Nazorat savollari

1.XVFning baholashicha, jahon YAIMning miqdori rivojlanayotgan va bozor iqtisodiyotiga o'tayotgan mamlakatlarda qanday o'sishi kutilmoqda?

2. Yapon inovatsion menedjmenti usullari va uni boshqa mamlakatlar menejmentidan farqini ayting?

3. Yaponiyaning yirik tadbirkori S.Xonda boshqaruv falsafasini so'zlab bering?

4. «Panasonik» kompaniyasining asoschilaridan biri I.Matsusita boshqaruv bo'yicha birinchi xulosalarini keltiring?

5. Rivojlangan ilg'or mamlakatlarda ilmiy tadqiqot tajriba konstruktorlik ishlari (ITTKI) davlat tomonidan qanday shakllarda qo'llab-quvvatlanadi?

6. Sanoati rivojlangan ilg'or mamlakatlar innovatsiya siyosatining zamonaviy davlat strategiyasiga xos bo'lgan bir qator umumiy xususiyatlarni sanab o'ting?

7. Frantsiyada ilmiy-texnikani rivojlantirish afzalliklarini ishlab chiqish vazifalari nechta yo'nalishida olib boriladi va ular qaysilar?

2-bob. Innovatsion loyihalarni baholash va innovatsion jarayon

2.1. Innovatsion loyihalarni baholash

Reja: 1. Investitsion loyihalarni baholash usullari va qo'shilgan mablag' umumiy summasi

2. Innovatsion loyihalarni baholash tartibi

3. Innovatsiya menedjmentini baholash mezonlari

TaYanch iboralar: investitsiya qoplash, sof qiymat oqimi, integral samara hisobi, investitsiyalar rentabelligi, investitsiya samaradorlik koeffitsienti.

2.1.1. Investitsion loyihalarni baholash usullari va qo'shilgan mablag' umumiy summasi

Investitsiya qoplash muddati. Bu usul eng sodda usul bo'lib bunda investitsiya kanday muddatda olinadigan foyda hisobi koplalishini aniqlanadi.

Pul tushumi yillar bo'yicha bar tyokis kelib tushganda:

$$\text{Qoplanish muddati (n)} = \frac{\text{Investitsiyalar}}{\text{Amortizatsiya yili+yillik sof foyda}}$$

Agar pul tushumi bir tyokisda kelib tushmasa, investitsiyani qoplanish muddati pul tushuimning investitsiya qiymatidan ortib ketish muddatiga teng.

Bu usul sodda bo'lgani bilan o'ziga xos kamchiliklarga ega. Birinchidan bir xil umumiy daromad summasi, daromadni yillar bo'yicha xar xil tao'simlaydigan loyihalar orasidagi farqni ko'rsatmaydi. Ikkinchidan, investitsiya qoplangan kegin davrni hisobga

olmaydi. SHunga qaramay bu usuldan foydalanishi maqsadga muvofiqdir. Ayniqsa korxonaga investitsiyani qisqa muddatdakoplanishidan manfaatdor bo'lsa, odatda bu xol tez o'zgaruvchan texnologik sohalaridan namayon bo'ladi.

Investitsiya samaradorlik koeffitsienti.

Yana bir investitsiya loyihalarni baxolash usul bo'lib investitsiya samaradorlik koeffitsientini hisoblash usulidir. (investitsiya bugalter rentabilligi). Bu koeffitsient yillik o'rtacha foydani investitsiya o'rtacha qiymati bo'lishi orqali topiladi. Bu koeffitsientni hisoblashda o'rtayillik sof foyda (balans foyda byudjet ajratmalari) va investitsiya o'rtacha qiymati uning boshlangishlab chiqarish qiymatining Yarimidan foydalanadi. Olingan qiymati umumiy kapital samaradorlik koeffitsient bilan taqqoslab ko'rish e'tiborga molik.

$$\text{Investitsiya samaradorligi koef.} = \frac{\text{O'rtacha yillik sof foyda}}{\text{Investitsiyalar yig'indisi} + \text{Asosiy fondlarni qoldiq baxosi}}$$

$$\text{Kapital samaradorligik} = \frac{\text{Umumiy sof foyda}}{\text{Umumiy kiritilgan vositalar yig'indisi}}$$

Qo'shilgan mablag' umumiy summasi. Bu usulning soddaligi xam qo'llanishga qulaydir, bir bu usul xam o'ziga xos kamchilikga ega bunda vaqt omilini hisobga olinmaydi. Masalan: bir xil o'rtacha yillik foydani xaqiqatga esa bu foyda yillar mobaynida o'zgarib boradi. Ma'lum darajada, birinchi ikkita usulning kamchiliklari pul oqimlarni diskontlash tamoiliga asoslangan usullarni qisqartirilishiga olib keladi. Jahon amaliyotida bir necha bunday usullar mavjud, ularning mohiyati investitsiya umumiy qiymatini kelajak tushumlar qiymati bilan taqqoslashdan iborat. Bir qator yillar mobaynida investitsiyalar ma'lum yillik daromad beradi, bular mos ravishda $R_1, R_2, R_3, R_4, \dots, R_n$ bilan belginadi. Lyokin davr o'tishi bilan pulning to'lov qiymatini o'zgartirish, investitsiyada kelgan foyda, to'g'rirog'i pul tushumlarini olidingi va keyingi davrda nisbattan to'lov qobiliyati farqlanish turadi. Korxonaga uchun ularning davrlarga mos ravshda nisbatini ko'rib chtikishtirokchilar e'tiborga molik. Vaqtga nisbatan pul oqimlarini baxolash tamoillari quyidagidan iborat:

- P davr mobaynida i % keltiruvchi bugungi kundagi pul mablag'larning miqdori (qiymatining) kelajakdagi qiymati quyidagi formula bilan hisoblanadi:

$$\text{Kelajak qiymati} = \text{Amaldagi narx} * (1+i)^n$$

Hozirgi qiymat—ma'lum davr mobaynida i % keltiradigan.

Kelajakdagi to'lovlarning bugungi qiymati quyidagicha aniqlanadi.

$$\text{Hozirgi kundagi qiymat} = \frac{\text{Kelajak narxi}}{(1+i)^n}$$

P_k va R_k k yilda, r % keltiruvchi yillik daromad va diskont daromad.

2.1.2. Innovatsion loyihalarni baholash tartibi

Jahon maxalliy amaliyotda innovatsion loyihalarini baholashni bir nechta standartlashgan tamoyillari mavjud.

Avvalo loyihani oldindan tekshirish o'tkaziladi, uning davomida loyiha maqsadi va korxonaning joriy va istiqboldagi faoliyatiga mosligi aniqlanadi. Oldindan tekshirish paytida loyiha bilan bog'liq xatarlar, Yaratilayotgan loyiha . Imkoniyatlarni amalga oshirish uchun zarur tajribani korxonada mavjudligi aniqlanadi. Huddi shu davrda innovatsion loyihani baxolash uchun ishlatiladigan me'zonlar aniqlanadi. Keyin innovatsion loyihani amalga oshirish maqsadga muvofiqligi baholanadi. Odatda baholash 3 bosqichda olib boriladi:

1. Yillar bo'yicha boshlang'ich ko'rsatkichlar hisoblanadi (realizatsiya qilish hajmi, joriy xarajatlar, eskirish, taklif qilinayotgan innovatsiyalardan keladigan sof pul tushumlari va sof foyda hajmi).
2. Analitik koeffitsientlarni hisoblash (innovatsiyalarni sof joriy qiymatini hisoblash, innovatsiyalar rentabelligi o'z-o'zini qoplash muddati va innovatsion loyiha samaradorligi koeffitsienti).
3. Koeffitsientlar tahlili (bu korxonada qabul qilingan me'zonlar asosida loyiha yoki qabul qilinadi, yoki undan voz kechiladi, tadbirkor o'zining fikricha eng muhim bo'lgan bir yoki bir nacha me'zonlarga qarab ish ko'rish mumkin, yoki qo'shimcha omillarni hisobga olish mumkin). Innovatsion loyiha qabul qilingan holda uning realizatsiyasi bo'yicha konkret choralar ko'riladi. har xil innovatsion loyihalarni solishtirish va ulardan eng afzalini tanlash uchun ishlatiladigan asosiy ko'rsatkichlar- bu kutilayotgan integral samarasi ko'rsatkichidir (halq xo'jaligi darajasida iqtisodiy, alohida tashkilot darajasida tijorat). huddi shu ko'rsatkichlar rezervlash va sug'urtalash shakli va ratsional hajmlarini asoslash uchun ham ishlatiladi.

Agar loyihani amalga oshirish har xil sharoitlarda ehtimoli aniq ma'lum bo'lsa, kutilayotgan integral samara matematik kutilish formulasi bo'yicha hisoblanadi.

$$E_{oj} = Z_i * P_i$$

Bu erda E_{oj} -loyihaning kutilayotgan integral samarasi;

Z_i -realizatsiyaning 1-sharoiti bo'yicha integral samara.

P_i -bu loyihani amalga oshirish ehtimoli.

Umumiy holda kutilayotgan integral samara hisobini quyidagi formula bo'yicha o'tkazish tavsiya etiladi:

$$E_{oj} = h * E_{max} + (1-h) * E_{min}$$

bu erda E_{max} va E_{min} -ijozati ehtimolli taqsimlash bo'yicha integral samarani matematik kutilishini eng katta va eng kichik; h -xo'jalik sub'yektini noaniqlik sharoitida avzallik ko'rishlari tizimlarini aks ettiruvchi, samarani noaniqligini hisobga olish uchun mahsus normativ; Kutilayotgan integral integral iqtisodiy samara topilganda uni 0.3 24 darajasini olish tavsiya etiladi.

Diskontlangan daromadlardan umumiy yig'ilgan xatoligi va boshlang'ich investitsiyalar orasidagi farq sof joriy qiymatni tashkil etadi (sof keltirilgan samara):

Investitsiyalarning sof joriy qiymati	=	Diskontlangan daromadlardan umumiy kattaligi	Doimiy daromadlar hajmi (kattali)
---	---	--	---

Aniqki, agar sof joriy qiymat musbat bo'lsa unda investitsion loyihani qabul qilish, zarur, manfiy bo'lgan undan voz kechish lozim. Agar sof joriy qiymat 0ga teng bo'lsa, loyihani foydali yoki zararli deb aytib bo'lmaydi. U xolda solishtirishni boshqa usullarni ishlatish zarur. Bir nechta alternativ loyihalarni o'rin beriladi.

Keltirilgan formulalar yordamida qo'lda hisoblash juda xam mehnat talab etuvchi shuning uchun diskontlangan baxolarga asoslangan bu va boshqa usullarni qo'llash qulayligi uchun

vaqt intervali va diskontlash koeffitsenti miqdoriga bog'liq ravishda murakkab protsentlar, diskontlash ko'paytuvchilari, pul birlagani diskontlangan miqdori va xokazolar keltirilgan maxsus statistik jadvalaridan foydalaniladi.

Investitsiyalar rentabelligi. Sof joriy qiymat usulini qo'llash, uning hisoblanishi qiyin bo'lishi qaramasdan o'z-o'zini qoplashdavi va investitsiyalarini samaradorligini baxolash usulini qo'llashga afzalroqdir, chunki pul tushumlarni vaqtinchalik aspektlarini hisobga oladi. Bu usulni qo'llash nafaqat absolyut ko'rsatkichlarini (sof joriy qiymatni) balki solishtirma ko'rsatkichlarini hisoblash va solishtirishga imkon beradi. Ularga investitsiyalar rentabelligi kiradi:

Investitsiyalarrentabelligik diskontlangan daromadlarning umumiy yig'ilgan kattaligi investitsiyalar kattaligi.

Aniqki, agar rentabellik 1 dan katta bo'lsa loyihani qabul qilish lozim, 1 dan kichik bo'lsa, voz kechish lozim. Sof joriy qiymati kattaligi bir xil bo'lgan alternativ loyihalar qatoridan birini tanlashda yoki investitsiyalar profelini komplektlashda, Ya'ni maksimal sof joriy qiymat beradigan pul vositalarini bir vaqtdagi investitsiyalashni bir necha variantdan tanlashda investitsiyalar rentabelligi nisbiy ko'rsatkich sifatida juda ham qulaydir.

2.1.3. Innovatsiya menedjmentini baholash mezonlari

Investitsiya zarurligiga bir necha sabablar mavjud. Ulardan asosiylari mavjud bo'lgan moddiy-texnik ishlab chiqish bazani Yangalash yoki almashtirish, uni takomillashtirish, eskirgan ishlab chiqarish vositalarini modernizatsiyalash, ishlab chiqarish xajmini ko'paytirish uchun vositalarini kengaytirish va x.k.

Investitsiya manbai asosan korxonalarining ichki mablag'lari (ustav kapitali, amortizatsiya fondi, korxonaning taqsimlangan foydasi) hisoblanadi. Korxonada foydasini qayta ishlab chiqarishga jalb qilish investitsiyani moliyalash eng arzon ko'rinishidir. Uni ilab chiqarishga bevosita jalb qilinishi qaytarilishi zarur bo'lgan kredit foizlari bilan bog'liq yoki qimmatli kog'ozlarni chiqarish bilan bog'liq qo'shimcha xarajatlardan holi bo'lish imkonini beradi. Korxonada foydasi ishlab chiqarishga bevosita qayta jalb qilinsada, uning nazorat sistemasi saqlanib qoladi, chunki aksionerlar, Ya'ni paychilar soni o'zgarmay qoladi.

Investitsion faoliyat odatda noaniqlik sharoitida amalga oshiriladi, shuning uchun bunday vaziyatda tavakkalchilik omilini hisobga olishimiz kerak. Yangi uskuna, vositalarini sotib olishi va uzlashtirilish paytida. Odatda, kelajakda shular hisobiga keladigan iqtisodiy samarani aniqlash murakkab jarayondir. Shuning uchun investitsion loyiha taxlili paytida ko'p mukobil investitsion loyihalar ko'rib chiqilib, Yagona investitsion qaror qabul qilinadi. Bir necha loyiha ichidan bittasini qabul qilish ular ma'lum kriterii va parametrlar asosida taxlil qilish orqali amalga oshiriladi. Bunda loyihalarni ko'rib chiqishida bir necha kriterii va parametrlardan foydalanadi (kuyilma xajmi, koplanish muddati, jalb qilinadigan mablag' manbai) loyihalarni barcha kriteriyalar bo'yicha qarab chiqilgandan so'ng ichida bittasi qabul qilinadi, shuning uchun yo'l qo'yiladigan xam boshqa boshqaruv qarorlarini qabul qilish singari san'atdir. Bu erda tadbirkorning tajribasi, bilimi, mutaxassisligi va kolaversa sezish xoli muxim rol o'ynaydi. Tadbirkorga jahon menedjmenti xazinasida yig'ilib keladigan bilimlar, jumladan menedjment amaliyotida shakillanib qo'llanib keladigan investitsion loyihalarni baxolash uslublarini katta yordam berib keladi. Menedjment amaliyotida investitsion loyihalarni baxolashni bir necha usullari mavjud. Ularni chizma shaklida quydagicha ko'rishimiz mumkin.

Investitsiyani qoplash muddati. Bu usul eng sodda usul bo'lib bunda investitsiya kanday muddatda olinadigan foyda hisobi koplalishini aniqlanadi.

Pul tushumi yillar bo'yicha bar tyokis kelib tushganda:

Investitsiyalar

Qoplanish muddati (n)= -----

Amortizatsiya yili+yillik sof foyda

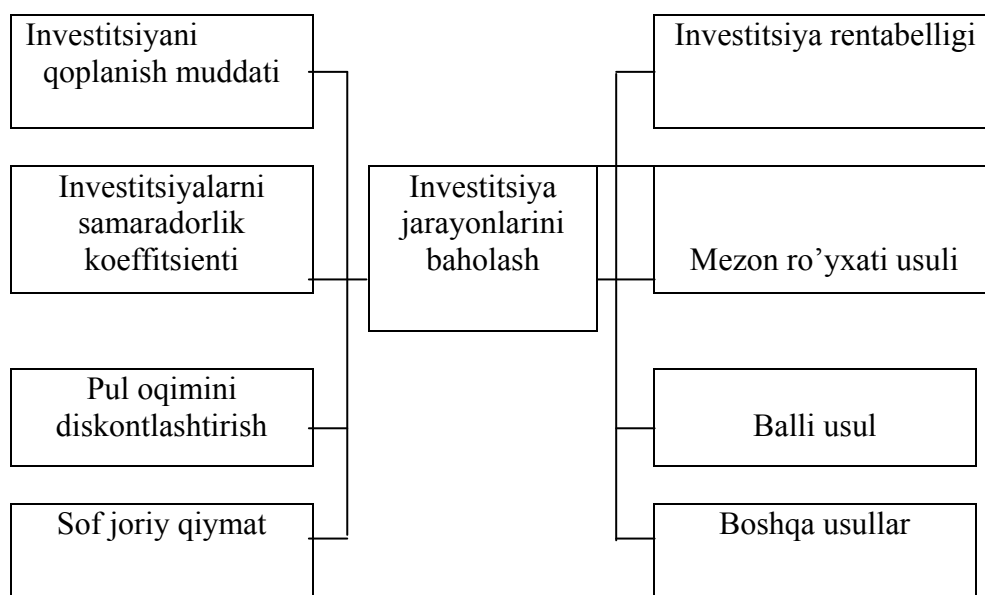
Agar pul tushumi bir tyokisda kelib tushmasa, investitsiyani qoplanish muddati pul tushuimning investitsiya qiymatidan ortib ketish muddatiga teng.

Umumiy ko'rinishda koplanish muddati

$$\sum_{k=1}^n RK > 1$$

RK-k yillik sof pul foydasi.

Bu usul sodda bo'lgani bilan o'ziga xos kamchiliklarga ega. Birinchidan bir xil umumiy daromad summasi, daromadni yillar bo'yicha xar xil tao'simlaydigan loyihalar orasidagi farqni ko'rsatmaydi. Ikkinchidan, investitsiya qoplangan kegin davrni hisobga olmaydi. SHunga qaramay bu usuldan foydalanishi maqsadga muvofiqdir. Ayniqsa korxonada investitsiyani qisqa muddatdakoplanishidan manfaatdor bo'lsa, odatda bu xol tez o'zgaruvchan texnologik sohalardan namayon bo'ladi.

2.1-chizma. Investitsion loyihalarni baxolash usullari

Investitsiya samaradorlik koeffitsienti. Yana bir investitsiya loyihalarni baxolash usul bo'lib investitsiya samaradorlik koeffitsentini hisoblash usulidir. (investitsiya bugalter rentabelligi). Bu koeffitsent yillik o'rtacha foydani investitsiya o'rtacha qiymati bo'lishi orqali topiladi. Bu koeffitsientni hisoblashda o'rtayillik sof foyda (balans foyda byudjet ajratmalari) va investitsiya o'rtacha qiymati uning boshlangishlab chiqarish qiymatining Yarimidan foydalanadi. Olingan qiymati umumiy kapital samaradorlik koeffitsient bilan taqqoslab ko'rish e'tiborga molik.

O'rtacha yillik sof foyda

Investitsiya samaradorligi koef.= -----

Investitsiyalar yig'indisi+

Asosiy fondlarni qoldiq baxosi

Umumiy sof foyda

Kapital samaradorligik =-----

Umumiy kiritilgan vositalar yig'indisi

Qo'shilgan mablag' summasi. Bu usulning soddaligi xam qo'llanishga qulaydir, bir bu usul xam o'ziga xos kamchilikga ega bunda vaqt omilini hisobga olinmaydi. Masalan: bir xil o'rtacha yillik foydani xaqiqatga esa bu foyda yillar mobaynida o'zgarib boradi. Ma'lum darajada, birinchi ikkita usulning kamchiliklari pul oqimlarni diskontlash tamoiliga asoslangan usullarni qisqartirilishiga olib keladi. Jahon amaliyotida bir necha bunday usullar mavjud, ularning mohiyati investitsiya umumiy qiymatini kelajak tushumlar qiymati bilan taqqoslashdan iborat. Bir qator yillar mobaynida investitsiyalar ma'lum yillik daromad beradi, bular mos ravishda $R_1, R_2, R_3, R_4, \dots, R_n$ bilan belginadi. Lyokin davr o'tishi bilan pulning to'lov qiymatini o'zgartirish, investitsiyada kelgan foyda, to'g'rirog'i pul tushumlarini olidingi va keyingi davrda nisbatan to'lov qobiliyati farqlanish turadi. Korxonaga uchun ularning davrlarga mos ravishda nisbatini ko'rib chikishtirokchilar e'tiborga molik.

Sof qiymat oqimi. Diskont daromadlarni R yilda yig'ilgan qiymatini investitsiya qiymati bilan taqqoslash kerak. R yilda yig'ilgan diskont daromadlarining umumiy miqdori diskont to'lovlarning umumiy summasiga teng.

$$R_k = \sum_{k=1}^n \frac{P_k}{(1+r)^k}$$

Yig'ilgan diskont daromad qiymati bilan investitsiya boshlang'ich qiymati orasidagi farq sof joriy qiymatni keltirib chiqaradi. SHunga qarab sof joriy qiymat musbat bo'lsa, bu loyiha qabul qilish agar manfiy bo'lsa, qabul qilmaslik kerak. Agar bu qiymat nolga teng bo'lsa, unga boshqa usullar bilan baxolash kerak. Agar bu qiymat nolga teng bo'lsa, unga boshqa usullar bilan baxolash kerak. Odatda mukobil loyihalarni ko'rib chiqarishda shuningdek ko'rsatkich katta axamiyat beradi. Bu formulalarni kulda hisoblab chikishtirokchilar juda murakkab jarayondir. SHuning uchun buni soddalashtirish maxsus statistik jadvallar tuzilgan.

Turli xil mezonlar yordamida investitsion loyihalarni tanlab olish usulini mazmuni quydagilardan iborat.

Loyiha xar bir qo'yilgan mezonlarga mosligi ko'rib chiqiladi va xar bir mezon bo'yicha loyiha baxolanadi. Bu usul bo'yicha loyihani kamchiligini va yutug'larini aniq ko'rish mumkin, va 1-baxolash qiyinchiliklar paydo bo'lganda biror bir mezonlar e'tiborsiz qolmaslikka kafolat beradi.

Innovatsiya loyihalarni boxolashda zarur bo'lgan mezonlar o'zini aniq korxonaga xususiyati, uni sohasi va strategik yo'nalishi bilan ajralib turadi. Mezonlar turkumini tuzishda maqsadlaridan strategiya va korxonaga masalalaridan uni uzoq muddatli rejalarga orientatsiyasidan kelib chiqqan mezonlarni qo'llash.

Innovatsion loyihalarni baxolashda asosiy mezonlar bo'lib:

- korxonaga maqsadlari, strategiya, siyosat va qimmatlilik.
- loyihani tashkilot strategiyasi va uzoq muddatli reja bilan mosligi.
- korxonaga strategiyasini o'zgarishlarini moslashuvchanligi.
- korxonani tavakkalchilikka bo'lgan munosabatga muvofiqligi.
- korxonani Yangiliklarga bo'lgan munosabatlarga muvofiqligi.
- korxonaga talabalarini, maddat aspektini e'tiborga olgan xolda muvofiqligi.
- loyihani korxonaning o'sish potentsialiga muvofiqligi.
- korxonaga mustaxkamligi.
- mustaxkamlikka ta'sir qiluvchi korxonaning diversifikatsiya darajasi.
- korxonani zamonaviy holatiga ta'sir qiluvchi katta moliyaviy xarajatlar va qaysidir muddatga qaldirilgan olinidigan foyda.

-rejalashtirilgandan chetlangan maddat, xarajat va masalalarni bajarilishni ta'siri.

Moliyaviy mezonlar

- investitsiya xajmi (ishlab chiqarishga, marketinga, loyihani ITTKI izlanishlarga qilinadigan sarf xarajatlar).
- yillik potentsial foyda xajmi.
- kutiladigan sof foyda normasi.
- loyihani korxonada qabul qilingan kapital qo'yilmasini iqtisodiy samaradorlik mezonlarni muvofiqligi.
- loyihani amalga oshirishga qilinadigan birinchi sarf xarajatlar.
- loyihani maddatdan keyin olib keladigan foydasi.
- zaruriy vaqtda moliyani bo'lishi.
- boshqa moliyaviy vosita talab qiluvchi loyihalariga qabul qilinadigan loyihani ta'siri.
- loyihani moliyalash uchun qarzga kapital (kredit) olish zaruriyati va ularning investitsiyalardagi qismi.
- loyihani bajarish bilan bog'liq bo'lgan moliyaviy hatar.
- loyihadan tushayotgan daromadlarning barqarorligi.
- mahsulot hizmat chiqarish boshlanadigan va damakki, kapital xarajatlari qaytariladigan vaqt oraliqi.
- soliq qonunchiligini ishlatish imkoniyati.
- fond qaytishi Ya'ni o'rtacha yillik Yalpi daromad (loyihadan olingan), kapital harajatlari nisbati (i. ch. quvvatlarini o'zgarishiga bog'liq bo'lmagan doimiy xarajatlarni fond qaytish darajasi qanchalik katta bo'lsa, tashkilotning umumiy sariflaridagi qismi shuncha kam bo'ladi, demak, agar bu korxonada fond qaytish darajasi tarmoqdagi o'rtachadan past bo'lsa, unda krizis holatida birinchi bo'lib ishdan chiqish imkoniyati ko'p.
- loyihada qo'yilgan mahsulotning harajatlari strukturasi eng qulayligi (eng arzon va etarli bo'lgan ishlab chiqarish resurslarni ishlatish).

Ishlab chiqarish mezonlari

- Loyihani amalga oshirish uchun texnologik engiliklardagi zaruriyat.
- Bor ishlab chiqarish quvvatlariga loyihani mosligi (korxonada bor ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanishni yuqori darajasi saqlanib qoladimi yoki loyihani qabul qilish bilan qo'shimcha sarf ko'payib ketadimi)
- Ishlab chiqarish personal mavmuligi.
- Ishlab chiqarish harajatlari hajmi. Ularni raqobatchilarniki bilan solishtirish.
- Qo'shimcha ishlab chiqarish quvvatlariga bo'lgan ehtiyoj.

Tashqi va ekologik mezonlar

- Mahsulot va ishlab chiqarish jarayonining zarurli ta'siri.
- Loyihani qonuniy ta'minlanishi, ularni qonunchilikka mosligi.
- Kelajakdagi qonunchilikni loyihaga ta'siri ehtimoli.
- Loyihani amalga oshirishga jamoatchilik fikrini javobi ehtimoli.

Nazorat savollari

1. Investitsiya qoplash muddati ko'rsatgichlari tenglamalarini yozing?
2. Sof qiymat oqimi topish formulasini ayting?
3. Integral samara hisobini tenglamalarini yozing?
4. Investitsiyalar rentabelligi sonli chegarasini ayting va tarif bering?
5. Investitsiyani qoplash muddati nazariy yo'l bilan tushintiring?
6. Investitsiya samaradorlik koeffitsienti qanday aniqlanadi?
7. Innovatsion loyihalarni baholashda asosiy mezonlar bo'lib nimalar hisoblanadi?

Test savollari

1. *Innovatsion loyihani amalga oshirish maqsadga muvofiqligi baholovchi 3 me'zonlari:*

-yillar bo'yicha boshlang'ich ko'rsatkichlar hisoblanadi; analitik koeffitsientlarni hisoblash; koeffitsientlar tahlili;

-yig'ilgan diskont daromad qiymati; o'rtacha yillik sof foydani hisobi; sof qiymat oqimini belgilash;

-analitik koeffitsientlarni hisoblash; asosiy fondlarni qoldiq bahosi topish; o'rtacha yillik sof foydani hisobi.

2. *Innovatsion loyihalarni baholashda asosiy mezonlar bo'lib:*

-korxonalar maqsadlari, strategiya, siyosat va qimmatlik; moliyaviy mezonlar; ishlab chiqarish mezonlari; tashqi va ekologik mezonlar;

-kutiladigan sof foyda normasi; loyihani bajarish bilan bog'liq bo'lgan moliyaviy hatar; loyihada qo'yilgan mahsulotning harajatlari strukturasi eng qulayligi;

-korxonani Yangiliklarga bo'lgan munosabatlarga muvofiqligi; rejalashtirilgandan chetlangan muddat, xarajat va masalalarni bajarilishga ta'siri; korxonani tavakkalchilikka bo'lgan munosabatga muvofiqligi.

2.2. Innovatsion loyiha Yaratish, xatari va aniqmaslik omillari

Reja: 1. Innovatsion loyiha Yaratish va amalga oshirishning asosiy bosqichlari

2. Innovatsion loyihalarni tahlil qilish usullari, tanlash, xatari va aniqmaslik omillari

3. Innovatsion menejmentning tashkiliy shakllari va resurslar bilan ta'minlanishi

4. Innovatsion jarayonning asosiy bosqichlari. Uni natijasida Yangi mahsulotni ishlab chiqarish va amalda qo'llash

TaYanch iboralar: innovatsiya ob'yektlari, loyihada noaniqlik, innovatsion loyiha xatari.

2.2.1. Innovatsion loyiha Yaratish va amalga oshirishning asosiy bosqichlari

Innovatsion loyiha tushunchasi 2 xil mazmunda qo'llaniladi:

-aniq maqsadlarga erishishni ta'minlovchi biror xarakterli kompleksni amalga oshirishni ko'zlovchi ish, faoliyat, tadbir sifatida.

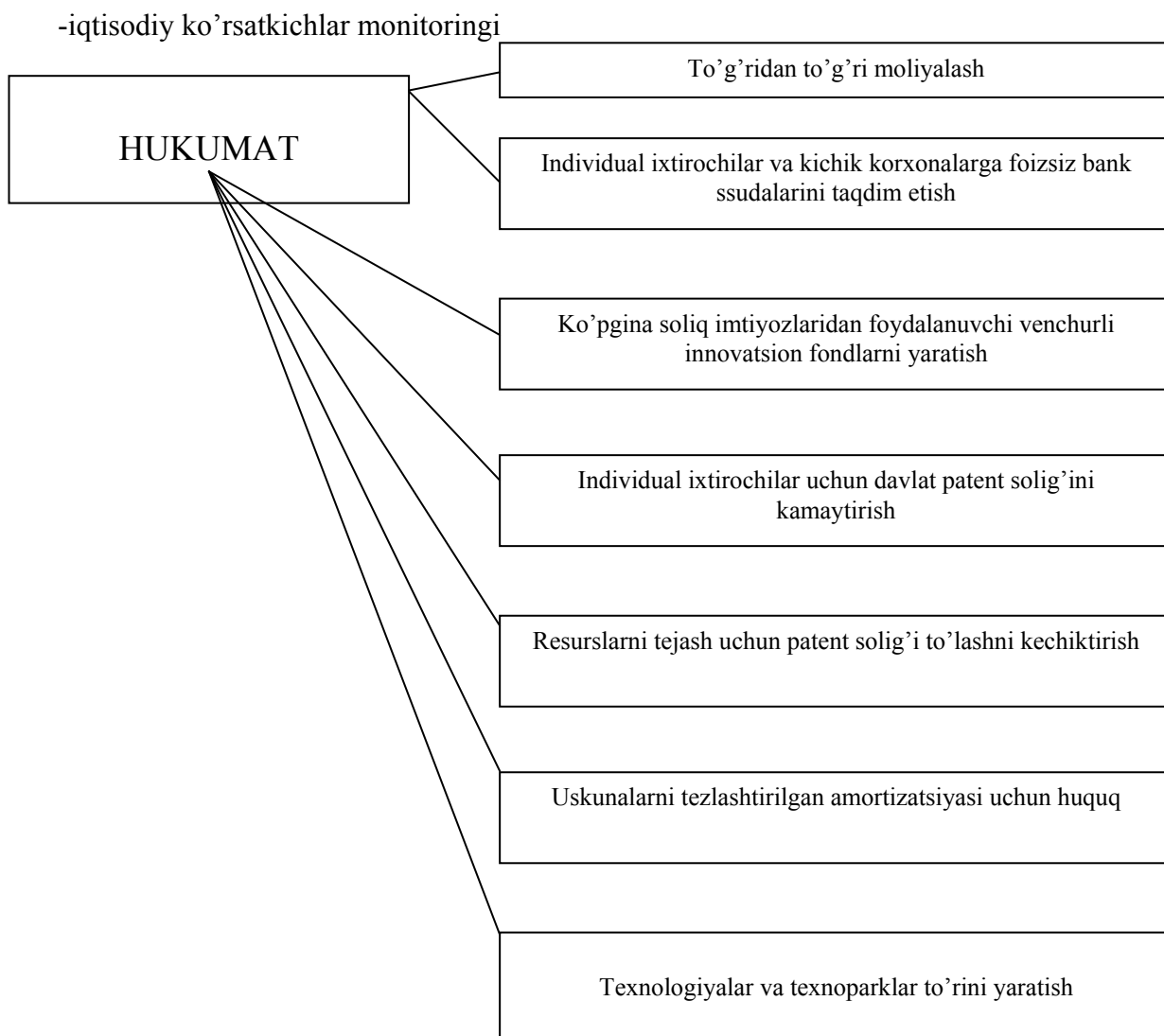
-biror xarakterlarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan huquqiy-tashkiliy va hisob-kitob moliyaviy hujjatlar sifatida. Ilmiy va innovatsion faoliyatni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash shakllari 2.1-chizmada taqdim etilgan.

Har bir loyiha, uni bajarilishi uchun zarur bo'lgan ish xajmini qiyinligidan qat'iy nazar o'zini rivojlanish yo'lida aniq holatlarni bosib o'tadi, Ya'ni «loyiha xali yo'q» holatidan «loyiha o'zi (allaqachon) yo'q» holatigacha. Amaliyotda yuzaga kelgan holatlarga ko'ra loyiha bosib o'tadigan holatlarni «fazalar» deb yuritiladi.

Har bir loyihani qayta ishlash va amalga oshirish fazasi uning maqsad va vazifalariga ega bo'ladi.

Loyihani Yaratish va amalga oshirish quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- investitsion g'oyani shakllantirish
- investitsion imkoniyatlar izlanishi
- shartnoma xujjatlarini tayerlash
- loyiha xujjatlarini tayerlash
- qurilish-montaj ishlari
- ob'yektni qo'llash

2.1-chizma. Ilmiy va innovatsion faoliyatni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash shakllari
 Investitsiya sub'yektlari bo'lib investitsiyadan foydalanaetgan tijorat tashkilotlari va xo'jalikning boshqa sub'yektlari hisoblanadi.

Innovatsiya ob'yektlariga esa quyidagilar kiradi:

-qurilaetgan va qayta ta'mirlanaetgan korxonalar, Yangi tovar va xizmatlar ishlab chiqarish uchun mo'ljallangan bino va inshootlar (asosiy fondlar).

-bir masala (dastur)ni echishga yo'naltirilgan qurilayotgan va qayta ta'mirlanaetgan ob'yektlar majmui.

Bu erda investitsiya kilishning ob'yekti deyilganda amaldagi ishlab chiqarish va tashkilot doirasi ishlab chiqarish maydonlarida mavjud bo'lgan Yangi tovar (xizmat) ishlab chiqarish dasturi nazarda tutilgan.

Innovatsion loyihasida quyidagi investitsiya shakllari qo'llaniladi:

-pul mablag'lari va ularning ekvivalentlari (maqsadli quyilmalar, aylanma mablag'lar, qimmatbaho kog'ozlar, masalan, aksiyalar yoki obligatsiyalar, kreditlar, karzlar va garovlar).

-er.

-bino, inshoot, mashina va uskunalar, o'lchovchi va tekshiruvchi (sinovchi) vositalar, asbob-uskunalar, lividlikga ega bo'lgan yoki ishlab chiqarishda qo'llaniladigan xar qanday mulk.

-qoida bo'yicha pul ekvivalenti deb baxolangan mulk huquqi.

Investitsiyaning asosiy manbalari bo'lib quyidagilar hisoblanadi:

-shaxsiy moliyaviy mablag'lar, boshqa turdagi aktivlar (asosiy fondlar er uchastkalari, sanoat mulki va boshqalar) va jalb qilingan mablag'lar.

-davlat hududi va maxalliy byudjetlardan ajratmalari.

-chet el (xorijiy investitsiyalar. qo'shma korxonalarining ustav fondida moliyaviy va boshqa turdagi ishtiroki shaklida namoyon bo'luvchi chet el (xorijiy investitsiyalar)

-xar xil turdagi zayomlar, qarz mablag'lari shu jumladan davlatning qaytarib berish shartlari bilan ergan kreditlari va chet el investorlarining kreditlari.

Innovatsion imkoniyatlar izlanishi bosqichi quyidagilarni ko'rib chiqadi:

-eksport va importni hisobga olgan xolda tovar va xizmatga bo'lgan talabni oldindan o'rganishi.

-maxsulot (xizmat)ning bazis, joriy kelajak davr narx darajasining baxolashni.

-loyihani amalga oshirish va ishtirokchilar tarkibini tashkiliy-huquqiy shakildagi takliflarni tayyorlashni.

-kengaytirilgan normativ buyicha investitsiya kutilayotgan xajmi va ularning tijorat samaradorligini baxolashni baxolash.

-Yakuniy ruxsat beruvchi xujjatlarni tayyorlash.

-TIA bo'lamlari bo'yicha oldindan baxolashni va xususan loyiha samaradorligini baxolashni tayyorlash.

-innovatsion imkoniyatlarni asoslashning natijalarini tasdiqlashni.

Innovatsion imkoniyatlarini o'rganishdan maqsad potentsial investor uchun investitsiya taklifini tayyorlash agar investorda bunga talab bo'lmasa va xamma ishlar uzlarining shaxsiy mablag'lari hisobiga olib borilayotgan bo'lsa, unda TIA loyihani tayyorlash ishlarini moliyalashtirish haqida qaror (echim) qabul qilinadi.

TIA loyihasi bosqichi to'liq xajmda quyidagilarni ko'rib chiqadi:

-maxsulotni chiqarish (xizmat ko'rsatish) dasturni tayyorlovishni.

-Yakuniy ruxsat beruvchi xujjatlarni tayyorlashni.

-texnik qarorlarni qayta ishlab chiqish shu jumladan bosh (asosiy) rejani.

-me'moriy rejalashtirish va qurilish qarorlarini.

-muxandislik ta'minotini.

-atrof muxit va tevarak muxitni qo'riqlash va hamda fuqaro mudofaasi bo'yicha tadbirlarni.

-qurilashni tashkil etishni tasvirlash (ta'riflash)

-zaruriy istiqomat, fuqaroviy qurilash haqida ma'lumotlar.

-korxonaning boshqaruv tizimi, ishchi va xodimlar mehnatini tashkil qilishni tasvirlash (ta'riflash)

-kirim-chiqim moliyaviy xujjatlarni tuzish: ishlab chiqarish xarajatlarini baholashni, kapital xarajatlar hisob kitobini, loyihani moliyalashtirishning loyihalashtirayotgan va tavsiya etilayotgan manbalari (hisob-kitobini), chet el valyutasini kutilayotgan extiyoj, investitsiyalar sharoitida aniq investorning tanlashning, kelishuvni rasmlashtirishni.

-loyihani amalga oshirish bilan bog'liq havf xatarni baholashni.

-loyihani amalga oshirish muddatini rejalashtirish.

-loyiha tijorat samaradorligini baholashda (byudjet investitsiyasini qo'llashda).

-loyihani amalga oshirishini bekor qilish shartlarinin tuzish (shakillantirish, tashkil qilish).

2.2.2. Innovatsion loyihalarni tahlil qilish usullari, tanlash, xatari va aniqmaslik omillari

Loyihani me'zonlar to'plami yordamida tahlil qilish natijalarini rasmiylashtirish zaruriyati tug'ilganda (bu ko'p sonli alternativ loyihalarni tahlil qilishda kerak bo'ladi)

loyihalarni balli baholashdan foydalaniladi. Boholashning ballik usuli quydagicha. Loyiha natijalariga ta'sir etuvchi eng muhim omillar tanlab olinadi (me'zonlar ro'yxati tuziladi). Mezonlar ahamiyatlik darajasi bo'yicha terib chiqiladi. Buni boshqaruvchilardan aniqlash mumkin. Ya'n ularga 100 punkdan iborat ko'rsatkichlarni me'zonlar guruhiga ajratish taklif etiladi (umumiy qaror uchun u yoki bu me'zonlarnin ahamiyatlik darajasi bo'yicha).

Har bir aytib o'tilgan me'zonlar bo'yicha sifatli baholar («juda Yaxshi», «Yaxshi» va h.) miqdoriy ifodalaniladi. Buni mutahassislar me'zonlarini miqdoriy ifodalash yo'li bilan aniqlay oladilar.

Agar balli baholash asosiy sxemasiga tasodifni olib kirilsa, ekspertlar vazifasini osonlashtirish va shu vaqtni o'zida aniqroq natijalarga erishish mumkin. Loyihani u yoki bu ko'rsatkichi Yaxshi-yomonligini aniq farqiga borish juda ham qiyin, chunki ko'p me'zonlar shu balli baholash tizimida tasodifni ishlatishda esda tutiladi: Loyiha ko'rib chiqish uchun har bir me'zon bo'yicha ekspertlar juda Yaxshi, Yaxshi va h. natijalarga erishish imkonini baholaydilar va bu loyiha bilan bog'liq bo'lgan xafni hisobga olishga yordam beradi.

Bu usul bo'yicha umumiy baho quyidagicha olinadi: ranglar tarozisi bu ranglarga etish ehtimoliga ko'paytiriladi va bu yo'l bilan me'zonning ehtimolli tarozisi opiladi, keyin bu me'zon tarozisiga ko'paytiriladi, har bir me'zon bo'yicha olingan ma'lumotlar qo'shiladi. Lyokin olingan loyiha baholarini tulaligicha to'g'ri deb bo'lmaydi. Bu holat har bir omilga tegishli tarozini topishda foydalaniladigan fikrlar hamda har bir rangga sonli miqdor berishdagi sub'ektivlik bilan bog'liq. SHuningsh uchun ummi bahodagi ozgina farq qaror qabul qilish uchun asos bo'la olmaydi. Balli ko'rsatkich mohiyatini ehtiyot bo'lib tushuntirish kerak.

Boshqa usullar. Loyihani tanlashda uning samaradorligini baholashda noaniqlik va hatar omillarni hisobga olish kerak. Bu savolni to'laligicha o'rganish bu o'quv qo'llanmasi chegarasidan chiqib ketadi, shuning uchun ularga qisqacha to'xtab o'tamiz.

Noaniqlik deganda loyihani amalga oshirish shart-sharoitlari haqidagi axborat noaniqligi, shu bilan bir qatorda harajat va natijalar to'g'risidagi axborat noaniqligi yoki to'liqmasligi tushiniladi. Loyihani amalga oshirish jarayonida ro'yobga chiqadigan xalal beruvchi holatlar kelib chiqishi bilan bog'liq bo'lgan noaniqlik xatarlari.

Loyihaga baho berishda quyidagi noaniqlik va investitsion hatarlarga e'tibor qaratiladi.

-iqtisodiy qonunchilik va joriy iqtisodiy holat barqarorligi, investitsiya qilish va foydani ishlatish shartlari bilan bog'liq xatar.

-tashqi iqtisodiy xatar (savdo va etkazib berishlariga chegaralar kiritish, chegaralarini berkitish va h.)

-siyosiy holat noaniqligi mamlakat yoki regionda ijtimoiy siyosiy o'zgarishlar xatari.

-texnik-iqtisodiy ko'rsatkichlarga Yangi texnika va texnologiyalar o'lchovlar dinamikasi haqidagi axborat to'qimaslik yoki aniqmasligi.

-bozor kon'yukturasini, valyuta kurslarini tebranishlari.

-tabiiy-iqlimiy sharoitlar aniqmasligi, tibiy ofatlar ro'y berish ehtimoli.

-ishlab chiqarishni texnologik xatari (avariYalar, uskunalar xato ishlashi, ishlab chiqarish braklar)

-qatnashchilarning maqsadlari, qiziqishlari va ahloqi noaniqligi.

-qatnashchi korxonalarining ish holati va moliyaviy axvoli haqidagi axborat to'qimasligi yoki noaniqligi.

Eng aniq usul bu noaniqlikni rasmiylashtirilgan ravishda ifodalash usulidir. Innovatsion loyihalarni baxolashda eng ko'p uchraydigan noaniqliklar turlariga nisbatan bu usul qo'yidagi etaplarni o'z ichiga oladi:

-loyihani amalga oshirishni ehtimolli shartlarini va bu shartlarga javob beruvchi harajatlarni barchasini ifodalash (sug'urta va rezervirovanie bilan bog'liq sanksiya va harajatlarni hisobga olgan holda).

-noaniqlik omillari haqidagi boshlang'ich axboratlar amalga oshirishni alohida ehtimolli shartlari va mos samaradorlik ko'rsatkichlar va ularni o'zgarish intervallari haqidagi axboratga aylantirish.

-amalga oirish shartlari noaniqligini hisobga olgan halda loyihani umumiy samaradorligini ko'rsatkichlarini aniqlash.

-innovatsion loyihalarni baholashni solishtirma xarakteristikasi qo'yidagi 2.1-jadvalda berilgan.

Innovatsion loyihalarni tanlashni asosiy usullari. 2.1-jadval

Usul nomi va uning qisqacha ta'rifi	Usul afzalliklari	Usul kamchiliklari	Usul qo'llash muhiti
Loyiha o'z-o'zini qoplashni diskont usuli daromadlarning diskontlangan pul oqimi harajatlarning diskontlangan pul oqimiga tenglashish vaqti aniqlanadi.	Pul oqimlari kontsepsiyasi dan foydalaniladi. +ayta moliyalash imkoniyati va pullarning vaqtinchalik bahosi hisobga olinadi.	Avvlgil usulga qarang.	Avvlgil usulga qarang.
Sof joriy qiymat usuli daromadlarning barcha pul oqimlarining haqiqiy qiymati summasi va harajatlarning summasi orasidagi farq yoki loyihadan tushgan sof pul oqimi sifatida aniqlanadi. Agar bu ko'rsatkich 0 dan katta bo'lsa loyiha o'tadi. Agar loyihaning sof qiymati 0 teng bo'lsa korxonada bu loyihaga loqayd.	Bu usul moliyaviy menedjmentning asosiy maqsadlari uchun foydasini ko'paytirishga erishishga qaratilgan.	Quyidagi hollarda sof joriy qiymat kattaligi to'g'ri me'zon bo'lmaydi: a) boshlang'ich katta harajat talab qiladigan loyiha va boshlang'ich kam harajatlarni talab qiladigan loyihalardan tanlanayotganda. b) katta joriy qiymatli, uzoq qoplash muddatli va kichik joriy qiymatli, qisqa qoplash muddatli loyihalardan biri tanlanayotganda. SHunday qilib bu usul rentabellik	YAgona loyihani tasdiqlash yoki undan voz kechishda hamda bir necha loyihalardan biri tanlab olinayotganida ichki rentabellik stavkasiga teng keladigan usul qo'llaniladi. Bundan tashqari, har hil pul oqimlariga ega bo'lgan loyihalarni tahlil qilishda bu usul qo'llaniladi.
		CHegarasi va loyihaning moliyaviy ta'minoti haqida fikr yuritishga yordam beradi. Usul ko'chmas mulk va xom ashyo o'zgarishini loyihaning sof joriy qiymatiga ta'siri ob'ektiv akt ettirilmaydi. Usul-qo'llash diskontlash stavkasi prognoz qilish qiyinchiligi bilan bog'liq.	
Oddi (buxgalter) Foydasi me'yoriy usuli. Loyiha hayotidagi o'rtacha buxgalter foydasi loyihalardagi o'rtacha investitsiyalar bilan solishtiriladi. Eng katta o'rtacha buxgalter foydasi me'yorida bo'lgan loyiha tanlanadi.	Usul tushunish uchun qulay va unchalik murakkab bo'lmagan hisob-kitob talab etadi.	Quyidagilar hisobga olinmaydi: ba'zi bir harajatlardan pul ko'rinashida bo'lmagan ifodasi va bu bilan bog'liq soliq iqtisodiyoti; YAngnsi bilan almashtilayotgan eski aktivlarni likvidatsiya yashining tushayotgan daromadlar; olinayotgan daromadlarni qayta moliyalash imkoniyati va pullarni vaqtincha qiymati; Bu usul bir xil	Loyihalarni tez ishlab chiqish uchun qo'llaniladi.
		Buxgalter foydasi me'yoriga ega bo'lgan lyokin har hal o'rtacha investitsiya hajmini talab etadigan loyihalarning birini tanlab ololmaydi.	
Investitsiyalarni qoplashdan oddiy (diskontsiz) usuli. Boshlang'ich harajatlarni to'la qoplash uchun zarur yillar, hisoblanadi, Ya'ni daromadlar pul oqimi harajatlarni pul oqimi bilan tenglashish vaqti aniqlanadi. Eng kam qoplash vaqtiga ega loyihalar tanlab	Bu usul loyihani likvidligi va xatoligi haqida fikr yuritishga imkon beradi, chunki uzoq o'z-o'zini qoplash quyidagina bildiradi: a) vositalarini uzoq muddat immobilizatsiya qilish; b) loyihani yuqori	Loyihani o'z-o'zini qoplash vaqtining keyingi pul tushumlarni hisobga olmay. Hamda daromadlarini qayta moliyalash imkoniyatlari va pulni vaqtincha, shuning uchun bir xil qoplash muddatli, lyokin xar xal daromad strukturali loyihalar bir xil deb hisoblanadi.	Usl loyihalarni tezda tanlash uchun, hamda kuchli siyosiy beqarorlik, inflatsiya yoki likvid vositalari defitsitligida qo'llaniladi: bu holat korxonani qisqa muddatga maksimal daromad olishni undaydi. SHunday qilib

linadi.	hatarligini. Usul sodda		qoplash muddatiuzoqligi ko'proq imkon beradi.
Ichki rentabelik stavkasi usuli. Loyihadan ichki rentabellik stavkasi asosida (u tushumlar qiymati harajatlar qiymatiga teng bo'lgandagi daromadlik stavkasi sifatida aniqlanadi) barcha	Usul umuman olganda tushunishi uchun qulay va aksionerlar daromadlarini ko'paytirishga mos keladi.	Bu usul murakkab hisoblashlarning nazarda tutadi. Hamma vaqt ham eng foydali loyiha tanlanavermaydi. Usul ichki rentabellik stavkasini ko'pligi muammosini hal qilmaydi.	Qo'llash usullari yuqorida aytib o'tilganda bilan bir xil.
Tushumlar, barcha harajatlar haqiqiy qiymatga olib keladi.			
Ichki rentabellik stavkasini modifikatsiya qilindigan usul. Oldingi usulni modifikatsiya sidir. Barcha pul oqimlari kapitalni kelajakdagi qiymatini moslanadi.	Bu usul qayta moliyalash stavkasini to'g'ri baho beradi va rentabellik stavkasini ko'pligini pasaytiradi.	Qarang avvalgi usul	Qarang avvalgi usul

2.2.3. Innovatsion menejmentning tashkiliy shakllari va resurslar bilan ta'minlanishi

Ijtimoiy-iqtisodiy tizimlarning innovatsion rivojlanish xiliga o'tishning tashkiliy boshqaruv jarayonining ta'minlanishi quyidagi tadbirlar majmuasidan iborat.

- Firma yoki korporatsiya larning ishlab chiqarish va sotish operatsiyalarini markazlantirish.
- Ilmiy-keyin maxsulotlarni oddiy maqsadlar va oddiy operatsiyalar orqali ishlab chiqarish yordam beruvchi egiluvchan tashkiliy texnologik tizimni yaratish. Buning asosida ilmiy ishlab chiqarish tizimini yangi avlodini qabul qilish yoki mukammallashtirish yotadi.
- Istiqbolli sohalarni egalashda qaratilgan innovatsion tadbirkorlik firmalarni, ilmiy loyihalarini yaratish.
- O'zida istiqbolli ilmiy izlanishlarni va ishlab chiqarish, moliyalashtirishni, ularning natijalaridan foydalanish huquqini egallash, mutaxassislarini o'qitish va qayta o'qitishni moliyaviy jihatdan ta'minlash, maslahat berish xizmatlarini olgan ilmiy tashkilotlar, oliygoxlar va xususiy ilmiy izlanish firmalari bilan hamkorlik qilishni shakllantirish.
- Ilmiy izlanish ishlarni olib borish uchun boshqa firmalar bilan aloqani tashkil etish, yangilik firmalarni tashkil etish. Yirik innovatsion loyihalarni amalga qo'llash.
- Tor mutaxassisliklardan keng integratsiyalashuvga o'tish asosida boshqaruvni demokratik va koordinatsion usullarni rivojlantirish.

Berilgan usulga ishchilarning imkoniyatlarini ochish ijodini rag'batlantirish yangilikga intilish kuchaytirish yangi ko'p xom ashyo talab qilinmaydagan qarorlarni izlash kabi forma va metodlarga xos.

Bunda tashkiliy strukturani odatda tyokis deyiladi, shuning bilan birga yuqori boshqaruvchilar va ijrochilar orasidagi daraja eng minimal hisoblanadi.

- Ilm, ishlab chiqarish va bozorni integratsiyalashuvi muammosi bilan bog'liq butun ilmiy-qayta ishlab chiqarish tsiklida strategik qarorlarini qabul qilishni ta'minlovchi innovatsion anametik strategik markazlarni shakllantirish.
- Ilmiy, ilmiy-texnik va innovatsion faoliyat sohasida tashqi iqtisodiy aloqalarni amalga oshirish, aqliy mehnatni xalqaro taqsimlanishda qatnashish, yirik innovatsion dasturlar va loyihalarni amalga oshirish.

Innovatsion xildagi rivojlanish kompleks xolda resurslar bilan ta'minlanishi va xo'jalik iqtisobiy tizimini stabiligina samaradorliklashga alohida e'tiborni talab qiladi.

Tizimi innovatsion xildagi rivojlanishiga o'tishda iqtisodiy stabiligini samaradorliklashni sharti bo'lib ichki o'zini rivojlantirish omillari mavjudligi hisoblanadi.

Menejment ular qayta ishlanishiga tashkiliy, rag'batlantiruvchi, resurslarni, iqtisodiy, ijtimoiy, psixologik va boshqa formalarni kiritib beradi. Bu vazifalarni menejment

korporatsiyaning ilmiy menejerlik bo'lishlarini olgan strukturalar bilan birgalikda yaratilish yo'li bilan etish mumkin.

SHuning uchun kompleks ilmiy texnik markaz (ITM) tashkil etadi. Menejerlar bu bergan markaz orqali korporatsiyada yangi ilmiy obraz ishlari kerak.

Bular orsida:

- ilmiy texnik va innovatsion siyosatni ishlab chiqish va amalda qo'llash.
- korporatsiyaning boshqa bo'limlari bilan birgalikda innovatsion bozor strategiyasining ishlab chiqishda qatnashish:
- eng iqtisodiy foyidali innovatsion dasturlar va loyihalarni bajarilishi tashkil etish va ishlab chiqish.
- ishlab chiqarishni texnologik bazasini maxsulotni raqobatbardoshligini ta'minlash.
- mamlakat va chet mamlakat ilmiy tashkilot bilan aloqani tashkil etish, texno parkda ventur innovatsion formalarini yaratish va rivojlantirish orqali ichki innovatsion faktorlarni effektiv foydalanishni shakllantirish.
- kadrlarni (va boshqaruv kadrlarini) tayyorlash va qayta tayyorlashda qatnashadi.
- ilmiy texnik va innovatsion faoliyat sohalarida korporatsiyani tashki iqtisodiy aloqalarni tashkil etish.
- korporatsiyaning muxim yo'nalishi va sohalari faoliyatida ITM ning asosiy tendentsiyalariga mavsumiy izlanishlar olib borish.
- korporatsiyaning intellektual mulkini saqlash va korporatsiya ishlab chiqarayotgan maxsulotning potentsiyasini ta'minlash.
- korporatsiyada ishlayotgan xar bir xodimning ijobiy faoliyatini kuchaytirishga qaratilgan rag'batlantiruvchi shartlari shakllantirish, shu bilan birga boshqaruvchilarining xam. Maqsadli raqobatda korporatsiyaning stabiligini oshirish, ishlab chiqarish xarajatlarni kamaytirishga qaratilgan dasturlarni ishlab chiqarishda qatnashish.

2.2.4. Innovatsion jarayonning asosiy bosqichlari. Uni natijasida yangi mahsulotni ishlab chiqarish va amalda qo'llash

Innovatsion jarayonning asosiy bosqichlari:

- kelib tushayotgan fikrlarni sistemlashtirish: Ishlab chiqarish bo'limlarida marketing xizmatidan firmaning sotish apparatidan, savdo agentlaridan, oxirgi istemolchilardan kelib tushayotgan yangiliklar va bozorlardagi texnologik o'zgarishlar xaqida axborotlar yig'ish-tavakkalchilik xajmini va darajasini aniqlash, yangi maxsulotlarni yaratish va o'zlashtirish bilan bog'liq firmaning potentsial imkoniyatlari xaqida axborot yig'ish; maqsadli bozorlar va ular rivojlanishini uzoq muddatli tendentsiyalari xaqida axborot yig'ish.

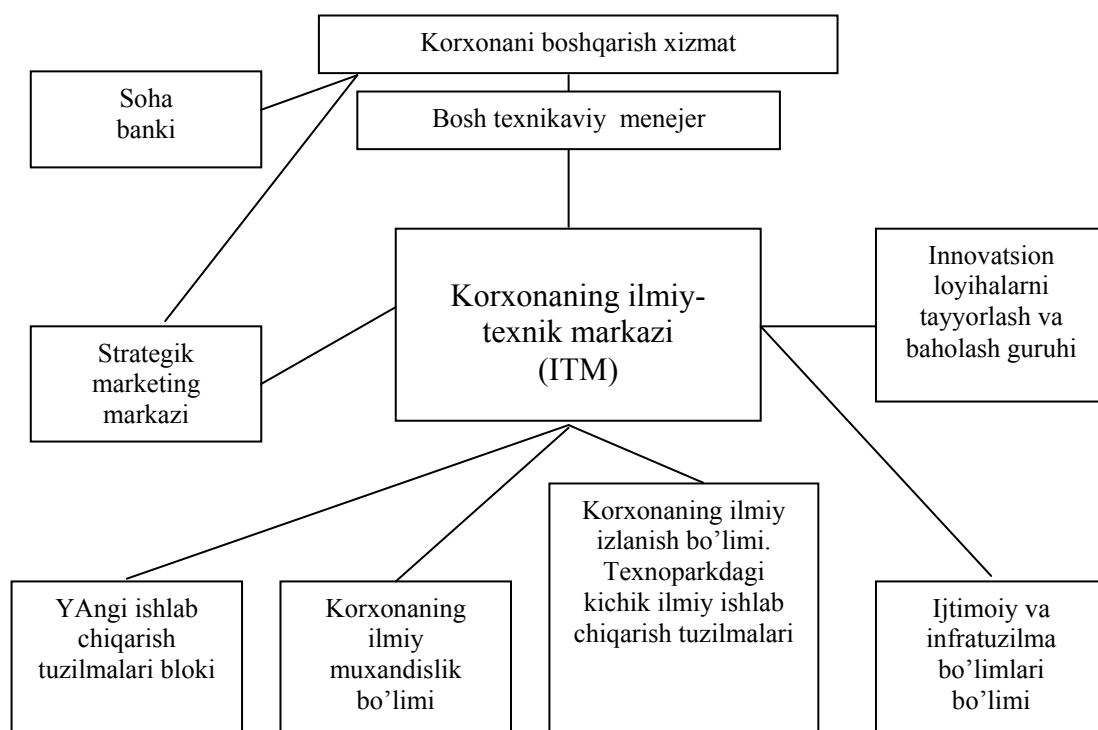
- g'oyani aniqlanishi va yangi maxsulotlarni g'oyasini ishlab chiqarish:

- g'oyaning amaliy jixatdan amalga oshirishni imkoniyatlarini aniqlash;
- yangi va ananaviy maxsulotni texnologik umumiyligi darajasini aniqlantirish.
- firmaning yangi maxsulotlarni mos tushishi va uning strategik rivojlanishi.
- kelajakdagi maxsulotga patent tizimini aniqlash

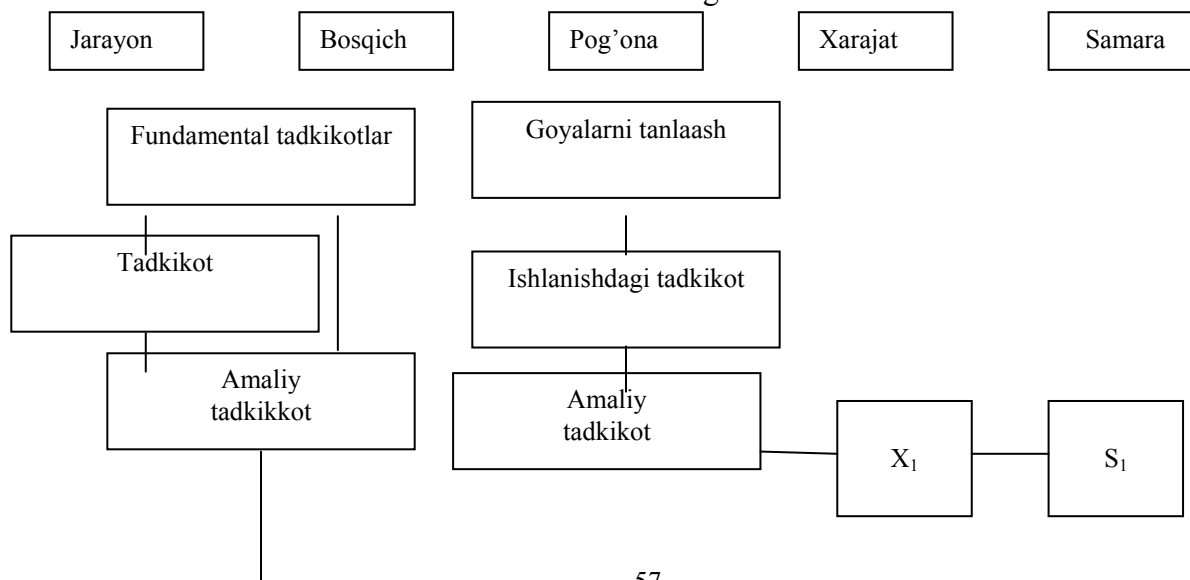
Yangi maxsulotni iqtisodiy samaradorligini taxlili, marketingdasturini ishlab chiqarish;

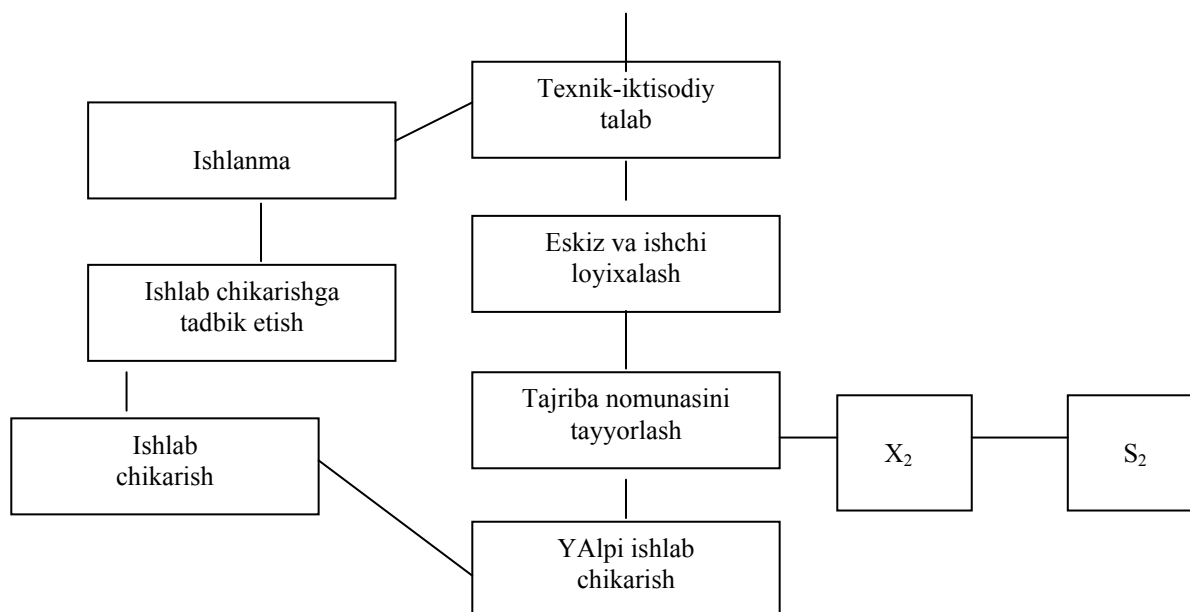
- qachonki g'oya konkret loyihani qurishiga kelsa, maxsulotni texnik holatini yaratilishi;
- maxsulotni texnik-iqtisodiy xarakteristikasini aniqlash. Uning sifatini va iste'mol xususiyatlarini boxalash.
- sotuv xajmini va potentsial bozor taklifini boxalash
- yangi menejmentning yaratish va o'zlashtirish ketgan xarajatlarni (investitsiyalarni) aniqlash
- yangi maxsulotni: texnologik mashinalar va jihozlarni xom ashyo va materiallarni, kadrlarni, moliyaviy resurslarni ishlab chiqarish uchun kerakli resurslar mavjudligi;

- Yangi maxsulotni o'zlashtirish va u bilan bozorga chiqish vaqtini aniqlash;
- Yangi maxsulot ishlab chiqarish rentabelligini taxlil va baxolash, maxsulot uchun marketing dasturini Yaratish.
- Yangi maxsulotni Yaratish.
- firmaning bo'limlariga vazifalarni taqsimlangan xolda Yangi maxsulotni rivojlanirishni aniq dasturini tuzish;
- namunani Yaratish va texnik tanlovdan o'tkazish;
- maxsulotni nomini va belgisini aniqlash, qadoqlash va marketinglashtirish rivojlantirish
- Bozorda test o'tkazish
- narx va boshqa tijorat shmrtilariga oid eng kam bo'lmaganda uch(3)oy oraligida bozorda test o'tkazish;
- sotishni optimal kanallarni tanlash;
- raklama metodi va vositalarni tanlash;
- texnik xizmat ko'rsatishni tashkil etish;

2.2-chizma. Korxonaning ITM sxemasi.

2.3-chizma. Yangi maxsulot ishlab chiqarishni tadqiqot-texnologik sikli sxemasi

-Yangilikni tijorat tomonidan asoslanishi, sotish xajmi maxsulotning rentabilligi extiyoji va talabni qondirilash darajasini sotish metodlari va kanallariga aks beruvchi maxsulot uchun marketing dasturi asosida Yangi maxsulotni ishlab chiqarishga kiritish haqida qaror qabul qilish.

Innovatsiya jarayonini boshqarish tizimi (2.2, 2.3-chizma). Innovatsiya jarayonini boshqarish ob'ekti texnik siyosatni ishlab chiqish uchun yuqori darajada maxsuslashtirilgan bo'limlar, Ya'ni uyushmalarini, komitetlarni yoki ishchi guruxini tuzishni taxmin qiladi:

- inovatsion faoliyatni nazorat qilish uchun Yangi maxsulotni bo'limlarni va markazlashgan xizmat ko'rsatishni tashkil etish.
- Yangi maxsulot Yaratish uchun maqsadli loyiha guruhlarni yoki markazlarni belgilash
- ishlab chiqarish bo'limlarda mavjud bo'lgan II KI, laboratoriyalar, ilmiy markazlar bo'limlarni rolini oshirish;
- innovatsion faoliyatni rag'batlantiruvchi maxsus fondlarni va venchur bo'limlarni tashkil etish;
- Yangilik kiritish sohasida maslaxat berish xizmatlarini tashkil etish
- Yangi texnologiyani o'zlashtirish muammosi bilan shug'ullanuvchi maxsus tarmoqli laboratoriyalarini Yaratish

Tovar Yangi xususiyatlari bilan ishlab chiqarilishi va taqsimlanishi uni mukammal asartimentga qo'shsa, odatda Yangi maxsulot deyiladi. Mavjud axsulotlarni mukammallashtirish bunga kirmaydi. Yangi maxsulot yoki printsiptial Yangi maxsulotlar yoki tovarni o'zi o'zgarmagan xolda Yangi mexanizmlar, moslatgichlar kombinatsiyasi bo'lishi mumkin.

Inovatsion jarayoning maqsadlari:

- kashfiyotni Yangi texnik echimini echish va Yaratishini izlash
- ilmiy izlanish va opit-konstruktorlik kashfiyotlar o'tkazish
- maxsulotni seriyali ishlab chiqarilishi silliklashtirish
- paralelli tayyorgarlik va sotishni tashkil etish.

Yangi tovarni bozorga kiritish

- maxsulotni kandyabardoshligini oshirish, texnologiyalarini mukammallashtirish yo'li bilan Yangi bozorlarda mustaxkamlanish.

Har qanday ishni tashkil qilish zarur. Tashkil etish innovatsion menejmentga tegishlidir. Innovatsiyalarni boshqarishni tashkil etish juda katta ahamiyatga ega. Innovatsion menejment O'zbekistondagi tadbirkorlarga va ilmiy olimga nisbatan Yangi tushunchadir. Bozor iqtisodiyotiga o'tish davrida mazkur faoliyat bilan bavlant organlaridan tortib pastgi tabaqalardagi korxonalar xar xil kichik biznes shaklida shug'ullanmoqlari lozim. Innovatsiya menejmenti tashkil qilish bu Yangiliklarni boshqarish tizimida ko'rkamlikni tashkil etish va tartibni o'rnatuvchi qoidalar majmuasidir. U ishning asosiy yo'nalishlarini aniqlaydi. O'zgaruvchan sharoitlarda hisobga olgan xolda innovatsiyalarni boshqarish sistemasini kompleks taxlili va loyihalashtirishida kat'iy to'la aniqlangan tartiblarni o'rnatadi.

Ishlab chiqarish va iste'mol o'sgan kulamlari ilmiy-texnik taraqqiyot mulkchilikning turli shakllari mexnat xarakterida sifatli o'zgarishlar bozor iqtisodiyotiga o'tish innovatsion menejmentini tashkil etishga ilmiyyondashuvni talab etadi.

Bozorning obrosi uning oxirgi hisobda murakkab ilmiy maxsulotlarni ishlab chiqarish boshqarishni tashkil etish qo'llamini aniqlash bilan belgilanadi. Bozor munosabatlari innovatsiya o'smasligi va uning samaradorligi oshmasligi bilan ma'nosiz. SHuning uchun innovatsion menejmentni tashkil etishni mukammallashtirishni yo'li orqali innovatsiyalar samaradorligini oshiruvchi zaxiralarni xarakatga keltirish lozim.

Innovatsion menjmentni mukammallashtirishni boshqarish tashkil etishning nazariy va metodologik asoslari bilimsiz ushbu sohada ilmiy izlanishlarni o'tkazmasdan Yangi tashkiliy tuzilmalarni loyihalashtirmasdan boshqaruvchi kadrlar, reklama va axborat ta'minotisiz boshqaruv qarorlarini asoslashni qabul qilishni va tashkil qilishni oshirib bo'lmaydi.

Bozor munosabatlari bozorda ilmiy-texnikaviy maxsulotlarni xarakatini tashkil qilishni iqtisodiy ijtimoiy va huquqiy boshqaruvni Yanada mukammal tashkil qilinishini xam talab qiladi.

Nazorat savollari

1. Innovatsiya ob'yektlariga nimalar kiradi va innovatsion loyihasida qanday investitsiya shakllari qo'llaniladi?

2. Loyihada noaniqlik deganda nimani tushinasiz?

3. Innovatsion loyihalarni tanlashni asosiy usullari sanang?

4. Innovatsion rivojlanish yo'liga o'tishning tashkiliy boshqaruv jarayonining ta'minlanishi qaysi tadbirlar majmuasidan iborat?

5. Innovatsion jarayonning asosiy bosqichlari keltiring?

6. Innovatsiya jarayonini boshqarish tizimini sxema orqali tushintiring?

2.3. Innovatsion jarayonning samaradorligi va menejmentini rivojlantirishga tavsiyalar

Reja: 1. Innovatsion jarayonning samaradorlik ko'rsatkichlari

2. Innovatsion menejmentini rivojlantirishga tavsiyalar

TaYanch iboralar: real pul oqimi hosilaviy ishlab chiqarish, davlat boshqaruvini nomarkazlashtirish.

2.3.1. Innovatsion jarayonning samaradorlik ko'rsatkichlari

Innovatsion loyihani baholash va moliyalashtirish uchun ularni tanlash bo'yicha uslubiy tavsiyanomalar O'zRsining Davlat mulk qo'mitasi, Moliya Vazirligi va Makroiqtisodiyot va Statistika Vazirlari tomonidan tasdiqlangan quyidagi asosiy innovatsion loyiha samaradorlik ko'rsatkichlari belgilangan.

1. Tijorat (moliyaviy samaradorligi) uni bevosita ishtirokchilariga loyihani amalga oshirishga moliyaviy oqibatlarni kuzda tutadi.

2. Byudjet samaradorligi loyihani amalga oshirishni davlat xududiy va maxalliy byudjetlar uchun moliyaviy oqibatlarini aks ettiradi.
3. Xalq xo'jaligi iqtisodiy samaradorligi innovatsion loyiha ishtirokchilarining to'g'ridan to'g'ri moliyaviy qiziqishlari va mumkin bo'lgan baxo o'lchovlari doirasida loyihani amalga oshirish bilan bog'liq xarajatlar va natijalarni ko'zda tutadi.

Innovatsion jarayonining samaradorlik ko'rsatkichlari. Loyihaning tijorat samaradorligi (moliyaviy asosi) talab qilinadigan daromad normalarini ta'minlovchi moliyaviy xarajat va natijalarning o'zaro munosabati bilan aniqlanadi.

Tijorat samaradorligi loyiha uchun to'raligicha hisoblanganidek alohida ishtirokchilar uchun xam ularning qoida bo'yicha qo'yilmalari hisobi bilan xam hisoblanishi mumkin. Uning uchun t-qadamda (Et) samara sifatida real pul oqimi xizmat qiladi.

Xar bir faoliyat chegarasida pul vositalarining oqimi Pf(t) va chiqib ketishi Of(t) bo'lib o'tadi. Ular orasidagi farqni Ff(t) deb belgilaymiz:

$$Ff(t)=Pf(t)-Of(t)$$

bu erda $i=1,2,3$,

Loyihaning amalga oshirishning xar bir davrida investitsion va operatsion faoliyatda kelib chiqishdan va chiqib ketgan pul vositalari orasidagi farqni real pul oqimi Ff(t) deb belgilaymiz

$$F(t)= (P1(t)-O1(t))=(P2(t)-O2(t))=A1(t)-A2(t)$$

Byudjet samaradorligi ko'rsatkichlari loyiha ning amalga oshirish natijalarini tegishli (federal, regional va maxalliy) byudjetning daromadi va xarajatlarga ta'sirini aks ettiradi. Loyihada kuzda tutilgan regional va federal qo'llab quvvatlash choralarini asoslash maqsadida foydalanuvchi byudjet samaradorligining asosiy ko'rsatkichi bo'lib byudjet samarasi hisoblanadi.

Loyihani amalga oshirishning t-qadami uchun byudjet samarasi (Bt) loyiha ni amalga oshirish bilan bog'liq xarajatlar (Rt) dan daromadni (Dt) oshirish sifatida aniqlanadi.

$$B(t)=P(t)-D(t)$$

Integral byudjet samarasi B(t) formula bo'yicha diskontlangan yillik byudjet samaralarining yig'indisi sifatida yoki byudjet integral daromadlari (Dint)ni integral byudjet xarajatlari (Ring) oshirish sifatida hisoblanishi mumkin.

Xalq xo'jaligi iqtisodiy samaradorligining ko'rsatkichlari loyiha samaradorligini butunlay xalq xo'jalik, shuning dek loyihani amalga oshirishda qatnashuvchi region, tarmoq va tashkilotlarning qiziqishlari nuqtai-nazardan aks ettiradi.

Xalq xo'jaligida iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlarini hisobga olishda loyiha natijalari tarkibiga qo'yidagilar kiradi.

Hosilaviy ishlab chiqarish natijalari (mamlakat ishtirokchi tashkilotlarining iste'mol mahsulotidan tashqari tashqi va ichki bozorda butan ishlab chiqarish mahsulotlarining realizatsiyasidan tushgan mablag') Bu erda shuningdek loyihani amalga oshirish jarayonida ishtirokchilar tomonidan tashkil etiluvchi mulk va intellektual mulkni (kashfiyotlardan foydalanish xukuqiga litsenziya, nou-xau, EHMlar uchun dasturlar va x.k.) sotishdan tushgan mablag'lar ham kiradi.

- Aholi salomatligi, regionlardagi ijtimoiy va ekologik holatga loyiha ishtirokchilarining birgalikdagi ta'siridan kelib chekkaniklanadi xolda hisoblangan ijtimoiy va iqtisodiy natijalar.
- Moliyaviy natijalar.
- CHet davlatlarning, banklarning va firmalarning kredit va zayomlari, iport bojlarida tushgan mablag'lar va x.k.

SHuningdek egri moliyaviy natijalarni, Ya'ni tashkilot va fuqaro tomonlarning daromadlari o'zgarishi loyihasini amalga oshirish, er maydonlari, binolar va boshqa

mulkning bozor qiymati, shuningek, ishlab chiqarish quvvatlarini vaqtinch to'xtatish va tugatish xarajatlari, tabiiy resurslar va mulkning avariYa xamda favqulodda vaziyatlar natijasida yo'qotishlar bilan asoslangan natijalarni xam hisobga olish lozim.

Qiyamatlilik bahoga tegishli bo'lmagan ijtimoiy, ekologik, siyosiy va boshqa natijalar xalk xo'jaligi samaradorligining qo'shimcha ko'rsatkichlari sifatida qaraladi va loyihani davlat qo'llab quvvatlash yoki realizatsiya xarajatidagi qarorlarni qabul qilish bilan xioabga olinadi.

Loyiha xarajatlari tarkibiga loyihani amalga oshiruvchi barcha ishtirokchilarning loyihada kuzda tutilgan va uni realizatsiya qilishga lozim bo'lgan, joriy va bir vaqitdagi harajatlari kiritiladi. SHuning uchun hisobga quydagilar kiritilmaydi:

- Iste'molchi-tashkilotlarning loyihani boshqa ishtirokchilari bo'lgan ishlab chiqaruvchilardan maxsulotni olishga bo'lgan xarajatlar.
- Loyihaning bir ishtirokchilari tomonidan Yaratilgan (qurilgan, tayyorlangan) va ishtirokchilarni tomonidan foydalanuvchi asosiy vositalar bo'yicha amortizatsiya chegirmalari.
- RassiYa ishtirokchilari tashkilotlarining davlat byudjeti daromadlariga bo'lgan to'lovlarning barcha turlari, shuningdek soliq to'lovlari ham kiradi. Ekologik normativlar va sanitar me'yorlarni bajarmaganlik uchun jarima va sanksiyalar xalk xo'jalik xarajatlari tarkibida me'yorlarning buzilishining ekologik oqibatlari loyihaning ekologik natijalari tarkibida axolida belgilanmagan va loyihaning natijalari tartibiga qiyamatlilik ma'nosida kiritilmagan taqdirda hisobga olinadi.
- Investitsion loyihani realizatsiyasi ishtirokchilari karoriga kiritilgan O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki, uning agentlari va tijorat banklarining kreditlari bo'yicha foizlar.
- Xorijiy ishtirokchilarning xarajatlari.

Investitsion loyihani amalga oshirish jarayonida ishtirokchi tomonidan vaqtincha foydalanuvchi asosiy vositalar hisobda quydagi usullardan biri yordamida hisobga olinadi:

- Asosiy vositalarning qoldiq qiymati ularning qo'llashni boshlash vaqtida bir vaqitdagi xarajatlar tarkibida kiritiladi; tugatish vaqtida bir vaqitdagi xarajatlar bu vositalarning qoldiq qiymatidan kamayib boradi.
- Ko'rsatilgan asosiy vositalar uchun ijara to'lovlari ulardan foydalanish vaqtida joriy xarajatlar tartibiga kiritiladi.

Region (tarmoq) darajasida iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlarini hisoblashda loyiha natijalari tarkibiga quydagilar kiradi:

- regional (tarmoq) ishlab chiqarish natijalari: loyiha ishtirokchilari, region (tarmoq) tashkilotlari tomonidan ishlab chiqarilgan maxsulot realizatsiyasidan tushgan mablag'.
- Korxonalar va region axolisi (tarmoq tashkilotlari) tomonidan olinadigan egri moliyaviy natijalar.

Xarajatlar tarkibiga faqatgina loyihaning ishtirokchilari-tashkilotlarining xarajatlari kiritiladi:

- Ishlab chiqarish natijalari
- Tashkilot ishchilari va ularning oila a'zolarining shaxsiy extiyojlarga sariflangan ijtimoiy natijalardan tashqari ishlab chiqarilgan maxsulotni realizatsiya qilishdan tutgan mablag'. Bunga xarajatlar tarkibiga tashkilotlarning faqat qayta hisoblashi bir vaqitdagi va joriy xarajatlari kiritiladi.

Investitsiyalash bo'yicha qarorlarni qabul qilish quydagi xar xil omillar ta'sirida murakkablashadi: investitsiyalar turi, investitsion loyihaning qiymati, oson loyihalarning ko'pligi, moliyaviy resurslarning cheklanganligi, tavakkulchilik va x.k. shubhasiz, qarorlar

qator alternativ yoki o'zaro mustaqil loyihalar bo'lgan taqdirdagina qabul qilinishi kerak.

Investitsion xarakterdagi qarorlarni qabul qilish boshqaruv fa'oliyatining boshqa hohlagin turidek xar xil shakillangan va shakillanmagan uslublardan foydalanishga asoslangan. Xayotning xar xil xodisasi uchun Yaroqli universal uslub mavjud emas.

2.3.2. Innovatsion menejmentini rivojlantirishiga tavsiyalar

Rivojlanishning innovatsion yo'lini tanlagan davlatlarda inovatorlar qatlamining shakillanishi ventur moliyalash asosida amalga oshiriladi: faqatgina u ommaviy mashtablar tavakkalchilakning qayta taqsimlanishda yuz beradi. Tasavvur qilinadiki, tadbirkorlikning innovatsion rivojlanishi bo'yicha eng ta'sirla va kompleks taklif bizning mamlakatda ilojili byudjet va byudjetdan tashqari moliyaviy fondlar va ularning innovatsion yo'nalishli bo'limlarni ularni to'ldirish omillari bo'yicha turli darajali perspektiv loyihalarning tanlovini tashkil va ularning moliyalashtirish potentsial inovatorlar tomonidan fondlarning motivlarni kuchaytirishi va ularni foydalarnishini amalga oshirilishida vijdotsizliklarini oldini olish bo'yicha chora tadbirlar ko'rish uchun tashkil etish.

Buning mamlakatlarda bugungi kunda baxtga qarshi innovatsion faoliyat motivatsiyasi uchun huquqiy iqtisodiy va tashkiliy baza mavjud emas.

SHuning uchun ushbu bobda innovatsion faoliyat motivatsiyasi haqida emas, balki innovatsion faoliyat motivatsiyasining muammolari haqida so'z yuritamiz. Texnologiya krizisning eng umumiy yuzaga kelishida O'zbekiston iqtisodiyotining texnologik degradatsiyasi hisoblanadi.

SHuning uchun O'zbekiston iqtisodiyotining oldida juda muhim strotegik masallardan biri turibdi. Bu masala texnologik krizisdan chiqish va ishlab chiqarishning past industrial texnologik usulining shakillanishiningn tugunli yo'nailishlarida uzilishlar paydo qilash. Bunday yo'nailishlar orasida kosmos, aviatsiya kompozitlar biotexnologiya, elektronika va informatika transport sohalaridagi tovarlar va texnologiyalarni belgilash mumkin.

O'zbekiston spetsifikasini hisobga olgan holda .uqorida aytib o'tilgan yuqori texnologiyani tarmoqlarini rivojlanish yo'nailishlarini stimulirovkasidan tashqari iste'molchilar kompleksi tarmoqlarining kordinal texnik qayta Yaxshilanishi lozim, eng avvalo ishlab chiqaruvchilarni. Bu, O'zbekiston bozorini import eksponsiyasi, O'zbekistonning tovarlaridan ko'ra arzonroq va sifatsizroq tavarlarning importidan chegaralash O'zbekiston ishlab chiqaruvchilarning qo'llab quvvatlash uchun lozim.

Innovatsion tadbirkorlarning ilmiy-texnika faoliyatlarini qo'llab-quvvatlash sohasida mamlakatning mahsus siyosatini ishlab chiqish va qo'llash lozim. Mamlakat informatsion sistemani qo'llab-quvvatlash potentli fondlarni yaratish loyihalarini sug'urtalash davlat qo'llab-quvvatlash metodlar va shakillarini qo'llash evaziga innovatsion sferaga kapitadl qo'yilmasini stimulirovka qilish kerak.

Davlat siyosatining strotegik maqsadi bo'lib XXI asrda O'zbekistonning mustahkam iqtisodiy rivojlanishining ta'minlaydigan ishlab chiqarishning past industrial texnologik usuli strukturasi shakillantiridigan, bazaviy innovatsiyaning kirib kelishini amalga oshirish hisoblanadi.

Texnologik bog'lanishning muhim bosh instruktmentlaridan bo'lib investitsiyalarning innovatsiyalarga, innovatsion tadbirkorlikka burilishi hisoblanadi. Mamlakat quyidagi kuch va vositalarni shu yo'lda sarflash lozim.

Mamlakat siyosat innovatsion tadbirkorlik aktivizatsiyaning samarali shakllaridan foydalanishni oldindan belgilash va ayniqsa moliyaviy sanoat guruhlarining va xoldinglarning funktsionirovka mexanizimi innovatsion faolit bilan shug'ullanuvchi yirik

strukturalarni qo'llab-quvvatlash bilan birga kichik innovatsion tadbirkorlikning rivojlanishi ham shakllantirishi lozim. Mavjud boholarga ko'ra, 1997 yilda innovatsion tadbirkorlik sohasi 1 mingga Yaqin kishilar band bo'lgan 150 mingga Yaqin kichik innovatsion korxonalar mavjud. Ilmiy ishli xizmatlar sohasida 20 mingga Yaqin firmalar ishlaydi.

Bugungi kunda 90% ga Yaqin innovatsion faoliyat sub'yektlari davlatga qarashlimas sektorda hisoblanadi. SHunisi tushunarliki mamlakat o'z zimmasiga innovatsion faoliyatni innovatsion ta'minlanishi olaolmaydi. Biroq mamlakat davlatga qarashli bo'lmagshan investitsion korporatsiya, banklar investitsion resurslarni mobilizatsiya qilish va ularni mamlakat uchun ahamiyatliroq realizatsiyasiga yo'naltirish mumkin va kerak.

80 yillarga kelib AQSH va boshqa /arbiy davlatlarda kichik biznes innovatsion mexanizimning eng muhim komponent uzoq muddatga iqtisodiyotning gullab Yashnashiga olib keluvchi investitsiya ob'yekti deb tan olindi.

Innovatsion faoliyatining rivojlanishi uchun quyidagi jihatlarni belgilash lozim:

- 1) Intellektual shaxsiylikni huquqiy qo'riqlash sistemasini Yaratish O'zbekistonda tugallanmagan;
- 2) Mamlakatning «tovar belgisi va patentlar» bo'yicha O'zbekiston agentligining yuqori patentli to'lovini shakllantirishi to'g'risida qonuniga ko'ra sud tartibida tortishuvni savollarning echilishiga O'zbekiston fuqorolarining konstitutsion huquqini amalga oshirilishini ta'minlash;
- 3) Mamlakatning federal byudjet vositalaridan Yaratilgan intellektual shaxsiylik ob'yektlari va ular bilan bog'liq texnologiyalarga bo'lgan aniqlik yo'qligi sanoat innovatsiyasining rivojlanishi to'xtab qolgan.
- 4) Haligacha biznesda kashfiyotchilik bazasida oldi texnologiyalaridan foydalanish stimuloirvaniyasi tashkiliy-huquqiy mexanizim Yaratilmagan, shuningdek kichik tadbirkorlik sohasida ham O'zbekiston fuqorolarining intetektual shaxsiylik sohasida Yaratuvchanligining rivojlanishini va kashfiyotchiligini rahbatlantirish davlat siyosatining umuman yo'qligi.

Respublikada davlat boshqaruvi vakolatlarini cheklash va vazifalarni nomarkazlashtirish bir necha yo'nalishlar bo'yicha amalga oshirilmogda:

-bir paytning o'zida tarmoq boshqaruvidan funktsional boshqaruvga o'tishni nazarda tutuvchi gorizontal nomarkazlashtirish:

-davlat va xo'jalik boshqaruvi vazifalarining bo'linishi, bosqichma-bosqich tarzda tegishli xo'jalik birlashmalari nazorat ishlaridan ozod qilinishi;

-vertikal tarmoq dekontsentratsiyasi. Bu jarayon respublika organlari vazifalarining bir qismini quyi tuzilmalariga, jumladan xususiy sektorga berish orqali amalga oshiriladi;

-resurslarning markazlashtirilgan taqsimotini butunlay tugatish, mavjud taqsimlash tizimini bekor qilmasdan davlat va xo'jalik boshqaruvi organlarining korxonalar faoliyatiga aralashuvini nomarkazlashtirib va qisqartirib bo'lmaydi;

-vazifalarning bir qismini respublika markazidan joylardagi davlat boshqaruvi organlariga o'tkazish. Hozirda mintaqalar mamlakatimizning ijtimoiy-iqtisodiy hayotida tabora faol sub'yekti bo'lib bormogda;

-davlat hokimiyati vazifalarini fuqorolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga berish.

Nazorat savollari

1. Hukumat tuzilmalari tomonidan belgilangan asosiy innovatsion loyiha samaradorlik ko'rsatkichlarini sanang?

2. Real pul oqimi hisoblash tenglamalarini yozing?

3. Hosilaviy ishlab chiqarish natijalari nimalar kiradi?

4. Respublikada davlat boshqaruvi vakolatlarini cheklash va vazifalarni nomarkazlashtirish qanday yo'nalishlar bo'yicha amalga oshirilmoqda?

5. Innovatsion menejmentini rivojlantirishiga tavsiyalarni aytib bering?

3-bob. Tadqiqotlar dasturlari, innovatsiya ishlari dasturini shakllantirish va innovatsion loyihalarga talablar

3.1. Fundamental va amaliy tadqiqotlar ish dasturi

Reja: 1. Fundamental tadqiqotlar ish dasturi

2. Amaliy tadqiqotlar ish dasturi

TaYanch iboralar: fundamental tadqiqotlar, amaliy tadqiqotlar, ish dasturi, dasturning shifri.

Fundamental tadqiqotlar ish dasturi. -Loyihaning nomi; -Loyihada hal etilishi mo'ljallangan ilmiy-texnik muammo (qisqacha ma'lumot – bir betda);

-Muammo doirasida loyihada echiladigan aniq fundamental masala;

-Loyihada qo'yilgan masalaning avval echilmaganligi; Agar taklif etilayotgan loyiha bo'yicha hozirda Davlat fundamental tadqiqotlar dasturlari doirasida tadqiqotlar olib borilayotgan bo'lsa, dasturning shifri, SHartnoma raqami va loyihaning nomi ko'rsatilsin. YAqin besh yilda ushbu tadqiqotlarni, taklif etilayotgan loyiha doirasida, davom ettirish zaruriyati asoslansin.

-Mazkur fan yo'nalishidagi O'zbekiston va xorijdagi tadqiqotlarning qisqacha tavsifi. Tadqiqotlardan kutilajak natijalarni jahon miqyosidagi ilmiy yutuqlar bilan solishtirish. Loyiha bajarilishining dolzarbligini asoslash;

-Loyihani to'liq ilmiy asoslash, uning Yangiligi. Loyiha bajarilishining asosiy bosqichlari, taklif etilayotgan uslub va ilmiy yondashishlar. Loyiha bajarilishining to'liq muddati uchun umumiy reja (bosqichlar bo'yicha), Loyiha mavzusi bo'yicha shu bugungi kunga guruh tomonidan olingan, mustaqil ahamiyatga ega bo'lgan, aniq ilmiy natijalar;

-Loyihada rejalashtirilgan bosqichlar bo'yicha tadqiqotdan kutilajak natijalar, ularning Yangiligi va originallik darajasi ko'rsatilgan keng tavsiloti. Loyihadan kutilajak natijalarning ilmiy-amaliy ahamiyati. Mazkur fan yo'nalishidagi zamonaviy holatga nisbatan tadqiqotdan kutilajak natijalar darajasini baholash;

-Loyiha mavzusi bo'yicha shu bugungi kunga guruh tomonidan olingan, mustaqil ahamiyatga ega bo'lgan, aniq natijalar (patentlar, ilmiy jurnallarda e'lon qilingan maqolalar, me'yoriy, ilmiy-texnik, uslubiy va boshqa hujjatlar, dasturiy mahsulotlar va boshqalar). Tadqiqotlar natijalarining aprobatsiyasi (sinovi) o'tkazilgan joy va vaqti, ular bo'yicha xulosalar va bu xulosalarni tasdiqlovchi hujjatlar;

Ijtimoiy va gumanitar fanlar sohasidagi loyihalar uchun - nashr etilgan monografiya, darslik, o'quv va uslubiy qo'llanmalar, standartlar va boshqa ilmiy-o'quv adabiyotlar;

YUqorida ko'rsatilgan materiallarning nusxalari ilova qilinadi yoki ilmiy-o'quv adabiyotlar chop etilganligini tasdiqlovchi hujjatlar taqdim etiladi.

. Amaliy tadqiqotlar ish dasturi. -Loyihaning nomi;

-Loyihada hal etilishi mo'ljallangan ilmiy-texnik muammo (qisqacha ma'lumot – bir betda);

-Muammo doirasida loyihada echiladigan aniq ilmiy-texnik masala;

-Loyihada qo'yilgan masalaning avval echilmaganligi (ilgari bajarilgan tadqiqotlar yuzasidan tanlovga qaytadan loyihalar topshirilishining oldini olish maqsadida ilmiy-texnik ekspertiza tomonidan loyiha topshirgan guruhning oldingi tadqiqotlari hisobotlarini loyiha bilan solishtirib ko'riladi);

-Loyihani amalga oshirish zaruriyatining aniq va daliliy asosi. Ijrochi tashkilotda loyihani bajarish uchun zarur bo'lgan mavjud asbob-uskunalar, materiallar, qurilmalar.

Loyihaning bajarilishi natijasida erishiladigan aniq natijalarning (mahsulot, texnologiya), O'zbekiston va xorijdagi o'xshash (analog)lari bilan solishtirgan holda, qisqacha tavsifi va texnik-iqtisodiy ko'rsatkichlari. Joiz bo'lsa, mahsulotning ichki va tashqi bozorda sotilishi to'g'risida asoslangan ma'lumot;

-Loyiha bajarilishining asosiy bosqichlari. Uch yil davomida loyihadan kutilajak, mustaqil ahamiyatga ega bo'lgan natijalar (me'yoriy, ilmiy-texnik, uslubiy va boshqa hujjatlar, dasturiy mahsulotlar, reglamentlar (qachon va kim tomonidan tasdiqlanadi), tajriba va maket namunalari va boshqalar) (har bir yil uchun alohida-alohida ko'rsatiladi).

Ijtimoiy va gumanitar fanlar sohasidagi loyihalar uchun esa tayyorlanib, nashr etiladigan – monografiya, darslik, o'quv va uslubiy qo'llanmalar, standartlar va boshqa ilmiy-o'quv adabiyotlar;

-Loyiha doirasida tugallangan tadqiqotlar natijalarini amaliyotga joriy etish joyi, muddatlari va shakllari, tijoratlashtirish imkoniyatlari;

-Ishlab chiqarishga joriy etishdan kutilajak amaliy natijalar;

-Loyiha mavzusi bo'yicha shu bugungi kunga guruh tomonidan olingan, mustaqil ahamiyatga ega bo'lgan, aniq natijalar (patentlar, jurnallarda e'lon qilingan maqolalar, me'yoriy, ilmiy-texnik, uslubiy va boshqa hujjatlar, dasturiy mahsulotlar, reglamentlar (qachon va kim tomonidan tasdiqlangan), tajriba va maket namunalari va boshqalar). Tadqiqotlar natijalarining aprotatsiyasi (sinovi) o'tkazilgan joy va vaqti, ular bo'yicha xulosalar va bu xulosalarni tasdiqlovchi hujjatlar;

Ijtimoiy va gumanitar fanlar sohasidagi loyihalar uchun -nashr etilgan monografiya, darslik, o'quv va uslubiy qo'llanmalar, standartlar va boshqa ilmiy-o'quv adabiyotlar;

YUqorida ko'rsatilgan materiallarning nusxalari ilova qilinadi yoki ilmiy-o'quv adabiyotlar chop etilganligini tasdiqlovchi hujjatlar taqdim etiladi.

-Agar taklif etilayotgan loyiha bo'yicha hozirda Davlat ilmiy-texnika dasturlari doirasida tadqiqotlar olib borilayotgan bo'lsa, dasturning shifri, SHartnoma raqami va loyihaning nomi ko'rsatilsin. YAqin uch yilda ushbu tadqiqotlarni, taklif etilayotgan loyiha doirasida, davom ettirish zaruriyati asoslansin.

Nazorat savollari

1.Fundamental tadqiqotlar ish dasturi tarkibiy qismlarini ayting?

2.Loyihada rejalashtirilgan bosqichlar bo'yicha tadqiqotdan kutilajak natijalar, ularning Yangiligi va originallik darajasi qaysi sohada qanday bo'ladi?

3.Amaliy tadqiqotlar ish dasturini tarkibiy qismlarini ayting?

4.Tabiiy-texnika va gumanitar-ijtimoiy sohalarda loyiha bajarilishining asosiy bosqichlari va kutiladigan natijalari ayting?

3.2.Ilmiy muassasa va ob'yektlarni "Davlat noyob ilmiy ob'yektlar ro'yxati"ga kiritish va monitoringini olib borish

Reja: 1.Noyob ilmiy ob'yektlar tadqiqi

2.Noyob ilmiy ob'yektlar faoliyatining monitoringi

3.Noyob ilmiy ob'yektlar bo'yicha taqdim etiladigan hujjatlar

TaYanch iboralar: noyob ilmiy ob'yektlar, ob'yektning tavsifi, ilmiy muassasa.

3.2.1.Noyob ilmiy ob'yektlar tadqiqi

Ilmiy faoliyat uchun alohida ahamiyatga ega bo'lgan, ilmiy tadqiqot ishlarining saviyasini jahon andozalari darajasiga ko'tarishda muhim o'rin tutadigan hamda o'rnatilgan tartibda "Davlat noyob ilmiy ob'yektlar ro'yxati"ga kiritilgan ilmiy muassasalar, asbob-uskunalar, kolleksiyaalar, kutubxonalar, muzeylar, nodir jamg'armalar va boshqa ob'yektlar Noyob ilmiy ob'yekt deb hisoblanadi.

Noyob ilmiy ob'yektlar bo'yicha ishlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Matbuotda hamda Fan va texnologiyalar Markazining internet saytida noyob ilmiy ob'yektlar bo'yicha takliflar berish to'g'risidagi ma'lumotlarni e'lon qilish;

- Fan va texnologiyalar Markaziga taqdim etilgan noyob ob'yektlar bo'yicha hujjatlarni ko'rib chiqish uchun qabul qilish.

-qabul qilingan hujjatlarni tahlil qilish, ilmiy ahamiyatga ega bo'lgan eng muhim ob'yektlarni aniqlash va tanlab olingan har bir ob'yektga ajratiladigan bir yillik moliyaviy mablag' hajmini belgilash;

-Noyob ilmiy ob'yektlar bo'yicha tegishli tavsiyalar, hujjatlar va ma'lumotlarni tayyorlash;

-Noyob ilmiy ob'yektlar bo'yicha materiallarni Komissiyada ko'rib chiqib, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ilmiy-texnika taraqqiyotini Muvofiqlashtirish Kengashiga tasdiqlash uchun taqdim etish;

-har bir ob'yektga ajratiladigan moliyaviy mablag' hajmi ko'rsatilgan noyob ob'yektlar ro'yxati O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ilmiy-texnika taraqqiyotini Muvofiqlashtirish Kengashi tomonidan "Davlat noyob ilmiy ob'yektlar ro'yxati" sifatida tasdiqlangandan keyin bu ob'yektlar joylashgan ilmiy muassasa bilan Fan va texnologiyalar Markazi o'rtasida *shartnoma* tuziladi.

3.2.2.Noyob ilmiy ob'yektlar faoliyatining monitoringi

Noyob ilmiy ob'yektlar faoliyatining monitoringi Komissiya tomonidan Ilmiy-texnika taraqqiyotini Muvofiqlashtirish Kengashi seksiyalari a'zolari, Fan va texnologiyalar Markazi, tasarrufida noyob ob'yektlar bo'lgan vazirlik va idoralar hamda Moliya vazirligining mas'ul xodimlari bilan birgalikda amalga oshiriladi.

Zarur hollarda Komissiya noyob ob'yektlarning faoliyatini joylarga borib o'rganib, nazorat qiladi.

Monitoringning maqsadi noyob ilmiy ob'yektni ishchi holatda saqlanayotganligi, unga zarur texnik va boshqa xizmatlarning ko'rsatilayotganligi hamda undan yuqori saviyada unumli foydalanilayotganligi, ajratilgan moliyaviy mablag'ning samarali va maqsadli sarflanayotganligi, noyob ob'yekt bo'yicha ilmiy va moliyaviy hisobotlarning o'z vaqtida topshirilayotganligini kuzatishdan iboratdir. Ushbu holatlardan bironta jiddiy nuqson va kamchiliklar yoki moliyaviy qonunbuzarliklar aniqlangan hollarda Komissiya bu noyob ob'yektning moliyalashtirilishini davom ettirish maqsadga muvofiq emasligi to'g'risida Fan va texnologiyalar Markaziga o'z xulosasini taqdim etish huquqiga ega. Fan va texnologiyalar Markazi Komissiya xulosasiga asosan noyob ilmiy ob'yektlarni moliyalashtirishni muddatidan oldin to'xtatish to'g'risida Muvofiqlashtirish Kengashiga taklif kiritadi. Muvofiqlashtirish Kengashi qaroriga asosan noyob ilmiy ob'yektni moliyalashtirish, belgilangan tartibda, Moliya vazirligi tomonidan to'xtatiladi.

3.2.3.Noyob ilmiy ob'yektlar bo'yicha taqdim etiladigan hujjatlar

Noyob ilmiy ob'yektlar bo'yicha taqdim etiladigan hujjatlarga quyidagilar kiradi:

-vazirlik yoki idora rahbariyati tomonidan ob'yektni "Davlat noyob ilmiy ob'yektlari ro'yxati"ga kiritish uchun ko'rib chiqish saralgan rasmiy xati;

-ob'yektning ilmiy nuqtai-nazardan noyobligiga asosnoma;

-ob'yektning to'liq tavsifnomasi;

-ob'yektni tashkil etuvchi asbob-uskunalar, jihozlar, shtammlar va boshqalar to'g'risida ma'lumot;

-ob'yektga xizmat ko'rsatuvchi shartlar to'g'risida ma'lumot;

-ob'yektdan foydalangan holda amalga oshirilishi rejalashtirilgan ilmiy tadqiqot ishlarining tavsifi;

-ob'yektdan foydalanayotgan va foydalanishi mumkin bo'lgan boshqa ilmiy muassasa hamda tashkilotlar to'g'risida qisqacha ma'lumot;

-ob'yektning bir yillik xarajatlari to'liq ko'rsatilgan smetasi (ilmiy muassasa rahbari va bosh hisobchi tomonidan tasdiqlangan bo'lishi shart);

-ob'yekt to'g'risida vazirlik yoki idora tomonidan berilgan asoslangan xulosa.

Nazorat savollari

1."Davlat noyob ilmiy ob'yektlar ro'yxati"ga qanday ob'yektlar kiradi?

2.Noyob ilmiy ob'yektlar faoliyatining monitoringini maqsadini aytib bering?

3.Noyob ilmiy ob'yektlar ro'yxatiga kitirish bo'yicha taqdim etiladigan hujjatlarga sanab chiqing?

3.3.Innovatsiya ishlari dasturini shakllantirish, amalga oshirish tartibi va innovatsiya loyihalariga talablar

Reja: 1.Umumiy tartib va innovatsiya faoliyatining ob'yektlari; 2.Innovatsiya loyihalari tanlovini tashkil qilish tartibi; 3.Innovatsiya loyihalarini ko'rib chiqish va ekspertizaga tayyorlash; 4.Dasturni shakllantirish; 5.Imtiyozli kreditlar ajratish tartibi; 6.Dasturni amalga oshirish va innovatsiya loyihalarini hissadorlik asosida moliyalashtirish tartibi; 7.Innovatsiya loyihalarini bajarilishining monitoringi, ekspertizasi va muvofiqlashtirish tartibi; 8.Innovatsiya loyihalari tanlovida qatnashish hujjatlari; 9.Loyiha to'g'risida ma'lumot;10.Loyiha tasnifi; 11.Texnik – iqtisodiy asosnoma

TaYanch iboralar: innovatsiya loyihalari, innovatsion faoliyat ob'yektlari, imtiyozli kreditlar, bajarilish monitoringi.

3.3.1.Umumiy tartib va innovatsiya faoliyatining ob'yektlari

Ushbu tartib respublika Hukumatining «Ilmiy-tadqiqot faoliyatini tashkil qilishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qaroriga muvofiq ishlab chiqilgan va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Fan va texnologiyalar markazining (keyingi o'rinlarda Markaz deb ataladi) innovatsiya ishlari dasturini shakllantirish va amalga oshirish tartibini belgilaydi.

Markazning Innovatsiya ishlari dasturi (keyingi o'rinlarda Dastur deb ataladi) O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi ilmiy-texnika taraqqiyotini Muvofiqlashtirish Kengashi (keyingi o'rinlarda Muvofiqlashtirish Kengashi deb ataladi) tomonidan belgilangan qisqa muddatli ilmiy-texnika rivojining davlat ustivorligidan kelib chiqib Yangi texnologiyalarni amaliyotda keng qo'llashga, ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishning dolzarb masalalarini hal etishga, mavjud ilmiy-texnologik salohiyatdan samarali foydalanishga yo'naltirilgan innovatsiya faoliyatini, amaliy, ilmiy-texnik, tajriba-konstruktorlik, texnologik va boshqa ishlarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashga mo'ljallangan.

Dasturni moliyalashtirish Muvofiqlashtirish Kengashi huzuridagi Innovatsiya ilmiy-texnika faoliyatini mablag' bilan ta'minlash jamg'armasi (keyingi o'rinlarda Jamg'arma deb ataladi) mablag'i hisobidan amalga oshiriladi.

Innovatsiya faoliyatining ob'yektlari quyidagilardir:

a)ixtirolar, nou-xau, ilmiy-texnik ishlanmalar asosida Yangi ilmiy hajmdor mahsulotlarning tajriba-sanoat namunalarini Yaratish, sanoat sinovlaridan o'tkazish, Yangi texnologiyalarni joriy etish, ularni ishlab chiqarish jarayoniga tayyorlash;

b)mavjud texnologiyalarning raqobatbardoshligini oshirishga yo'naltirilgan, tijorat nuqtai-nazaridan samarali bo'lgan, mahalliy xom-ashyo asosida Yangi ilmiy hajmdor mahsulotlarni bozorga olib chiqish;

v)inson va hayvonlar kasalliklarini davolashning zamonaviy usullarini o'zlashtirish, Yangi turdagi dori-darmonlarni, ularning substansiYalarini va tibbiy texnika mahsulotlarini ishlab chiqarishda zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtirish;

g)tuproq unumdorligini oshirish, qishloq xo'jalik o'simliklarini etishtirish, ularning selektsiYasi va urug'chiligi sohasida va himoYa preparatlarini ishlab chiqarishda samarali texnologiyalarini joriy etish;

d) sanoat chiqindilarini, hamda ikkilamchi resurslarni qayta ishlash texnologiyalarini o'zlashtirish;

e) Yangi axborot texnologiyalarini, dasturiy vositalarni Yaratish va ishlab chiqarishni kengaytirish;

j) ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va ekologik xavfsizlik bilan bog'liq bo'lgan huquqiy-tashkiliy, iqtisodiy va boshqaruv masalalarini hal qilish;

z)ilm – fanning zamonaviy natijalarini yorituvchi original monografiYalar, darsliklar, o'quv qo'llanmalari va ilmiy-ommabop kitoblarni nashrga tayyorlash, chop etish va o'quv jarayoniga joriy etish;

i)innovatsiya faoliyatini kengaytirishga, intellektual faoliyat ob'yektlarini amaliyotga qo'llashga yo'naltirilgan respublika va xalqaro seminarlar, konferentsiYalar, ko'rgazmalarni tashkil etish.

3.3.2.Innovatsiya loyihalari tanlovini tashkil qilish tartibi

Muvofiqlashtirish Kengashi tomonidan belgilangan ilmiy-texnika taraqqiyotining qisqa muddatli ustivor yo'nalishlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarorlari, +oraqalpog'iston Respublikasi Ministrlar Kengashi, viloYatlar hokimliklari, vazirlik, idora va boshqa tashkilotlar takliflari asosida Markaz xar yili 1 maygacha respublikaning ijtimoiy – iqtisodiy rivojlanishining dolzarb masalalarini hal etishga yo'naltirilgan innovatsiya loyihalari tanlovini o'tkazish bo'yicha topshiriqlar ro'yxati loyihasini ishlab chiqadi.

Ro'yxat loyihasi Yirik ilmiy va investitsiya loyihalarini ekspertizadan o'tkazish kengashi (keyingi o'rinlarda Ekspertiza kengashi deb ataladi) va Muvofiqlashtirish Kengashi sektsiYalari bilan kelishgan holda tasdiqlash uchun Muvofiqlashtirish Kengashiga kiritadi.

Innovatsiya loyihalari tanlovi topshiriqlari ro'yxati Muvofiqlashtirish Kengashi tomonidan tasdiqlangandan so'ng Davlat buyurtmasi maqomiga ega bo'ladi.

Markaz, har yili 1 iyulgacha ommaviy axborot vositalari orqali respublikani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning dolzarb masalalarini hal etishga yo'naltirilgan innovatsiya loyihalari tanlovini e'lon qiladi, shuningdek innovatsiya faoliyati ishtirokchilarini tanlovning muddatlari, talablari va loyihalarni tanlovga topshirish tartibi to'g'risidagi ma'lumotlar bilan tanishtiradi.

3.3.3.Innovatsiya loyihalarini ko'rib chiqish va ekspertizaga tayyorlash

Markaz, tanlovga taqdim etilgan loyihalarni, tanlovning shartlari, maqsadlari va talablariga mosligini ko'rib chiqadi.

Loyihalar quyidagi hollarda tanlovga qabul qilinmaydi:

-keltirilgan talab va qoidalarga javob bermasa;

- loyihalarni qabul qilish muddati tugagandan so'ng.

Tanlovga yo'llangan loyihalar ro'yxati va ularga muvofiq tayyorlangan barcha hujjatlar Ekspertiza kengashiga Davlat ekspertizasidan o'tkazish uchun yo'llanadi.

3.3.4.Dasturni shakllantirish

Har bir loyihaga berilgan asoslangan ekspertlar xulosalari Muvofiqlashtirish Kengashining tegishli sektsiYalarida muhokama qilinadi. Muhokama jarayonida innovatsiya loyihalarini bajarilishidan manfaatdor bo'lgan, hamda ularni hissadorlik asosida moliyalashtiradigan xo'jalik yurituvchi sub'yektlarning vakillari qatnashishlari mumkin.

Markaz va Muvofiqlashtirish Kengashi sektsiYalarining yig'ilishi qarori bayonnoma ko'rinishida rasmiylashtiriladi, zaruriyat tug'ilgan hollarda yig'ilishga Ekspertiza kengashining rahbari va sohaning etakchi olim va mutaxassislari taklif etilishi mumkin.

Dasturga kiritiladigan loyihalar aniqlangandan so'ng Markaz loyihalarning texnik-iqtisodiy asosnomalarini ko'rib chiqish maqsadida Moliya vazirligi vakillari, iqtisodchilar va Muvofiqlashtirish Kengashi a'zolaridan iborat Ishchi guruhini tuzadi.

Ishchi guruh loyihalarning texnik-iqtisodiy asosnomalarini o'rganib chiqib ularning moliyaviy hajmlari bo'yicha tavsiiYalar tayyorlab Markazga topshiradi.

Dastur Muvofiqlashtirish Kengashi tomonidan tasdiqlanadi.

Dastur Muvofiqlashtirish Kengashi sektsiYalari bilan kelishilgan holda, yil mobaynida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarorlarida belgilangan topshiriqlarni echish, dolzarb ijtimoiy – iqtisodiy masalalarni hal qilishga yo'naltirilgan Yangi innovatsiya loyihalari bilan to'ldirilib borishi mumkin.

Loyihalar tanlovini tashkil qilish va o'tkazish bilan bog'liq harajatlarni (materiallarni ko'paytirish, jo'natish, tanlovga tegishli e'lonlar berish, jalb etiladigan mutaxassislar mehnatiga haq to'lash va boshqalar) qoplash maqsadida tanlovda ishtirok etuvchi yuridik shaxslar har bir loyiha uchun O'zbekiston Respublikasida belgilangan minimal oylik ish qaqining 5 karra hajmidagi miqdorda badal to'laydilar.

Davlat ekspertizasidan ijobiy xulosa olmagan innovatsiya loyihalari bo'yicha mualliflarga va tashkilotlarga Markaz tomondan ma'lumot va tushuntirish axborotlari berilmaydi.

Tanlovga taqdim etilgan loyihalar, materiallar va pul badali qaytarilmaydi.

3.3.5.Imtiyozli kreditlar ajratish tartibi

Innovatsiya loyihalariga imtiyozli kreditlar ajratish Muvofiqlashtirish Kengashi tomonidan belgilangan ilmiy-texnika taraqqiyotining ustivor yo'nalishlari doirasida amalga oshiriladi.

Imtiyozli kreditlar zamonaviy texnologiyalar asosida Yangi, raqobatbardosh ilmiy hajmdor mahsulotlar ishlab chiqarishga, ularni hajmini ko'paytirishga, kichik va o'rta biznesda tijoratlashtirishga molik texnologik jarayonlarni takomillashtirishga yo'naltirilgan innovatsiya loyihalarini moliyalashtirish uchun ajratiladi.

Imtiyozli kredit loyiha rejallashtirilgan moliyaviy hajmining 50 foyizi miqdorida, kontrakt imzolangan kundan boshlab 5 yil muddat ichida qaytarish majburiyati bilan, Jamg'arma hisobidan ajratiladi.

Qarzdor va zarar bilan ishlayotgan xo'jalik yurituvchi sub'yektlarga imtiyozli kreditlar berilmaydi.

Imtiyozli kredit olish uchun innovatsiya faoliyati katnashchilari mazkur tartibda keltirilgan hujjatlarga qo'shimcha ravishda quyidagilarni takdim etadilar:

a)innovatsiya loyihasini hissadorlik asosida moliyalashtirish to'g'risida bank yoki boshqa tashkilotlar kafolati;

b)kreditni qaytarish majburiyati ko'rsatilgan ijrochi tashkilotning kafolat xati;

v) ijrochiga xizmat ko'rsatayotgan moliya tashkilotining kredit olayotgan tashkilotni qarzi yo'qligi to'g'risidagi ma'lumoti.

Mablag'ni qaytarish shartlari, tartibi kontraktida yoki kontraktga qo'shimcha kelishuv hujjatida qayd etiladi.

3.3.6.Dasturni amalga oshirish va innovatsiya loyihalarini hissadorlik asosida moliyalashtirish tartibi

Dastur, Muvofiqlashtirish Kengashi tomonidan tasdiqlangandan so'ng, Markaz loyihalar ijrochilari bilan kontraktlar tuzadi. Kontrakt ishlab chiqarish quvvatiga, qurilmalarga va mehnat resurslariga ega bo'lgan, ishning asosiy qismini bajara oladigan yuridik shaxs bilan tuziladi.

Kontrakt o'z ichiga texnik topshiriqni, kalendar rejani va harajatlar smetasini oladi.

Kontrakt ishlarni bajarish shartlarini, tomonlarning huquq va majburiyatlarini, innovatsiya loyihasing bajarilish jarayonida Yaratilgan intellektual mulkka bo'lgan egalik huquqlarini, loyihani bajarilishi bilan bog'liq bo'lgan boshqa qoidalarni belgilaydi.

Kontrakt loyihani to'liq bajarilish davriga tuziladi, loyihani bajarilish jarayonida tomonlarning kelishuviga binoan unga o'zgartirishlar kiritilishi yoki O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida va ushbu Nizomda ko'zda tutilgan hollarda bekor qilinishi mumkin.

Kontraktning texnik topshirig'i innovatsiya loyihasi natijasidan manfaatdor bo'lgan xo'jalik yurituvchi sub'yekt tomonidan tasdiqlanadi.

Ustama harajatlar miqdori kontraktga ajratilgan mablag'ning 20% ortmasligi lozim.

Loyihalarni amalga oshirishdan manfaatdor tomonlarning mablag'lari Jamg'arma hisobida jamlanadi va tasdiqlangan harajatlar smetasi asosida ijrochi – tashkilot hisob raqamiga o'tkaziladi.

hissador tashkilotning mablag'i pul sifatida yoki loyihani amalga oshirish uchun zarur bo'lgan qurilmalar, ishlab chiqarish bazasi, xom-ashyo, energiya, mashina va mexanizmlar ko'rinishida bo'lishi mumkin.

Innovatsiya loyihalarini hamkorlikda moliyalashtirish shartlari Markaz va manfaatdor tomon o'rtasida tuziladigan hissadorlik asosida mablag' bilan ta'minlash to'g'risidagi shartnomada yoritiladi.

Hisobotlar monitoringini tashkil etish va o'tkazish maqsadida, kontraktlar tuzilgandan keyin bir oy muddatda, Markaz, loyihalar ijrochilari bilan tuzilgan kontraktning texnik topshirig'i va kalendar rejasini Ekspertiza kengashiga etkazadi.

3.3.7.Innovatsiya loyihalarini bajarilishining monitoringi, ekspertisasi va muvofiqlashtirish tartibi

Markaz innovatsiya loyihalarini bajarilishini borishi bilan tanishish va nazorat qilish maqsadida ularni monitoringini olib boradi.

Monitoring, Markazning farmoyishi bilan tasdiqlanadigan monitoring guruhi tomonidan amalga oshiriladi. Monitoring guruhiga innovatsiya loyihalari natijalaridan manfaatdor vazirlik, idora, hokimliklar va Moliya vazirligining vakillari hamda Muvofiqlashtirish Kengashi sektsiyalari a'zolari jalb qilinadi.

Markaz, monitoring guruhini jalb qilgan holda, innovatsiya ishlarini borishini loyiha bajarilayotgan ob'yektga borib ko'radi.

Markaz Dasturni muvofiqlashtiradi. Zaruriyat tug'ilgan hollarda va monitoring guruhining taklifi asosida kontraktlarga tegishli qo'shimchalar kiritilishi mumkin. hamma qo'shimchalar tomonlarni kelishuviga muvofiq, yozma shaklda rasmiylashtiriladi va ularning nusxasi Ekspertiza kengashiga etkaziladi.

Dastur doirasida bajarilayotgan loyihalarning oraliq hisobotlari Ekspertiza kengashiga topshiriladi, ekspertiza jarayoni Yakunlangandan so'ng (bir oy), ularning har biri bo'yicha ekspertlar xulosalari Markazga topshiriladi.

Markaz, ekspertlar xulosalarini Muvofiqlashtirish Kengashi sektsiYalarini jalb qilgan holda ko'rib chiqib, loyihalarni davom ettirish va oraliq nazorat natijalari bo'yicha bajarilishi qoniqarsiz deb topilgan innovatsiya loyihalarini to'xtatish va Dasturdan chiqarib yuborish to'g'risida Muvofiqlashtirish Kengashiga taklif kiritadi.

Moliyalashtirilishi to'xtatilgan loyihalardan bo'shagan moliyaviy mablag', Muvofiqlashtirish Kengashining qaroriga ko'ra boshqa samarador innovatsiya loyihalarini moliyalashtirishga yo'naltiriladi.

Markaz Yakunlangan innovatsiya loyihalari bo'yicha hisobotlarni, manfaatdor tomonlarning xulosasi bilan birga, Ekspertiza Kengashiga topshiradi. Ekspertiza Kengashining xulosasiga asosan loyiha tugallangan deb hisoblanadi va Markaz ishni qabul qiladi.

Bajarilgan ish bosqichlarini qabul qilish jarayonida natijalar kontrakt talablariga javob bermagan holda loyiha rahbari va ijrochi tashkilot kontraktning texnik topshirig'ida ko'rsatilgan ishlar hajmini o'z hisobidan Markaz bilan kelishgan muddatda me'yoriga etkazib bajarishga majbur.

3.3.8. Innovatsiya loyihalari tanlovida qatnashish hujjatlari

Innovatsiya loyihalari tanlovida qatnashuvchi yuridik shaxslar quyidagi hujjatlarni taqdim etadilar:

ijtimoiy – gumanitar fanlar sohasida

- Markaz direktori nomiga xat
- Loyiha
- Loyihani amalga oshirilishidan manfaatdor vazirlik, idora, xo'jalik yurituvchi sub'yektlardan loyihani qo'llab – quvvatlanishi va hissadorlik asosida mablag' bilan ta'minlash to'g'risida kafolat xati
- Loyihani amalga oshirilishidan manfaatdor vazirlik, idora, xo'jalik yurituvchi sub'yektlar ilmiy kengashlarining xulosalari
- Loyihani bajaruvchi muassasa ilmiy kengashining xulosasi
- Tanlov badalini to'langanligi to'g'risida ma'lumot

tabiiy va texnik fanlar sohasida

- Markaz direktori nomiga xat
- Loyiha
- Loyihani amalga oshirilishidan manfaatdor vazirlik, idora, xo'jalik yurituvchi sub'yektlardan loyihani qo'llab – quvvatlanishi va hissadorlik asosida mablag' bilan ta'minlash to'g'risida kafolat xati
- Ilmiy hajmdor mahsulotni ishlab chiqaruvchi tashkilotning xati
- Loyihani amalga oshirish uchun zarur bo'lgan xom – ashyo, butlovchi qismlar va hokozolar bilan ta'minlashni zimmasiga oluvchi tashkilotning xati
- Tibbiy, veterinariya va kimyoviy vositalarni qo'llash, ishlab chiqarish va Yangilarini Yaratishga yo'naltirilgan loyihalar uchun ruxsat beruvchi tashkilotlarning xatlari
- Tanlov badalini to'langanligi to'g'risida ma'lumot

3.3.9. Loyiha to'g'risida ma'lumot

-Loyiha nomi: -Loyihani taqdim etayotgan ilmiy muassasa: to'la nomi, manzili, telefon, faks, e-mail; -Loyiha rahbari: ismi sharifi, ilmiy unvoni va darajasi, manzili, telefon, faks, e-mail;

-Loyihaning umumiy moliyaviy hajmi:

SHu jumladan: -Fan va texnologiyalar markazidan so'ralayotgan mablag' miqdori:

-hissador tashkilot tomonidan ajratilayotgan mablag' miqdori:

-Loyihaning davomiyligi: 24 oydan ortmasligi lozim

-Loyihaning elektron nushasi:

3.3.10.Loyiha tasnifi

- Kalit so'zlar: (15tadan ortmasin, kichik harflar bilan, vergullar bilan ajratilsin)
- Echilishi lozim bo'lgan muammo (0,5 varoqda);
- Loyihaning maqsadi va vazifalari: (loyiha qanday bajariladi, amalga oshirish rejalashtirilgan ishlar va tadbirlar) (2 varoqgacha);
- Innovatsiya ob'yektining ilmiy – texnik saviyasi:
 - birinchi marta olingan natijalar asosida;
 - O'zbekistonda birinchi marta olingan natijalar asosida;
 - boshqa o'xshash texnologiya va usullardan afzalligi;
- Innovatsiya ob'yektining ilmiy – texnik hujjatlari: (patentlar, guvohnomalar, sertifikatlar, texnologik reglament, texnik pasport, texnik shartlar, texnologiya yoki mahsulotning sinov dalolatnomalari va boshqalar) nusxalari ilova qilinadi.
- Innovatsiya ob'yektining tayyorlik darajasi: (texnologiya yoki ilmiy hajmdor mahsulotning sanoat yoki tajriba namunasi mavjud) chizmasi yoki surati ilova kilinadi.
- Innovatsiya ob'yektining texnologik ta'minlanganligi: (ishlab chiqarish bazasining, texnologik tizimning, asbob – uskunalarning va zarur infratuzilmaning mavjudligi) xatlar va boshqa hujjatlar ilova kilinadi.
- Innovatsiya ob'yektining xom ashyo bilan ta'minlanganligi: ta'minlovchi tashkilotlarning xatlari ilova kilinadi.
- Loyihani amalga oshirish bosqichlari:
- Rejalashtirilgan umumiy harajatlar

3.3.11.Texnik – iqtisodiy asosnoma

- Loyihani bajarilish miqyosi: Loyihani bajarilishidan manfaatdor vazirlik, idora va boshqa xo'jalik yurituvchi sub'yektlar ko'rsatilsin. Ishlab chiqarilishi rejalashtirilayotgan ilmiy hajmdor mahsulot qancha miqdorda importni qisqartiradi (%larda), eksportga yo'naltirilgan yoki qanday muayyan soha talabini qondiradi?
- Yakuniy natijalar tasnifi: Loyihani bajarilishi natijasida muayyan iqtisodiyot tarmog'ida qanday texnologiya, texnologik tizim, sanoat-tajriba qurilmasi o'zlashtiriladi yoki mavjudining samaradorligi oshadi; qanday ilmiy hajmdor mahsulotlarni ishlab chiqarish boshlanadi (to'la ma'lumot keltiriladi);
 - Loyihani bajarilishi natijasida kutilayotgan iqtisodiy samaradorlik: ishlab chiqarish hajmi; texnologiya yoki ilmiy hajmdor mahsulotning tannarhi; loyiha Yakunlangandan so'ng 1-2-3 yil davomida erishiladigan iqtisodiy samaraning hisobi (loyihaga sarflangan mablag'larning qoplanish davri) (to'la ma'lumot keltiriladi);
 - Loyihaning byudjeti va uning asosnomasi:
 - Rejalashtirilgan harajatlar va ularning asoslovi
 - Vaqtincha ijodiy jamoa tarkibi va ularning vazifalari
 - Sotib olinishi rejalashtirilgan xom ashyo, asboblarning va texnik vositalarning asosnomasi - Xizmat safarlarining asosnomasi

Nazorat savollari

- 1.*Innovatsiya faoliyatining ob'yektlariga nimalar kiradi?*
- 2.*Innovatsiya loyihalari tanlovini qanday tashkil qilish etiladi?*
- 3.*Qanday loyihalarga imtiyozli kreditlar ajratiladi?*
- 4.*Dasturni amalga oshirish va innovatsiya loyihalarini hissadorlik asosida moliyalashtirish qaysi yo'sinda amalga oshiriladi?*
- 5.*Innovatsiya loyihalarini bajarilishining monitoringi, ekspertizasi va muvofiqlashtirish tartibi qanday?*

6. Loyihani bajarilishi natijalari nimalardan iborat bo'ladi?

4-bob. Ilmiy va ishlab chiqarish korxonalarining nazariy va amaliy innovatsiya faoliyati

4.1. Texnologik chegara va P.Romer modeli

Reja: 1. Texnologik chegara va sinish hamda Yangilik diffuziYasi

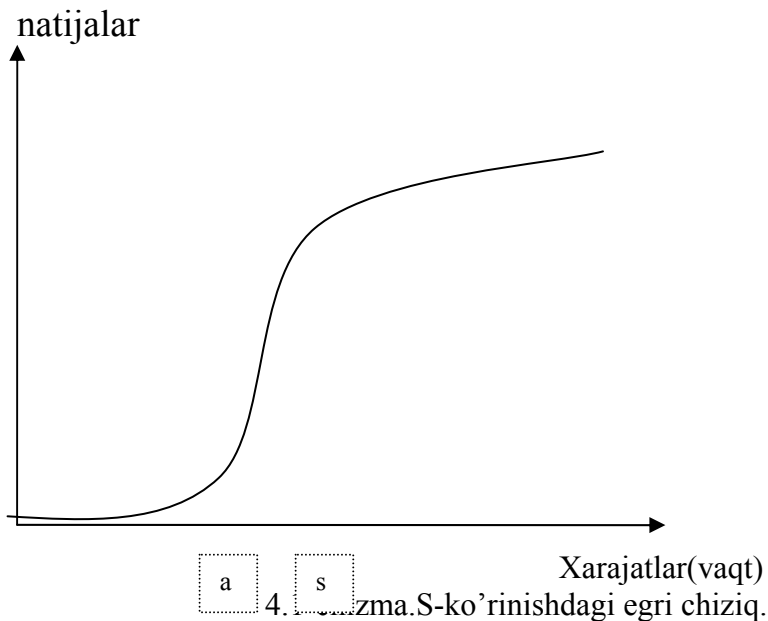
2. Ilmiy texnologik taraqqiyot va P.Romer modeli

TaYanch iboralar: texnologik chegara, Yangilik diffuziYasi, perla egri chizig'i, neoklassik model

4.1.1. Texnologik chegara va sinish hamda Yangilik diffuziYasi

Texnologik chegara va sinish. Texnologiya parametrlarining Yaxshilanishi muayyan chegaraga ega. Mazkur chegaralar texnologiya rivojlanishi jarayonida, shuningdek uning mukammallashuviga sarflangan xarajatlarga bog'liq bo'lgan texnik xarakteristikada namoyon bo'ladi. Bular texnologik chegara deyiladi (4.1-chizma).

SHuni ta'kidlab o'tish kerakki, sarmoYa ajratish bir qator faktorlarga ham bog'liqdir. Ertami kech ushbu potentsial sarflanib bo'ladi.

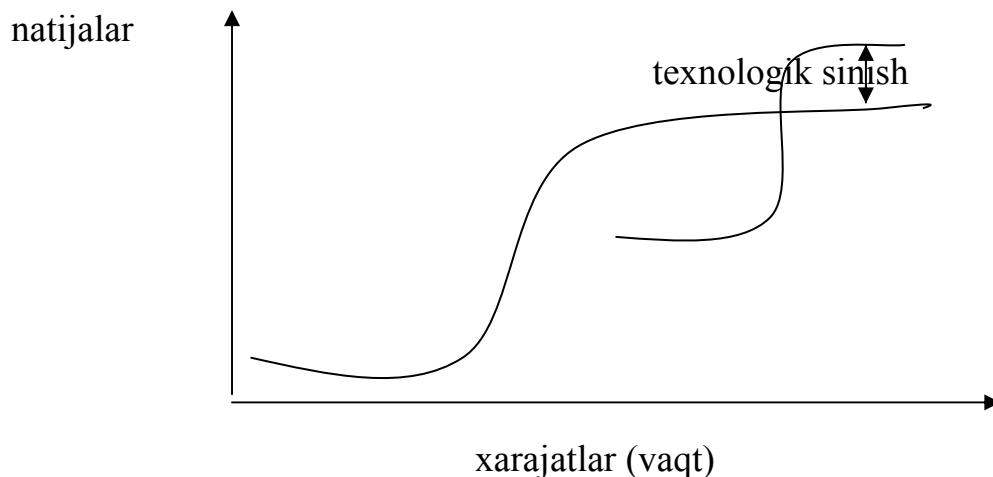
Bu kabi kamayish S-shakldagi egri chiziq orqali ta'riflanadi. (S-shakldagi egri chiziqlar — Gemperjtsa egri chiziq, Perla egri chizig'i va boshqa egri chiziqlarni o'z ichiga olgan matematik funksiyalar oilasining umumiy nomidir.

S-shakldagi egri chiziqning mohiyati shundaki, Yangilik Yaratishning birinchi bosqichida sarflangan xarajatlar past natija beradi. Bu degani natija o'sishi yuqori emas va natija degan mazkur Yangilikning turli xil xarakteristikalari tushuniladi. So'ng natija o'sishining ildamliligi sodir bo'ladi, so'ngra esa tushumning arogressiv susayishi o'rin oladi. Jadal o'sish bosqichi, xarajatlar (a) va (s) nuqtalar oralig'ida joylashganligi bilan mos tushadi, boshqacha qilib aytganda investitsion xarajatlar ko'p, lyokin tushumi ham seziladi.

YUqori bosqichda investitsiyalar nisbatan past natija bo'ladi. Ular avvalam bor texnologik jarayonlarning shakllanishiga, madifikatsiyalanayotgan innovatsiyalar reklamasi va ularni amalga oshirishga yo'naltiriladi.

Jarayon pasayish bosqichidami yoki yo'qmi, buni aniqlash uchun Yana bir bor S-shaklidagi egri chiziqlarga e'tibor berish kerak, bunda mazkur texnologiyaning egri chiziqlari

bilan uni alashiruvchi, unga raqibdash bo'lgan texnologiya egri chizig'ini taqqoslab ko'rish kerak. Ikki S-shakldagi egri chiziqlar o'rtasidagi tafvut texnologik to'xtash bo'ladi. Texnologik to'xtash (tanaffus) — bu o'rindosh va o'rin egallovchi texnologiyalar parametrlari o'rtasidagi masofa, bu oqsoqlanayotgan texnologiyaning rivojlanishiga sarflanayotgan xarajatlar ko'payishish natijasida qisqartirib bo'lmaydi.

4.2-chizma. Texnologik sinish

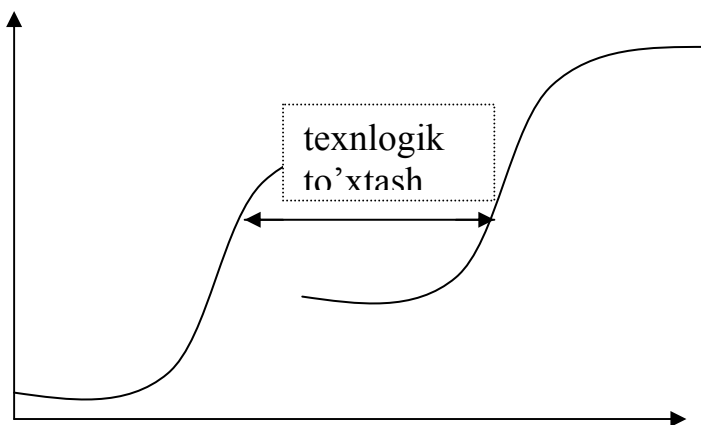
SHuni ta'kidlash kerakki, qoidaga ko'ra, har biri o'z egri chizig'i bilan xususiyatlanayotgan, bir qator raqib texnologiyalar mavjud. Bular 3-4 yoki undan ortiqroq bo'lishi mumkin, bunda biri o'zini himoya qiladi, ikkinchisi esa xujum qiladi.

Masala shundaki, texnologik to'xtatishni o'z vaqtida aniqlash va investitsiyalarni I texnologiya ishlab chiqarishidan II texnologiya ishlab chiqarishiga o'zgartirish (yo'naltirish).(4.2-chizma)

Buni amalga oshirish oson emas. Ko'pchilik kompaniyalar o'z kuchini egri chiziq shaklini nazorat qilishga sarflaydi va bunga boshqa firmalar bilan hamkorlik qilish orqali erishadilar. Ba'zan bu kabi egri chiziqlar shaklini "Yaxshilash" xarajatlari ko'payishi hisobiga erishiladi, bu katta alternativ xarajatlarga olib keladi.

Texnologik to'xtash (sinish)ni bartaraf etishga ko'nikib qolgan kompaniyalar o'zgacha yo'l tutadi va sezilarli raqobatbardoshlikka erishadilar (4.3-chizma). Ular o'zaro almashadigan texnologiyalar 8-shakl egri chizig'ining qayerida ekanligini va kelgusi vaqtda ushbu holatda qanday o'zgarishlarni kutish mumkinligini bilish uchun tadqiqot ishlariga mablag' kiritadilar. Maksimal aniq S-shakl egri chiziqlarni aniqlashga katta e'tibor beradi, vaholangki, zaruriy hulosaga kelish uchun umumiy kontur va chegara haqida tasavvurga ega bo'lish kifoya qiladi. "To'g'ri" egri chiziqlari bo'lgan progressiv o'rnini egallovchi texnologiyalarni qo'llash natijasida kichik hajmga ega bo'lgan kichik kompaniyalar, nisbatan katta kompaniyalar bilan raqobatlashgan holatlari ham ma'lum. YUqori pog'ona egri chiziqlari bilan xususiyatlanayotgan Yangi texnologiyalarni ishlab chiqarishga sarflanadigan kuchlar konsentratsiyasi zarurligini bu kompaniyalar o'z vaqtida anglab etdilar.

natijalar

xarajatlar (vaqt)

4.3-chizma. Texnologik to'xtash (Yangi texnologiyalarni o'rnatishga ketadigan vaqt bo'yicha).

Texnologik to'xtashning yana bir boshqa tushunchasi mavjud - bu bir texnologiyadan ikkinchisiga o'tish vaqti. Bizning fikrimizcha, mazkur ikkala ta'rif ham mavjud bo'lish huquqiga ega.

Yangilik diffuziyasi. Yangilik kollektivizatsiya jarayoni ularning iqtisodiyot sistemasida tarqalishi bilan kuzatiladi. Avval bu kabi tarqalish bir necha tashkilot doirasida bo'lib o'tadi, keyinroq keng quloch oladi. Bu jarayon diffuziya deyiladi.

Yangilik diffuziyasi - iqtisodiyotda ularning tarqalish jarayoni. Yana aniqroq aytganda bu jarayon eski texnologiyalarni siqib chiqishi orqali, shuningdek mixozlar tomonidan analogi bo'lmagan yangi texnologiyalarni qabul qilish orqali ifodalanadi. Diffuziya jarayonlari, ko'rib chiqilgan texnologiya rivojlanish jarayonlari kabi 8-shakl egri chiziq orqali ifodalanish imomkin. Bu holatda ular almashtiruvchi egri chiziqlar deb atilishi mumkin.

Almashtiruvchi egri chiziq parametrlari yangilik xususiyati, shuningdek bir qator iqtisodiy parametrlarga bog'liq. Bu kabi egri chiziq parametrlarni aniqlashning turli xil usullari mavjud. Tadqiqotlar jarayon 8-shakl egri chiziq xususiy holati o'rganiladi - bu Perla egri chizig'i deyiladi. Bu egri chiziq quyidagi ko'rinishga ega:

$$Y_t = L / (1 + ae^{-(k+bt)})$$

qayerdagi, Y_t - t vaqt nuqtasida o'zgaruvchanlik hajmi. t - vaqt faktorii. a, k, b - son parametrlari (konstantalar). L - u o'zgaruvchanlikning yuqori chegarasi. e - son, natural logarifim.

Mashhur amerikalik innovatsiyalar targ'ibotchisi E. Mensfeld yangilik diffuziya jarayoni modulini AQSH iqtisodiyotining bir necha tarmoqlarida ishlab chiqish uchun mazkur egri chiziqni qo'llagan.

O'rganilayotgan diffuziya ko'rsatkichi sifatida, t -vaqtida bo'lgandagi yangilikni qabul qilgan firmalar o'rganib chiqilgan. Yuqori chegara sifatida, yangilik qabul qila olgan tarmoq firmalar soni nazarda tutilgan. Misol uchun, "Butilkalar tezkor to'ldirgich" yangiligi uchun pivo sanoatida Perla egri chizig'i Mensfeldga ko'ra quyidagi ko'rinishga ega:

$$Y_t = 16 / (1 + e^{-(-20.58 + 0.36t)})$$

Parametr o'lchovi $b(0.36)$, iqtisodiy faktorlar bog'liqligiga ta'yanadi, sotib olish muddati yangilik sotib olish muddati bilan munosabat, shuningdek o'rta birlamchi sarmoyangni tarmoq firmalar fondlari o'rtacha hajmiga bo'lgan munosabatidir.

4.1.2. Ilmiy texnologik taraqqiyot va P.Romer modeli

3-10 yillik davomida, 1950 yil o'rtalaridan boshlab, 1980 yil o'rtalarigacha g'arb iqtisodiy fanida, iqtisodiy sistemaga chetdan olib kelingan Ya'ni, egzogen texnologik taraqqiyot kontsepsiyasi hukmron edi. U YA.Tinberk, R.Salou, R.Xaroda, Dj.Xiksa va bir qator taniqli iqtisodiyotchilr asarlarida asoslab berilgan. $Y(t)=[K(t),L(t),t]$ ko'rinishli ishlab chiqish funktsiyasiga ega bo'lgan uch faktorli neoklassik modeli ramkasida olib borilgan turli tadqiqotlar, A+SH iqtisodiy rivojlanish dinamikasining statistik massiv ko'rsatkichlarida, turli davlatda, ilmiy texnologik taraqqiyotni iqtisodiy o'sishga bo'lgan ulushining mos kelmaydigan, lyokin yuqori bahosini bergan.

Buning hammasi zamonaviy iqtisodiyotda texnologik taraqqiyotning muhim roli haqida dalolat beradi. Ammo nazariyotchilarning ko'p yillik mehnatga qaramay, ilmiy-texnik taraqqiyotning o'zi neoklassik modellar doirasida eng asosiy mehnat va kapitaldan tashqari ishlab chiqarish faktorlarining ta'sirini izohlovchi ishlab-chiqarish funktsiyasining yig'ma argumenta sifatida namoyon etilgan. Teng o'sish sharoitida mehnat samaradorligining bu kabi modellarda neytral ilmiy texnologik taraqqiyot evazigi ta'minlangan va maqsadning doimiy sarmoyadorligi sharoitidagi mehnat sarmoyadorligini oshirish bilan parallel yurgan.

Neoklassik model holatidan shu kelib chiqqanki, zamonaviy texnologiyalarga teng huquqqa ega bo'lgan barcha mamlakatlar teng o'sish traektoriyasiga chiqish uchun, o'rta me'yorda mehnat unumdorligining bir-biri bilan bog'laydigan rivojlanish sur'atlarga ega bo'lishi kerak.

Lyokin R. Solou takidlaganidek, bu real iqtisodiyot sharoitida bu kabi konvergenstsiYa haqida so'z yuritish faqat sanoati rivojlangan mamlakatlar misolida ko'rinishidir, ammo Lotin Amerikasi, Afrika va Osiyo mamlakatlari misolida ko'rish o'rinli bo'lmaydi.

Mazkur holat, inson kapitalining ko'payishi g'oyasiga asoslangan endogen ilmiy-texnik taraqqiyot modelini Yaratish bo'yicha urinishlarini xal qilishda muhim rol o'ynaydi. Albatta bu kabi urinishlar avval ham amalga oshirilgan. Bunga misol qilib, mashhur bo'lgan "ishlab chiqarish jarayonida o'qitish" modelini yodga olish mumkin (K.Errov, X.Uzava modellari).

1980-yil o'rtalarda muhim nazariy (burilish) yuz berdi. P.Romer, R.Lukas, F.Agion, P.Xovuit, Dj.Gressman, E.Xelpmen va bir qator izdoshlari texnologik o'zgarishga ega bo'lgan, o'rganilayotgan makroiqtisodiy sistema generatsiyasi imkoniyatlarini nazarda tutuvchi iqtisodiy o'sish modelini Yaratishga qaratilgan, Ya'ni sayi-harakatlarin qo'llashgan. Natijada modellashtirgan tizim mehnat va kapital ishlab chiqarishning an'anaviy faktorlar xarajatining tengligi sharoitida o'sishga nisbatan qo'shimcha impulsga ega bo'ladi. Umumiy ko'rinishda bu, ishlab chiqarish hajmidan kelib chiqadigan samaraning ortishini induktsiya qiladigan, inson kapitalining yig'ilishi hisobiga sodir bo'ladi.

Endogen texnologik progress bilan iqtisodiy o'sish modelining Yangi sinfining paydo bo'lishi, iqtisodiy dinamika muammolariga bo'lgan qiziqishining ortishga olib keldi. Bunda asosiy rol, jiddiy amaliy ahamiyatga ega bo'lishi mumkin bo'lgan, mazkur modellarning uch muhim oqibati o'ynadi.

So'z quyidagilar haqida boradi:

1. Yangi bilim olish sharoitida ishtirok etadigan, zahiralari o'sishdan kelib chiqqan bashorat qilingan masshtab effekti haqida.

2. Inson kapitalini ko'payishini nazorat qiladigan, mamlakatning tegishli siyosati yordamida iqtisodiy o'sish sur'atlarga ta'sir etish imkoniyati haqida.

3. Iqtisodiy muhit o'lchami roli, xususan xalqaro savdo ahamiyati, isobalizatsiya va dizintegratsiya jarayonlari haqida.

SHu usulda Dj.Grossman va E.Xelpmen, ikki mamlakat o'rtasida inson kapitalini taqsimlashga yo'l qo'yiladigan 3 sektorli modellar (ilmiy tadqiqot va tajriba konstruktorlik

ishlanma (ITTKI) muhiti oraliq mahsulotlar ishlab chiqarishi, Yauniy iste'mol mahsulotini ishlab chiqarish) tuzishgan va uning doirasida shuni ko'rsatishganki, teng traektoriya sari transnatsional korporatsiyalar shakllanishi mumkin bo'ladi. Mazkur model asosda bir qator qiziqarli va jadal xulosalar qilindi. Xususan, bundan kelib chiqadiki, ITTKIning qo'shish subsudiyasi qilish, tadqiqot va izlanishlar olib borish ishlarida bir muncha hukmron bo'lgan mamlakatda, modellanayotgan tizimning iqtisodiy o'sish umumiy sur'atlarining ortishiga ortishiga olib keladi. SHunga o'xshash subsudiyalar innovatsion faoliyatga nisbatan Yakuniy mahsulot ishlab chiqarish ko'proq rivojlangan mamlakatda zid natija berishi mumkin. Proteksionistik savdo-sotiq faqatgina ITTKI muhiti rivojlanish darajasi nisbatan pastroq bo'lgan mamlakat tomonidan amalga oshirishganidagina iqtisodiy o'sishga yordam beradi. Lyokin tadqiqot va o'rganish ishlarida nisbatan ustunlikka ega bo'lgan mamlakat tomonidan amalga oshirilsa, natija beradi. Mazkur xulosalar modellanayotgan gipotetik tizimga aloqadir. Taqdim etilgan o'sish modelidan kelib chiqqan nazariy xulosalar endogen texnik jarayon bilan birga, globalizatsiya jarayonlarining chuqurlashuvi bilan bog'liq bo'lgan jahon iqtisodiyoti rivojlanishining bir qator tengentsiyalarida aniq tasdiqqa ega bo'ladi. SHunday qilib ITTKI xarajatlarining 18-14 % Buyuk Britaniyada, xorijiy kapital evaziga qoplanadi. Ikki taraflama va ko'p taraflama asosidagi xalqaro ilmiy hamkorlik programmalarini amalga oshirish bilan birga, korporativ darajadagi xalqaro texnologik kooperatsiyaning Yangi tashkiliy shakllarini intensiv rivojlantirish ham bunga yordam beradi.

Ammo endogen texnologik jarayonga ega bo'lgan o'sish modelini Yaratish asosiga qo'yilgan bir qancha nazariy yo'nalishi, shuningdek bu modellardan olingan xulosalarning empiristik tasdig'i bilan bog'liq bo'lgan yana bir talay savollar mavjud. Misol tariqasida P.Romer va F.Agion, P.Xouvtit ishlarida o'rganilayotgan yondashuvlarini ko'rib chiqamiz.

P.Romer modeli. P.Romer moduli asosida 3 ta asosiy qismda yotadi.

- iqtisodiy o'sishning muxim faktorlaridan biri bu-jamiyat qo'l ostida bo'lgan xom-ashyo materiallarining turli chatishuvini ishlatishga imkon yaratadigan, nisbatan mukammal instruktsiyalar kabi namoish etila oladigan texnologik o'zgarishlardir;

- shunga o'xshash texnologik o'zgarishlar va olib chiqayotgan bozor rag'batlariga ta'sir etadigan insonlar faoliyatiga ko'ra, ko'p hollarda sodir bo'ladi;

- xom-ashyo materiallarining turli ko'rnishlarini qo'llashga oid yo'l-yo'riqlarni, printspial ravishda boshqa iqtisodiy tovarlarda farq qiladi: Yangi texnologiyalarni yaratish doimiy ishlab chiqarishning to'xtashiga ekvivalent bo'ladi. Bu texnologiyalarning keyingi qo'llanilishi ishlab chiqaruvchi tomondan hech qanday sarf xarajati talab qilmaydi.

Romer iqtisodni uchta asosiy sektorga bo'ladi. Birinchi, tadqiqot sektorida inson kapitali N_A va mavjud bilimlar zahirasi (A)dan foydalanish natijasida Yangi bilim olinadi. Yangi bilim qo'shilishini quyidgi formula bilan ta'riflash mumkin.

$$A = \delta N_A A$$

bu erda, δ -ilmiy maxsuldorlik parametri

Mazkur formula borasida Romerning ta'kidlagani shunisi bilan qiziqki, injener oliy o'quv yurt bitiruvchilari 100 yil avval ham, hozirgilar kabi inson kapitaliga ega bo'lishgan, chunki bir xil vaqt davomida o'qishgan va shuning uchun amaliy mexanikasiga ega bo'lishmagan. Ammo hozirgi davr muxandisining ish unumdorligi nisbatan yuqori bo'lishi kerak, chunki u ko'proq bilim zahirasi (A)ga ega bo'ladi.

Ikkinchi, oraliqlar sektor firmalari texnologik asbob-uskuna ishlab chiqarish uchun tadqiqot sektoridagi ilmiy bilimlarni olishadi. Bu sektordagi har bir firma monopolist hisoblanadi: u o'z mahsulotini ishlab chiqarish patentiga ega bo'ladi va uni ayirboshlashdan foyda olishi mumkin. Taxmin qilinishicha patent uzoq vaqt amal qiladi.

Ishlab chiqarish vositalari - mehnat xarajati L va inson kapitali asosidagi iqtisodiy uchinchi sektor (Y) mijozga mo'ljallangan Yakuniy mahsulot ishlab chiqarishini ta'minlaydi.

Mazkur ishlab chiqarish funktsiyasi quyidagi ko'rinishga ega:

$$Y(H_y, L, x) = H_y^\alpha L^\beta \sum_{i=1}^{\infty} x_i^{1-\alpha-\beta},$$

bu erda, i —ishlab chiqarish vositasining har bir turiga yozib qo'yiladigan indeks; $x = \{x_i\}_{i=1}^{\infty}$ -

Yakuniy mahsulot ishlab chiqarish uchun bir firma tomonidan qo'llanilayotgan ishlab chiqarish vositalari ro'yxati; α va β — ba'zi texnologik parametrlar.

Xususan, Romer taqdim etayotgan formula huddi o'sha Kobba-Dushas ishlab chiqarish funksiyasini beradi, faqat bir tafovuti bilan kapital k bu erda bitta o'zgaruvchanlik sifatida emas, balki zarur ishlab chiqarish vositalari taqdim etiladi. SHu bilan asosiy kapital strukturasi printsiplial ahamiyatiga urg'u beriladi.

Agar R_A - Ya'ni texnologik ishlab chiqarish narxi, W_H - esa inson kapitali birligini tadqiqot sektorida qo'llash narxi bo'lsa, u holda ular o'rtasida bog'liqlik o'rnatiladi.

$$W_H = R_A \cdot \delta A.$$

Model shuni takidlaydiki, inson kapitali tadqiqot sektori va Yakuniy mahsulot ishlab chiqaruvchi sektor o'rtasida taqsimlanadi.

$$H = H_y + H_A$$

Oraliq sektor firmalari yuqorida so'z ketgan modelga asosan o'z inson kapitaliga ega emaslar. Ular birinchi sektorga Yangi texnologiya ishlab chiqarishni Yaratish uchun omillar mehnatiga haq to'laydilar va uchunchi sektor Yakuniy mahsulotini ishlatadi.

Romer modelidagi erishilgan bilim darajasi (A)ga texnologik rivojlanishning aniq darajasi to'g'ri keladi. Uning ko'rsatkichi esa ko'llanilayotgan texnologiyalar sonidir. Bu ko'rsatkich ham (A) orqali ifodalanadi. (A) kattaligi Yangi bilimlar hajmi oshishi va Yangi texnologiyalar paydo bo'lishiga qarab o'zgaradi.

SHu bilan bir qatorda ishlab chiqarish vsitalarining turli xil ko'rinishlari soni ham o'zgaradi. Bundan kelib chiqqan holda doim (A)ning shunday maqsadini belgilash mumkinki bu erda, $X_1=0$, barcha $i \geq A$.

Modelga asosan A bilimining texnologik komponenti bu –bilimning raqobatchi komponenti- H inson kapitalidan farqliroq noraqobat tovardir. Ammo, agar birinchi sektorda har bir mutaxassis A bilim hajmining to'lig'iga ega bo'lsa, u holda II va III sektorlarda u yoki bu g'oyani qo'llash amaldagi patent qonuni tomonidan nazorat qilinadi. II sektor firmasi Yangi perespektiv texnologik g'oyaga ega bulishi va uni qabul qilganidan so'ng, u uni qo'llashga bo'lgan monopol huquqini patent orqoli himoya qiladi va Yakuniy mahsulot ishlab chiqarishga moslashgan, III sektor firmalari uchun mazkur ishlab chiqarish vositalarini ishlab chiqarishni yo'lga qo'yadi.

Model taxmin qilishicha ishlab chiqarish asbob uskunasi ishlab chiqarish uchun Yakuniy mahsulotning η -o'lchovi sarflanadi.

Uskuna sotilmaydi, balki qiziqqan firmalarga ijaraga beriladi $p(i)$. Agar i -texnologiyasi uchun II sektorning hech bir firmasi uskuna ishlab chiqarmasa, unda $p(i) \rightarrow \infty$ ga teng deb hisoblanadi.

U holda barcha uch sektorli sistema umumiy kapital o'zgarishi quyidagi formula bilan ifodalanadi:

$$K(t) = Y(t) - C(t) = \eta \sum_{i=1}^{\infty} x_i,$$

bu erda, $c(t)$ -iste'molning agregat funksiyasini namoyish etadi.

Nazorat savollari

1. *Texnologik chegara deb nimaga aytamiz?*
2. *S-shakldagi egri chiziqlarni bog'liqlikligini tushintiring?*
3. *Yangilik diffuziyasi va Perla egri chizig'ini tushintiring?*

4. *Neoklassik model deganda nimani tushinasiz?*
5. *P.Romer modeli ma'nosini gapirib bering?*

4.2. Ilmiy-ishlab chiqarish korxonalarining innovatsiya faoliyatini reytingi va Yangiliklarni amaliyotga kiritish dasturlari

Reja: 1. Ilmiy-ishlab chiqarish korxonalarining innovatsiya faoliyatini reyting indikatorlarini nazariy aniqlash

2. Yangiliklarni amaliyotga kiritish dasturlari va loyihalarini ishlab chiqish

TaYanch iboralar: baholash tizimini, indikator koeffitsienti, reyting indikator, investitsion tavakkallik.

4.2.1. Ilmiy-ishlab chiqarish korxonalarining innovatsiya faoliyatini reyting indikatorlarini nazariy aniqlash

Korxonalar boshqaruvi uning pul bilan bog'liq bo'lgan ko'rsatkichlari tahliliga asoslangan. Ammo bunday yondashish korxonalar faoliyatidagi boshqa muhim tomonlarini ochib berolmaydi. Amerikalik olimlar R.Kaplan va D.Norton 1990 yillarda 12ta yirik kompaniyaning xo'jalik faoliyatining pul bilan bog'liq bo'lmagan ko'rsatkichlarini ham hisobga oladigan natijalarni baholash tizimini o'rgandilar va ko'rsatkichlarning muvofiqlashgan tizimining kontsepsiyasini yaratdilar.

Bunday Yangi tizim korxonaning pul bilan bog'liq ko'rsatkichlarini uning boshqa turdagi ko'rsatkichlari bilan bog'lashga yo'naltirilgan, boshqaruv tizimi ko'rsatkichlariga aylantirish masalalari hal qilingan. Buning uchun korxonaning erishgan ko'rsatkichlarini kelajakdagi olinishi mumkin bo'lgan natijalar bilan bog'lash zarur bo'ldi.

Ko'rsatkichlarning muvofiqlashtirilgan bunday tizimi avval korxonalar darajasida, keyinchalik korxonaning bo'limlari va hatto alohida xodimlari darajasidagi boshqaruv tizimiga aylandi va 1999 yildan boshlab dunyoning 300 dan ortiq (AQSH, Kanada, Germaniya, SHveytsariya) korxonalarida tatbiq etila boshladi. Banklar esa (Dentche Bank) bu tizimni o'zining hisobotiga indikator sifatida kiritdilar.

Iqtisodiy, ijtimoiy axborotlarni qayta ishlashdagi bu Yangi yondashuvni nafaqat korxonalarining ko'rsatkichlari tizimi sifatida, balki loyihalar boshqaruvining hamma tomonlarni qamrab olgan tizim deb ham qaralishi lozim. P.Xorvatning fikricha, axborotlarni yig'ish, tahlil qilish va baholash, ko'rsatkichlarning muvofiqlashtirilgan tizimida katta rol uynaydi, hozirgi kunda dunyoning kompyuter dasturlarini ishlab chiqish bo'yicha eng kuchli kompaniyalari shu maqsadlar uchun dasturiy vositalarini yaratish bo'yicha ish olib borishmoqda.

Ammo R.Kaplanning tan olishicha bu nazariya takomil emas, chunki bunda eng asosiy narsa – baholash vositasi yo'q.

R.Kaplanning yuqorida ta'qidlangan usulini innovatsiya loyihalariga moslashtirilgan holda qo'llash maqsadida quyidagi chora-tadbirlar tizimi ishlab chiqildi:

- ilmiy ishlab chiqarish va kichik innovatsiya korxonalarining ko'rsatkichlari majmuasini ishlab chiqish;

- ko'rsatkichlarni tashkilotning strategii maqsadlari, vazifalari bilan uzviy bog'liqligini ta'minlash, ularni ko'p funktsiyali indikatorlarga o'tkazish, ularning o'lchov birliklarini aniqlash;

- korxonaning ilmiy faoliyati ko'rsatkichlarining muvofiqlashtirilgan tizimini ishlab chiqish, ko'rsatkichlararo bog'liqlik darajasini aniqlash, ularni statistik – matematik qayta ishlash formulalarini hisoblash, baholash va boshqarish bo'yicha dasturiy vositalarini yaratish;

- loyiha rivojlanishining qisqa va uzoq muddatga mo'ljallangan imitatsion modelini yaratish;

•qaror qabul qilish jarayonini amalga oshirish – loyihaning amaliy natijalarini kompyuterda olingan natijalar bilan solishtirish, xatoliklarni tahlil qilish.

Quyida axborotlarni miqdoriy tahlil qilish, agregatsiyalash usuliga asoslangan korxonalarni innovatsiya faolligini, ilmiy-amaliy salohiyatini o'rganish metodologiyasi keltirilgan.

Korxonalarining ilmiy-texnik salohiyati – bu korxonaning Yangi texnika va texnologiyalarni joriy etishga, modernizatsiyalashga yo'naltirilgan ilmiy, ishlab chiqarish va axborot zaxiralarning majmuasidir.

Innovatsiya korxonasining ilmiy-amaliy faolligini baholash uchun birinchi bosqichda korxonaning o'tgan 5 yil davomidagi faoliyati haqidagi birlamchi axborotlar yig'ib olinadi.

Albatta, bu ko'rsatkichlarning har birini solishtirish natijasida korxonaning ilmiy-amaliy faoliyati haqida xulosa qilsa bo'ladi. Ammo bu ko'rsatkichlarning o'lchov birliklari har xil bo'lganligi bois, ularni tizimlashtirib, biror bir raqam bilan ifodalab bo'lmaydi.

Birinchi marotaba ilmiy tashkilotlarni, korxonalarining innovatsiya faoliyatini, ilmiy-amaliy ishlarini tahlil qilish va baholashning reyting indikatorlarini hisoblab chiqishga asoslangan Yangi miqdoriy, kompyuterli usuli ishlab chiqildi.

Indikator koeffitsienti (IK) - bu o'lchov birligiga ega bo'lmagan 2ta va undan ortiq loyiha ko'rsatkichlarining mazmunini umumlashtirgan, kompyuterga kiritish mumkin bo'lgan koeffitsientdir.

Loyiha taqdim etayotgan tashkilotning reyting indikatorini hisoblash formulalari.

4.1-jadval

№	Ko'rsatkichlarning bog'liqligi bo'yicha guruhlanish	Matematik apparatning mazmuni	Hisoblash formulasi	Koeffitsientlarning nomi, belgilanishi
1	Ishchilarning umumiy soni, ilmiy xodimlar soni	Ilmiy xodimlar soni yig'indisini umumiy xodimlar soniga nisbati	$\frac{K_2}{K_1}$	IK ₁ – tashkilotning ilmiy salohiyati
2	Oxirgi 5 yildagi chop etilgan ilmiy maqolalar, olingan patentlar, darsliklar, o'quv qo'llanmalar, monografiyalar soni.	Ilmiy maqolalar, olingan patentlar, darsliklar, o'quv qo'llanmalar, monografiyalar soni yig'indisini tashkilotning oxirgi 5 yillik ilmiy natijalariga nisbati	$(K_6 + K_8 + K_9 + K_{10} + K_{11}) / K_5$	IK ₂ – tashkilotning ilmiy natijaviyligi
3	Oxirgi 5 yildagi chop etilgan ilmiy maqolalar, chet elda chop etilgan maqolalar soni.	CHet elda chop etilgan ilmiy maqolalar soniga nisbati	$\frac{K_7}{K_6}$	IK ₃ – ilmiy natijalarni chet elda tan olinishi darajasi
4	Ishchilarning umumiy soni, kompyuterlar soni, tashkilotning tajribasining borligi.	10 ta ishchiga tuzg'ri keladigan kompyuterlar soni plus tajribasining bazasining borligi koeffitsienti	$\frac{10 * K_7}{K_1} + K_{12}$	IK ₄ –tashkilotning ilmiy-texnik bazasi darajasi
5	Tashkilotning ilmiy salohati	Indikator koeffitsientlarining yig'indisi	IK ₁ + IK ₂ + IK ₃ + IK ₄	RI _{tash} – tashkilotning ilmiy aktivligini reyting indikator

Reyting indikatorini esa ushbu koeffitsientlarning yig'indisi yoki matematik jamlamasidir.

Bu koeffitsientlarni hosil qilish uchun quyidagi tamoyillarga asoslangan matematik apparat ishlab chiqilishi zarur:

- ko'rsatkichlar o'lchov birligiga ega bo'lmasligi;

- koeffitsientlar ko'rsatkichlar mazmuniga to'g'ri proporsional bog'langan $y = F(x)$ funktsiyasi holatida bo'lishi;
- ko'rsatkichlar ustida matematik hisoblashlar bajarilganda (bo'lish, ko'paytirish, ayirish, qo'shish) funktsiya cheksizlikka intilmasligi;
- matematik apparat mazmunlari bir-biriga Yaqin bo'lgan ko'rsatkichlarning funktsional bog'liqligini ta'minlashi;
- funktsiya bir tomondan argumentlarning (ko'rsatkichlarning) avtonomligini, ikkinchi tomondan umumiy mazmunini yo'qotmasligi zarur;
- funktsiya qiymatining o'zgarishi tashkilotning va loyiha ko'rsatkichlari qiymatining o'zgarishiga adekvat bo'lishi zarur.

Formula holatidagi matematik apparat tashkilot faoliyati, ilmiy-innovatsiya jarayonlari ko'rsatkichlarining qanday holda bo'lishidan qat'i nazar umumlashtirish zarur.

Ma'lumki, bu matematik apparat ko'rsatkichlar o'lchov birligiga ega bo'lmagandagina Yaxshi natija beradi. SHuning uchun Yaratilgan metodologiya asosan birlamchi (komp'yuterga kiruvchi) ko'rsatkichlar ikki bosqichda differentsiatsiyalanadi. Ko'rsatkichlarning ikki bosqichli differentsiatsiyalanishi ilmiy tashkilotlar ko'rsatkichlari misolida ko'rib chiqildi (4.1-jadval).

Jadvaldagi ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, ko'rsatkichlarni differentsiatsiyalashning birinchi bosqichida quyidagi Yangi, o'lchov birligiga ega bo'lmagan indikator koeffitsientlari hosil qilindi:

- IK_1 - tashkilotning ilmiy salohiyati;
- IK_2 - tashkilotning ilmiy natijaviyligi;
- IK_3 - ilmiy natijalarning chet elda tan olinishi darajasi;
- IK_4 - tashkilotning ilmiy-texnik bazasi darajasi;
- RI_{tash} - tashkilotning reyting indikatorini (ilmiy faolligi).

Jadvalda keltirilgan ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, IK_1 indikator koeffitsienti tashkilotning ilmiy faoliyatini 2 ta, IK_2 - 6 ta, IK_3 - 2 ta, IK_4 - 4 ko'rsatkichini va reyting indikatorini esa 13 ta ko'rsatkichni o'zida mujassamlagan, IK_1 va IK_6 ko'rsatkichlar bu bog'lanishlarda 2 marotabadan ishtirok etgan. Hamma matematik formulalarni ishlab chiqishda tashkilot ko'rsatkichlarining mazmuni, avtonomligi saqlanib qolgan. Tashkilotning ko'rsatkichlari Yaxshilansa indikator koeffitsientlar qiymatining oshib borishi, yomon bo'lsa kamayishi ta'minlangan (4.2-jadval).

Ilmiy tashkilot barcha indikator koeffitsientlarining matematik yig'indisi ushbu korxonaning ilmiy salohiyatini va loyihadagi masalalarni amalga oshirish imkoniyatlarini aniqlashga yordam beradigan reyting indikatorini beradi va quyidagi, komp'yuterga kiritish imkoniyatini beradigan, ushbu formula bilan ifodalanadi:

$$RI_{tash} = IK_1 + IK_2 + IK_3 + IK_4$$

Ishlab chiqilgan Yangi, ko'rsatkichlarni qayta ishlaydigan matematik apparatni sinab ko'rish uchun keltirilgan "A1" va "B1" tashkilotning ko'rsatkichlari asosida ularning reyting indikatorlari hisoblab chiqildi. quyida hisoblash natijalari keltirilgan:

IK_{12} - tashkilotlarning ilmiy-texnik bazasi darajasi 0,5 ga teng deb olindi.

Demak tashkilotlarning ilmiy aktivlik reyting indikatorini:

A1 tashkilot uchun $RI = 3,697$. B1 tashkilot uchun $RI = 3,149$

Ikki tashkilot ko'rsatkichlarining komp'yuter tahlili shuni ko'rsatdiki, «A1» tashkilotning ilmiy salohiyati «B1» tashkilotning ilmiy salohiyatidan 0,548 bandga ortiqroqdir.

"A1" va "B1" tashkilotning reyting indikatorlari. 4.2-jadval

"A1" tashkilot	"B1" tashkilot
----------------	----------------

$IK_1 = \frac{K_2}{K_1} = 120 / 200 = 0,6$	$IK_1 = \frac{K_2}{K_1} = 98 / 150 = 0,653$
$IK_2 = (K_6 + K_8 + K_9 + K_{10} + K_{11}) / K_5 = (75 + 13 + 3 + 3) / 175 = 0,537$	$IK_2 = (K_6 + K_8 + K_9 + K_{10} + K_{11}) / K_5 = (56 - 18 + 9 + 1 + 1) / 220 = 0,386$
$IK_3 = \frac{K_7}{K_6} = 57 / 75 = 0,76$	$IK_3 = \frac{K_7}{K_6} = 23 / 56 = 0,41$
$IK_1 = \frac{10 * K_{13}}{K_1} + K_{12} = \frac{10 * 26}{200} + 0,5 = 1,8$	$IK_1 = \frac{10 * K_{13}}{K_1} + K_{12} = \frac{10 * 18}{150} + 0,5 = 1,7$
$RI_{tash} = IK_1 + IK_2 + IK_3 + IK_4 = 0,6 + 0,537 + 0,76 + 1,8 = 3,697$	$RI_{tash} = IK_1 + IK_2 + IK_3 + IK_4 = 0,653 + 0,386 + 0,41 + 1,7 = 3,149$

SHunday qilib, bunday baholash tizimi davlat boshqaruv organlari, ichki va tashqi iste'molchilar, fan va innovatsiya donorlari tomonidan ishlatilishi mumkin. Buning ustiga, korxonalarining keng miqyosdagi strategiyasini bugungi kun dolzarb tadbirkorligi bilan bog'lay oladigan vosita sifatida qo'llanilishi mumkin. Yangi tizim zaxiralarni taqsimlash sohasida ham ob'yektiv qaror qabul qilish imkonini beradi.

4.2.2. Yangiliklarni amaliyotga kiritish dasturlari va loyihalarini ishlab chiqish

Salohiyatli investor uchun investitsion taklifni tayyorlash va dasturlar ishlab chiqishi lozim Yangi mahsulotni Yaratish borasida (sohasida, doirasida) innovatsion jarayonlarni boshqarish mexanizmi, ilmiy-texnikaviy taraqqiyot yo'llarini tanlashda noaniqlikni kamaytirish imkoniyatini hisobga olishi kerak. Buning uchun nafaqat texnikaviy, balki etarli asoslangan iqtisodiy baholashdan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Bozor munosabatlarining chuqurlashib borishi bilan Yangi turdagi mahsulot va texnologiyalarning tarqalishi (ommaviy tus olishi) salohiyatli investorning tijoratli tavakkalchiligning o'sishi bilan ko'proq bog'liqdir. Tijoratli tavakkalchilikni kamaytirish uchun, oldingi mavzularda ta'kidlanganidek, tadqiqot va ishlab chiqilmalarni tanlov (konkurs) asosida bajarishga intilish lozim. Xo'jalik yuritishning bozoriy ko'rinishlariga mos keluvchi innovatsiyalarni boshqarishning Yangi tizimi zarurdir.

Amaliy tadqiqotlar va ishlab chiqilmalarni moliyalashtiruvchi salohiyatli investor raqobatbardosh mahsulotni Yaratishga mablag'larni sarf qilishning tijoratli tavakkalchilik darajasini bilish kerak. Bunday mahsulot bozorda yo Yangi avlodagi texnikani ishlab chiqish, yoki ishlab chiqarilayotgan mahsulotni takomillashtirish (modernizatsiya)dan keyin paydo bo'lishi mumkin.

Tijoratli tavakkalchilik darajasi sezilarli darajada amaliy ilmiy-tadqiqot ishlari (ITI) va tajriba konstruktorlik ishlari (TKI)ni amalga oshirish davomida ilmiy texnikaviy korxonalarining amaldagi natijalariga bog'liqdir. Ma'lumki, ilmiy-texnikaviy korxonalar ishlarining amaldagi natijalari qiymati mamlakatimiz bo'yicha umuman olganda 30-50% oraligida belgilanar edi, Ya'ni koeffitsient – $\gamma = 0,4$ bilan izohlanardi. SHu munosabat bilan salohiyatli investor uchun u yoki bu konkret ilmiy-texnikaviy korxonalar ishchining amaldagi natijasini hisoblash yo'li bilan aniqlash imkoniyati katta amaliy qiziqish uyg'otadi. Bunday hisoblash quyidagi formula orqali amalga oshiriladi.

$$\gamma = \frac{\sum R + (H_2 - H_1) - \gamma}{\sum_{i=1}^j Q_i},$$

bu erda: γ –ilmiy texnikaviy korxonalar ishining amaldagi natijasining koeffitsienti; $\sum R$ - tugallangan ishlar bo'yicha harajatlar yig'indisi (ommaviy ishlab chiqarishda o'zlashtirish

uchun qabul qilingan, tavsiya qilingan); N_1 -tahlil etilayotgan muddatning boshlanishidagi tugallanmagan ishlab chiqarish, so'm. N_2 -tahlil etilayotgan muddatning oxiridagi tugallanmagan ishlab chiqarish, so'm. J -taqvim etilayotgan muddatdagi yillar soni. Q_i -i-yildagi tadqiqot va ishlab chiqilmalarga ketgan amaldagi harajatlar, so'm.

Ilmiy texnikaviy korxonalar ishining amaldagi natijalari koeffitsienti oldingi bir qator yillarning yillik balans hisobotlar ma'lumotlariga tayangan holda aniqlanib, ularning tahlil etilayotgan muddatining boshlanishi va oxiridagi tugallanmagan ishlab chiqarishi (o'tadigan ish hajmalarini)ni hisobga olib faoliyat natijalarini son jihatdan baholashga imkon beradi. Ilmiy-texnikaviy korxonalarining amaldagi natijalarning koeffitsientini bilgan salohiyatli investor printsipliy yo'qotilishi mumkin bo'lgan mablag'larni bashorat qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Mablag'larning mumkin bo'ladigan yo'qotishlari quyidagi formula bilan aniqlanadi:

$$F = (1 - \gamma) \cdot S,$$

F -investitsiyalar qo'yilishida mablag'larning mumkin bo'lgan (muqarrar bo'lgan) yo'qotishlar, so'm. γ -ishning amaldagi natijalari koeffitsienti. S -istiqbolli muddatda tadqiqot va ishlab chiqilmalarga harajatlar, so'm.

Innovatsion loyiha samaradorligining asosiy ko'rsatkichlari bo'lib quyidagilar hisoblanadi:

-tijoratli (moliyaviy) samaradorlik - loyihada ishtirok etuvchilar uchun uni amalga oshirishning moliyaviy oqibatlarini hisobga oladi;

-byudjetli samaradorlik - loyihada ishtirok etuvchilar uchun uni amalga oshirishning moliyaviy oqibatlarini aks ettiradi;

-xalq xo'jaligi iqtisodiy samaradorligi - investitsion loyiha ishtirokchilarining to'g'ridan-to'g'ri moliyaviy manfaatlari chegarasidan chiquvchi va qiymatli ulchovni taqozo etuvchi loyihani amalga oshirish bilan bog'liq bo'lgan harajatlar va natijalarni hisobga oladi. Shahar, xudud yoki butun mamlakat manfaatlari chertib o'tuvchi (teguvchi) yirik masshtabdagi loyihalar uchun albatta xalq xo'jaligi iqtisodiy samaradorligini baholash tavsiya qilinadi.

Tijoratli samaradorlik (moliyaviy ta'minlash) zaruriy daromad me'yorini ta'minlovchi moliyaviy harajatlar va natijalar nisbati bilan aniqlanadi.

Byudjet samaradorligining asosiy ko'rsatkichi bo'lib loyihada ko'zda tutilgan davlat va hududiy moliyaviy qo'llab-quvvatlashning tadbirlarini asoslash uchun foydalaniladigan byudjet samarasi hisoblanadi. U ushbu loyihani amalga oshirishda tegishli byudjet daromadini harajatlardan (ustunligi) oshishi bilan aniqlanadi.

Innovatsion loyihani tanlash uslublari

Sof diskontli daromad (SDD) uslubi	Innovatsion loyihani amalga oshirish uchun tanlash uslublari	+oplanish muddati uslubi
Daromatlilik indeksi (DI) uslubi		Mezonlar tartibi uslubi
Daromadlilikning ichki me'yoriy (DIM) uslubi		Ballar uslubi

Xalq xo'jaligi iqtisodiy samaradorligi ko'rsatkichlari loyihaning xalq xujaligi manfaatlarini nuqtai-nazaridan samaradorligini aks ettirib, ularni hisoblashda quyidagi natijalar kiritiladi (qiymat ko'rinishida):

- Yakuniy ishlab chiqarish natijalari;
- ijtimoiy va ekologik natijalar;
- bevosita moliyaviy natijalar;
- xorijiy davlatlar, banklar va firmalarning kreditlari va zayomlari, import to'lovlardan tushumlar va h.k.

Innovatsion loyihalarning samaradorlik ko'rsatkichlaridan foydalanish. Turli investitsion loyihalarni taqqoslash va ulardan Yaxshisini tanlab olishda foydalanadigan asosiy ko'rsatkichlar bo'lib kutiladigan integral samara (xalq xo'jaligi darajasida iqtisodiy, alohida korxonada darajasida tijoratli) ko'rsatkichlari hisoblanadi. SHu ko'rsatkichlarning o'zi rezervlash va sug'urtalashning oqilona o'lchamini hamda ko'rinishlarini asoslashda ishlatiladi.

Agarda loyihani amalga oshirish turli xil sharoitlarining ehtimoli aniq bo'lsa, kutiladigan integral samara matematik kutish formulasi bo'yicha hisoblanadi:

$$E_{kut} = \sum \mathcal{P}_i \cdot P_i$$

bu erda: E_{kut} -loyihaning kutiladigan integral samarasi; E_i - amalga oshirishning i sharoitidagi integral samarasi; P_i -bu loyihani amalga oshirish ehtimoli.

Umumiy holda kutiladigan integral samarani quyidagi formula bilan aniqlash tavsiya qilinadi:

$$E_{kut} = h \cdot E_{max} + (1 - h) \cdot E_{min} ,$$

bu erda E_{max} , E_{min} -ehtimollar taqsimoti bo'yicha integral samaraning eng ko'p va eng kam matematik kutilishi; h -noaniqlik sharoitlarida u yoki bu xo'jalik sub'yektiga imkoniyat yaratuvchi tizimni aks ettiruvchi samaraning noaniqligini hisobga oluvchi maxsus me'yor (normativ).

Kutiladigan integral samarani aniqlashda h -ni 0,3 qiymatda qabul qilish tavsiya qilinadi.

YAngliklarni kiritish samaradorligini baholashda tavakkallik va noaniqlik omillarini hisobga olish. Loyihani tanlash, uning samaradorligini baholashda noaniqlik va tavakkallik omillarini hisobga olish lozimdir.

Noaniqlik deganda loyihani amalga oshirish shart-sharoitlari, jumladan yo'l-yo'lakay bo'ladigan harajatlar va natijalar to'g'risida ma'lumotlarning to'liqmasligi yoki noaniqligi tushuniladi. Loyihani amalga oshirish davomida paydo bo'ladigan noxush vaziyatlar va oqibatlar bilan bog'liq bo'lgan noaniqlik, tavakkallik tushunchasi bilan xarakterlanadi.

Loyihalarni baholashda quyidagi asosii noaniqlik va investitsion tavakkalliklarni hisobga olish zarurdir

1.Iqtisodiy qonunchilik va joriy iqtisodiy vaziyat investitsiyalash sharoitlari va foydadan foydalanishda beqarorlik bilan bog'liq bo'lgan tavakkallik.

2.Tashqi iqtisodiy tavakkallik (savdoni chegaralash, chegaralarni yopib qo'yish va boshqalar).

3.Siyosiy vaziyatning noaniqliligi, mamlakatdagi, yoki hududdagi noxush ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar.

4.Texnik-iqtisodiy ko'rsatkichlar, Yangi texnika va texnologiyalar parametrlari dinamikasi to'g'risida ma'lumotning to'liqmasligi yoki noaniqligi.

5. Bozor tarkibi (konʻyunkturasi), narxlar, valyuta kurslari va boshqalarning oʻzgarib turishi.

6. Tabiiy-iqlim sharoitlarining noaniqliligi, tabiiy ofatlarning yuz berishi mumkinligi.

7. Ishlab chiqarish-texnologik tavakkallik (avariYalar va ish jihozlarining nosozligi, ishlab chiqarish braki va boshqalar)

8. Maqsadlar, manfaatlar va ishtirokchilar xulqining noaniqligi

9. Korxonalar-ishtirokchilarning moliyaviy ahvoli va ish holati toʻgʻrisida maʼlumotlarning tuliqmasligi va noaniqligi (toʻlolmaslik, bankrotlik, shartnoma majburiyatlarining bajara olmasligi).

Nazorat savollari

1. R. Kaplan va D. Norton baholash tizimini mazmunini tushintiring?

2. Indikator koeffitsienti deganda nimani tushunasiz?

3. Loyiha taqdim etayotgan tashkilotning reyting indikatorini hisoblash formulalari yozing?

4. Indikator koeffitsientlari sanab chiqing?

5. "A1" va "B1" tashkilotning reyting indikatorlari qanday hisoblanadi?

6. Ilmiy texnikaviy korxonalar ishining amaldagi natijasining koeffitsienti formulasini yozing?

7. Innovatsion loyiha samaradorligining asosiy koʻrsatkichlari boʻlib nimalarlar hisoblanadi?

8. Loyihalarni baholashda qaysi asosiy noaniqlik va investitsion tavakkalliklarni hisobga olish zarur?

4.3. Respublika innovatsion amaliyoti

Reja: 1. Respublika innovatsion amaliyot jarayoni holati

2. Respublikada innovatsion jarayonlarning moliyalanishi va rivojlanishi

TaYanch iboralar: innovatsiya faoliyatini, ITTKI sektori, moliya tizimi, tarkibiy elementlar, biznes-inkubator.

4.3.1. Respublika innovatsion amaliyot jarayoni holati

Bugungi kunda respublikada investitsiya-innovatsiya milliy Dasturi Yagona maqsadga yoʻnaltirilgan holda, izchillik bilan amalga oshirilmoqda. Mazkur Dasturda Yaqin yillarga moʻljallangan ustuvor va strategik ahamiyatga ega loyihalar belgilangan boʻlib, Dastur iqtisodiyotining yoqilgʻi-energetika, mashinasozlik, togʻ-konchilik, kimyo, engil sanoat hamda qishloq xoʻjaligi mahsulotini qayta ishlash sohasi kabi deYarli barcha sohalarini qamrab olgan.

Dasturni amalga oshirishda respublika hukumati huzuridagi fan va texnologiyalar Markazi muammolar boʻyicha kengashi, tarmoq ilmiy-texnika markazlari, viloYatlar qoshidagi fan va texnika xalqaro markazlari hamda ilgʻor texnologiyalar markazlari ishtirok etadilar. Xalqaro markazlarda amaliy (ishlab chiqarish tuzilmalarida tayyorlangan) va innovatsion (fan va ilmiy xizmat koʻrsatish sohasidagi) vazifa hamda muammolar shakllantirilib, konsalting va axborot xizmatlari koʻrsatiladi. SHu bilan birga bu sohada hali amalga oshirilishi zarur boʻlgan vazifalar koʻp. Jumladan, innovatsiya loyihalarini moliyalashtirish mexanizmini takomillashtirish zarur. Innovatsion faoliyat markazlashtirilgan va markazlashtirilmagan turda moliyalashtiriladi. Birinchi usulda pul mablagʻlari: davlat byudjeti, ilmiy-texnik rivojlanish davlat Dasturiga kiritilgan loyihalarni maqsadli moliyalashtirish: tanlov ishlarini bajarish boʻyicha jamgʻarmalar; muayYan loyiha uchun ajratilgan va qaytarilishi kutilmaydigan grantlar hamda subsidiYalar; hokimiYatlar va boshqaruv organlari maxsus buyurtmalarini moliyalashtirish; davlat banklarining kreditlari hisobidan taqdim etiladi.

Moliyalashtirishning markazlashtirilmagan usuli korxonalarining xususiy mablag'lari, xorijiy investorlar, xususiy shaxslar, maxsus moliya yoki xayriya jamg'armalari hamda kredit mablag'laridan foydalanishga asoslangan. Masalan, AQSHda sanoat kompaniyalari va banklari, universitetlar, kollejlari, federal hukumat idoralari hamda mahalliy boshqaruv organlari, sohalar va ularning uyushmalari, xususiy shaxslar ilmiy jamg'armalarini tashkil qilishda faol qatnashadilar.

O'zbekistonning Davlat investitsiya siyosati birinchi navbatda iqtisodiyotda tuzilmaviy o'zgarishlarni chuqurlashtirish, korxonalar investitsiya faoliyatini jadallashtirish hamda chet el investitsiyalarini keng miqyosda jalb qilish, shuningdek, investitsiya loyihalari tanlovi asosida ijtimoiy masalalarni hal etishga yo'naltirilgandir.

Bozor xo'jaligiga mos bo'lgan soliq tizimiga o'tish innovatsiya tuzilmasining moliyaviy jihatdan ta'minlanishi yaxshilanishiga ko'maklashadi. Mazkur tizimning mohiyati belgilanayotgan soliq miqdori mahsulotning Yangi Yaratilgan qiymati miqdori, olingan foyda hamda mavjud bo'lgan mulk qiymatiga bevosita bog'liqligidan iborat.

SHuni ta'kidlash joizki, amaldagi soliq tizimi kichik korxonalar, jumladan, innovatsiya korxonalarini faoliyat yuritish sharoitlarini hisobga olmaydi. Innovatsiya korxonalarini, boshqa xususiy korxonalar kabi, foyda solig'ini to'lash paytida soliqqa tortiladigan foyda miqdorini aniqlashda imtiyozga egadirlar. Jumladan, ularga ishlab chiqarishni kengaytirish, qayta tashkil qilish, texnikaviy jihozlash uchun yo'naltirilgan foydani chegirish huquqi taqdim etilgan. Ishlab chiqarish uchun mo'ljallangan mahsulot hamda qurilish materiallarini etkazib beradigan ba'zi bir korxonalar olgan foydasi ushbu korxonalar ro'yxatga olingan kundan boshlab, dastlabki ikki yil mobaynida soliqqa tortilmaydi.

Mazkur imtiyoz tugatilgan yoki davlat tasarrufidan chiqarilgan yoxud sanatsiya natijasida qayta tuzilgan innovatsiya korxonalarini, ularning filiallari hamda tuzilmaviy bo'linmalariga tegishli emas.

Rivojlangan bozor iqtisodiyotiga ega mamlakatlar tajribasiga ko'ra, innovatsiya korxonalarini uchun respublikada qabul qilingan hamda iqtisodiyotning ustuvor sohalarida amal qilayotgan barcha imtiyozlarni qo'llash maqsadga muvofiqdir. Bundan tashqari, ilmiy izlanishlarni bajarayotgan innovatsiya korxonalarini tadqiqot ishlari uchun ilmiy-texnik asbob-uskunalar sotib olgan yilning o'zidayoq, 50 foizli amortizatsiya huquqiga, qolgan asosiy mablag'lar hisobidan esa jadallashgan amortizatsiya huquqiga ega bo'lishlari lozim.

Sanoat sohasi uchun innovatsiyalarni joriy etadigan korxonalariga litsenziyalar va "nou-xau"larni sotish jarayonida soliqqa tortish vaqtida chegirmalar taqdim etilishi, ishlab chiqarishni kengaytirishni amalga oshiradigan korxonalariga esa –soliqqa tortiladigan mablag'lar hisobidan Yangi asbob-uskunalar qiymatini chiqarib tashlash huquqi berilishi lozim.

Oqilona investitsiya siyosatini yuritishda davlat tomonidan innovatsion tadbirkorlikka sarmoya qo'yishning o'ziga xos afzalliklari yaratiladi. Ko'pchilik salohiyatli investorlar uchun qimmatli qog'ozlar aylanish sohasining qonunchilik bazasini takomillashtirish bo'yicha tadbirlar, xususiy kredit tashkilotlari tomonidan taqdim etilgan qarz kafolatlari eng jozibador bo'lib hisoblanadi. Qimmatli qog'ozlarni mahalliy va xalqaro bozorlarda tarqatilishi samaradorligini oshirish maqsadida O'zbekistonda "Davincom" investitsiya firmasi tashkil qilingan. Ushbu firma qimmatli qog'ozlar bozorini takomillashtirish yuzasidan davlat vakili hisoblanadi.

Salohiyatli sarmoyadorlar erkin pul mablag'larini jalb etishida eng muhim iqtisodiy instrument fond bozori. Aktsiyalar likvidligi, firmaning reklama-axborot faoliyati, valyuta maydonchasida sotuvga qo'yilgan aktsiyalar harakatining tahlili va aktsiyalar paketini chet el investorlariga sotish fond bozori holatining yanada yaxshilanishiga xizmat qiladi.

Innovatsion biznes bo'yicha faoliyat yuritadigan tadbirkorlar va investorlarning daromadi, investitsiya korxonalarini aktivlarining bozor qiymati o'sishiga belgilangan soliq

stavkasiga, Ya'ni fond bozorida sotiladigan qimmatli qog'ozlarning sotuv qiymatiga o'rnatiladigan soliq stavkasiga bog'liqdir. Soliq stavkasi innovatsiya korxonalarini moliyalashtirish tavakkalchiligi darajasini oshiruvchi yoki kamaytiruvchi omil hisoblanadi. SHuning uchun ham qimmatli qog'ozlar bilan amalga oshiriladigan operatsiyalarda dividendlardan, qimmatli qog'ozlarni sotib olishdan undiriladigan soliq shuningdek, tarkibiga qimmatli qog'ozlar qiymati kiritilgan korxonalar mulkidan olinadigan soliq kabi undiriladigan turli xil qayta-qayta soliqlarga yo'l qo'ymaslik lozim. Soliq solishning bu kabi amaliyoti natijasida ishbilarmonlik faolligi pasayadi, Ya'ni innovatsion korxonalar tashkil topishi sur'atlari qisqaradi, oqibatda hozirgi kunda korxonalarining faoliyat yuritish imkoniyatlari kamayib boradi. Soliq yukining pasayishi innovatsion tadbirkorlikka hamda iqtisodiyotning xususiy sektoriga investitsiyalar jalb qilishda ikkilamchi kapital (qimmatli qog'ozlar bozori)ning ahamiyatini oshiradi. SHunday qilib, innovatsiya va investitsiya siyosatning asosiy vazifalari: iqtisodiy faoliyatda barqarorlikning ta'minlanishi (soliqlar, foiz stavkalari, amortizatsiya me'yorlari); ustuvor sohalarida salohiyatli, istiqbolga ega korxonalarini qo'llab-quvvatlash hamda ichki va tashqi investitsiyalarni, ishlab chiqarish sohalariga jalb qilishdan iborat bo'lishi zarur.

AQSH va Buyuk Britaniya mamlakatlari tajribasidan ravshan bo'ladiki, qulay innovatsion tadbirkorlikni tashkil qilish uchun imtiyozli aksiyadorlik opsiyonini qonun asosida belgilash maqsadga muvofiqdir. Bu opsiyonga ko'ra, innovatsion korxonalarining ma'lum bir qismini emissiyadan bir necha yil o'tganidan so'ng, opsiyon berilgan paytdagi nominal qiymatga teng bo'lgan narx asosida sotib olish huquqi taqdim etiladi. Natijada yuqori malakali xodimlar va menejerlar uchun innovatsiya korxonalaridagi mehnat jozibadorligi oshadi, chunki kichik korxonalar yirik korporatsiyalar kabi yuqori ish haqini belgilay olmaydilar, biroq ularda kelgusi foydadan daromad olish imkoniyati mavjud.

O'zbekistonda innovatsiya faoliyatini tadbirkorlikning ustuvor yo'nalishiga aylantirish uchun quyidagi tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir:

-uzoq muddatga (10 yil) hamda Yaqin 2-3 yilga mo'ljallangan davlat innovatsiya siyosatining asosiy yo'nalishlarini qamrab olgan innovatsiya tuzilmasini rivojlantirish dasturini yaratish. Ushbu dasturda davlat organlari va ilmiy birlashmalarning (O'zR Fanlar Akademiyasi, sohalar bo'yicha ilmiy-texnik va muxandislik jamiyatlari va boshqalar) vazifalari aniq ishlab chiqilishi lozim:

-innovatsiya loyihalarini ekspertizadan o'tkazishning samarali tizimini tashkil qilish. Bu tizimda loyihalarga quyiladigan talablar: bosqichma-bosqich amalga oshirilishi, kaytarilmaslik, mualliflar bilan muloqat, ekspertlarning javobgarligi, ularni rag'batlantirish muddati chuzilganligi va boshqalar:

-mualliflik huquqiga rioya qilish. Ilmiy-texnika va innovatsion firmalar faoliyat yuritishi uchun qulay sharoit yaratish. Mazkur firmalarda asosiy texnik echimlarning mualliflari bilan bir vaqtda korxonaga egalari ham hal qiluvchi rol o'ynaydi:

-innovatsiya tashkilotlari sektoriga moliyaviy qo'yilmalar va real investitsiyalar uyg'unlashuvini ta'minlaydigan innovatsiya loyihalarini moliyalashtirishning venchur tizimini tashkil qilish;

-innovatsiya loyihalari haqida ma'lumotga ega bo'lgan kuchli axborot tizimini tashkil qilish;

-qonunchilik-me'yoriy bazasini, soliq solish, hisoblash tartibi va undirilishini soddalashtirish hamda innovatsiya faoliyatini rag'batlantirish jihatlarini takomillashtirish:

-innovatsiya loyihalarini moliyalashtirishning nodavlat tizimini rag'batlantirish;

-qaytarilish asosidagi loyihalar moliyalashtirishini rivojlantirish, texnoparklar shaklidagi ilmiy tashkilotlar tuzilmasini shakllantirish:

-lizingni rivojlantirish:

-yirik loyihalarga birgalikda sarmoyalar qo'yish uchun moliyaviy uyushmalar faoliyatini rivojlantirish (banklar uyushmasi);

-investitsiya, kredit va sug'urta moliya institutlarini rivojlantirish;

-fond bozori va qimmatli qogozlar bozorining ikkilamchi bozorini rivojlantirish;

-qo'shimcha imtiyozlar taqdim etish yo'li bilan ustuvor innovatsion loyihalar hamda O'zbekiston hududlariga chet el investitsiyalari oqimini davlat tomonidan tartibga solinishini takomillashtirish;

-depozitlar va qo'yilmalarga foiz stavkalarini oshirish yo'li bilan korxonalar va aholini bo'sh pul mablag'larini investitsiya maqsadlarga jalb qilish;

-davlat mulkini xususiylashtirishdan tushgan mablag'lardan samarali foydalanish.

Iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish iqtisodiyot tuzilmasini tubdan o'zgartirish, xom ashyo jarayonidan tayyor raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishga o'tish, O'zbekistonning jahon xo'jaligi aloqalariga integratsiyalashuvini jadallashtirish vazifalariga muvofiq ilmiy-tadqiqotlar, ishlanmalar va innovatsiya loyihalarining davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi mamlakatimizda investitsiya-innovatsiya milliy Dasturi asosidagi loyihalarning jadallik bilan amalga oshirilishida muxim omil hisoblanadi.

4.3.2. Respublikada innovatsion jarayonlarning moliyalanishi va rivojlanishi

O'zbekistonda ilmning davlat sektori moliyalashda ham (90% ilmiy harajatlar, har qaysiga qaraganda ham federal byudjet hisobidan boradi) ilmiy tadqiqot va tajriba konstruktorlik ishlari (ITTKI)ni bajarishi, hamda (tadbirkorlik tuzilmalariga 15% dan ko'pi to'g'ri kelmaydi) ta'sirlanuvchi bo'lib qolaveradi. Bu sektor davlat dasturlarining bajarilishiga Yaxshi o'rgangan, ilmning sovet modelidan ko'p narsani meros qilib olgan, lyokin bu model xattoki ishlab chiqarish va tekshirishning amaliy qismida ham iqtisodiy talablarga javob bera olmasdi.

Bozor islohatlari bu qarama-qarshiliklarni juda tez va og'riqli boshdan kechirdi. Ilmni davlatlashtirish muamolari rivojlangan davlatlarga qaraganda qiyinroq kechdi, chunki ular nafaqat davlat buyurtmalarining qisqarishiga balki to'lovga layoqatli talabga mo'ljallangan-ilmning Yangi printsiptial segmentining Yaratilish zaruriyatiga ham bog'liq.

Respublikada ITTKI sektori 2 yo'nalish bo'yicha shakllanadi:

Birinchi-bu yirik xususiy korxonalar tarkibiga kiruvchi ilmiy-tekshirish bo'limlarining evalyuiyasi. Atigi bir qancha xususiy korxonalar unchalik muhim bo'lmagan masshtablarda o'z hisoblaridan ITTKI ni qo'llab-quvvatlash imkoniyatiga egalilar.

Ikkinchisi-ichki bozorning tez o'suvchi segmentlarga xizmat ko'rsatuvchi uncha katta bo'lmagan Yangi yuqori ilmiy kompaniyalarni Yaratish, asosan informatsion va moliyaviy. Bu sektor ITTKI o'tkazilishiga mo'ljallanganligi muhim darajada unchalik yuqori emas, ilmiy-injenerlik xizmatlarida esa yuqoriroq. Investitsion jarayonning jonlanishi va iqtisodiy kon'kturaning Yaxshilanishi natijasida u quvvatlanishi, o'zining funksiyalarini kengaytirishi mumkin va pozitiv o'zgarishlarda generator bo'lishi mumkin.

Innovatsion jarayonlarning moliyalashtirilishi. Innovatsion faoliyatning rivojlanishi alohida korxonada darajasida ham integratsiyalashgan va davlat strukturasi ham umumiy hammasi bo'lib moliyalashning samarali sistemasini tashkil qiladi.

Xo'jalik yurituvchi sub'yektlar va innovatsion korxonalarining moliyalari, uning boshqa xo'jalik yurituvchi sub'yektlar va banklar bilan ilmiy-texnik mahsulotlar to'lovida hakorlikda, material va qo'shimcha buyumlarni etkazib berishda, mehnat jamoasi va davlat boshqaruv organlarining hisob-kitoblarning pulli munosabatlarini o'z ichiga oladi.

Bozor munosabatlariga o'tish sharoitlarida innovatsion faoliyatni moliya sistemasi davlatning moliyaviy siyosatida tarkibiy element sifatida bir qancha masalalarni echimini ta'minlashi zarur:

- mamlakatning xalq xo'jaligi kompleksining barcha zvenolarida texnik Yangiliklardan samarali va tez foydalanish uchun muhim ishlanmalarni Yaratish va ularning strukturaviy-texnologik qayta qurilishini ta'minlash.
- iqtisodiyotning ustivor yo'nalishida strategik ilmiy-texnik potentsialning rivojlanishi va saqlanishi;
- texnikaviy va ilmiy kadrlarning potentsialini saqlab qolish uchun kerakli xam ashyoli shart-sharoitlarni Yaratish.

Ilimiy texnikaviy va innovatsion rivojlanishini moliyalash sistemasi doimiy rivojlanishdagi va juda murakkab mexanizm hisoblanadi. Bu erda moliyalashning asosiy vositalarining omillari bo'lib quydagilar hisoblanadi:

- Davlat va xududiy darajalarda ajratiladigan byudjet assignovaniYasi;
- Xududiy boshqaruv orginlari va korxonalar bilan tashkil topuvchi, ITTKI ni moliyalaydigan nobyudjet fondlarning maxsus vositalari;
- Korxonalarining xususiy vositalari;
- Tijorat strukturalarining har xil turlarining moliyaviy resurslari;
- Davlat tomonidan maxsus vakolatli investitsion banklarning kredit resurslari;
- Sanoat va tijorat firma va kompaniyalarning chet el xorijiy investitsiyalari;
- Milliy va xorijiy ilmiy fondlarning vositalari;
- jismoniy shaxslarning shaxsiy boyliklari;

Innovatsion sohaning islohati ITTKIni moliyalashda davlatning ish-ustuvorligini aniqlamasdan ilmiy-texnik faoliyatini shakillanishi, xususiy sektorning innovatsion faolligi mumkin emas.

Innovatsion faoliyat uchun Yaxshi iqtisodiy shart-sharoitlarning Yaratilishida ilmiy va texnologik rivojlanish sohasida davlatning bosh vazifasi, bojxona, kredit, amortizatsiya, soliq siyosatlarida uzviy bog'liqlik kerak bo'ladigan ramkalarida ko'chma boshqaruv kengaytirishdir. Davlatning to'g'ri qo'llab-quvvatlashi fundamental ilm va muhim texnologiyalarning chegaralangan miqdori uchun to'g'ri keldi.

Ilmiy izlanishlarning soliq rag'batlantirishdi uning muhimligi ITTKIning Yangi ish o'rinlarini Yaratishda, sanoatning raqobotbardoshligining alohida roly o'ynaydi.

ITTKIning bozor iqtisodiyotida soliq rag'batlantirishi byudjet subsidiYalariga qaraganda bir qator imtiyozlarga ega. Chunki u :

- xususiy sektorning avtonomaligini va izlanishlar, qyta ishlatishlarni tanlashda va ularni realizatsiyasida iqtisodiy javobgarlikni saqlaydi;
- maqsadga muvofiq bozor bilan tan olgan texnologik innovatsionlarning davlat tomonidan qo'llab quvvatlanishini tahlil qiladi;
- alohida kompaniya va tarmoqlar uchun sharoitlar Yaratilmaganligi uchun, raqobatning rivojlanishini rag'batlantiradi.

Rivojlangan davlatlarda soliq imtiyozlarining quydagi turlari mavjud: ITTKI ga xarajatlarning foyda summasidan soliq tortishni qisqartirish; ITTKIga to'lanadigan soliq miqdorini chegirmalash, investitsion soliq kredit; soliqqa tortish vositalari bo'yicha alohida imtiyozlar, fundamental izlanishlarni moliyalashtirish, kichik va rta biznesni moliyalashtirish uchun soliq imtiyozlarini Yaratish.

Bozor iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlarning malakalaridan iqtisodiyotning ustuvor sohasida funktsional bo'lgan tadbirlar uchun respublikada qabul qilingan barcha imtiyozlarni innovatsion tadbirlarda ko'paytirish lozim.

Innovatsionlarning shakillanishi O'zbekistonda shuningdek tadbirkorlikning innovatsion shaklining rivojlanishi ham shakillantiradi. +immatli qog'ozlar bozorini

boshqaruv bo'yicha choralar ko'riladi, davlatning kredit asosida moliya va soliq imtiyozlari tadbirkorlarga kafolitar beradi, amortizatsiya chiqarib tashlashning tezkor metodlari qo'llaniladi, tadbirkorlarni o'qitish va boshqalar amalga oshiriladi. Ijtimoiy so'roq shuni respublikadagi innovatsion korxonalarining ishchilari korxonalarining innovatsion faoliyatiga ta'sir ko'rsatish bo'yicha eng muhim davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash uchun ko'rsatadigan choralaridan, qurollanish uchun yordam, soliq imtiyozlari, xususiy mulklarning huquqiy himoyasi, moliyaviy ta'minlash va boshqalarni eng muhim deb ko'rsatdilar.

Hozirgi kunda O'zbekistonning ilm va texnika bo'yicha davlat ko'mitasi realizatsiyasi FTM ning muammosi moslxatini amalga oshiruvchi ilim ishlab chiqarish strukturasi tarmoqli va xududiy birlashtiruvchi innovatsion faoliyatning milliy dasturini ishlab chiqishmoqda.

O'zbekiston davlatning amaliy va innovatsion dasturlarni molilashning o'ziga xosligi shundaki, ishlab chiqaruvchilar va tadbirkorlarni ilmiy texnik muvofaqlatlarining tijorat realizatsiyasiga mo'ljallantiradigan, vositalarning qaytarilib berilishini talab qilinishidir.

O'zbekistondagi iqtisodiyotni tashkil qilish eksport yo'nalishlarini tarkibi 4.3-jadvalda keltirilgan.

4.3-jadval

№	Eksport yo'nalishidagi mahsulotni iqtisodiy tashkil qilishni tuzilishi	Kerakli o'tkazish, realizatsiya qilish, eksport yo'nalishi iqtisodiyotini tashkil qilish	Bozor mexanizmini kamchiligi va davlatni kuchliligini roli
1	YUqoriligi sifatini bahosi hamma yo'nalishdagi iqtisodiyotda, raqobatni kuchaytirish va imkoniyatni ichki rezervlarini ishlatilishi	Valyuta bozorini erkinlashtirilishi eskilarini ko'pgina almashtirish kursi va erkin raqobat kirishi hisobiga keyingi operatsiyalarni kirib kelishi; eksport tovarlarini jahon bo'yicha kengaytirish xsumati raqobatni xarakterini xalq xo'jaligi ishlari yo'lida importni effektini mustaqil ishlab chiqarish bahoni belgilash yaratilishi.	Jahon bozorida mavjud emasligi va effekti iqtisodiy masshtabni ishlab chiqarishi ko'pgina jahon bozorini erkinmasligi; oligopoliyat, bunday bozorda yangi ishlab chiqaruvchilar kerakmas raqobatni to'g'ri katta kuchli ishlab chiqaruvchilarini mamlakatda tashkil etish. Bu shuni chaqiradiki: turli masshtabdagi ishlab chiqarish har xil sotib oluvchi mamlakat; turli xil infrastruktura bunda NIOKR turli xil tizimini aralashishi va ishlab chiqarishni keyingi bosqichini qo'llab quvvatlash va shunday tovarni jahon bozoriga kiritishni tarkibiga kerakli ishlab chiqarish davlat strategiyasini qo'llab-quvvatlashga va korxonalar kerakli iqtisodiy barpo etish masshtab bo'yicha ishlab chiqarish yoki marketingi.
2	Baho o'zgarishi jarayonini yaxshilash va cheklangan resurslarni nomi bilan ishlatilishi	Tashqi iqtisodiy faoliyatni erkinlashtirish deb kerakli xayotiy xo'jalik erkinligini yaratish va iqtisodiy erkinlik.	Xususiy va jamoat qiziqishlarini tarqalishi xususiy firmalar har xil sabablar bilan ishlab chiqarish boshqarishni hohlamaydi, qandaydir o'sishi hukumat tomonidan ko'rib chiqiladi. Mamlakatda umum foyda ijtimoiy xususiy kompaniyani eksport qilishga o'sha mahsulotni majburan almashtirish moliyaviy imtiyozlar va xorijiy raqobatlarini himoya qilinishi.
3	Uzoq tez ta'minlash iqtisodiy o'sishni tuzilishi o'rtasi eksportni tashkil	Tashqi iqtisodiy faoliyatni erkinlashtirish ular bunday shartlarni yaratishda xo'jalik sub'yekti imkoniyatlarini yaratish	Texnikaviy uzoq muddatli aspektlarini tashkil etish. Bozorlarni kerakli tizimni chiqarishi yangi texnologiyalarni zararlarini qonunda o'zgarishi ishlab chiqarish va xalqaro savdoni

	qilishni ta'minlash.	va tashqi iqtisodiy qonunlar shug'ullanishi bunday funtsiyalarni qayta ko'rishi MVJ, bozor iqtisodiy shartlarini xarakati yo'q.	tahlil qismi. Bundan keyin ichki siyosatdir.
4	Ishchilar joyini sonini katta Yaratish import qilish tashqi bozorda kuchli raqobatbardoshligin i qiyin mehnat kiritilishi.	Moliyaviy tartibga solish. U yuqori inflatsiyani kamayishini Yaratish va moliyaviy bozorni umumiyli.	Infrastrukturani o'sishi salbiyligi infratuzilish muhim rol savdoni tashkil etadi. Katta investitsiyani Yaratishda uzoq muddatli institutsional o'zgarishidir. Bitta muhim maqsad davlat aralashuvini Yaratmog'i engil jarayoni ichki savdoni moliyasini Yaratish.

YAIM 1991 yilga nisbatan o'sishi bo'yicha O'zbekiston MDH mamlakatlari orasida etakchilikni saqlab kelmoqda (4.4-jadval). 1997-2003 yillar mobaynida YAIM o'rtacha yillik o'sishi 4,3%, sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi 6,1%, Yalpi kishloq xo'jalik mahsuloti hajmi esa 5% darajasida qayd qilindi. Ushbu ijobiy holat sababchilaridan bittasi investitsion va innovatsion loyihalarni amaliyotga tadbiri deb qarash mumkin.

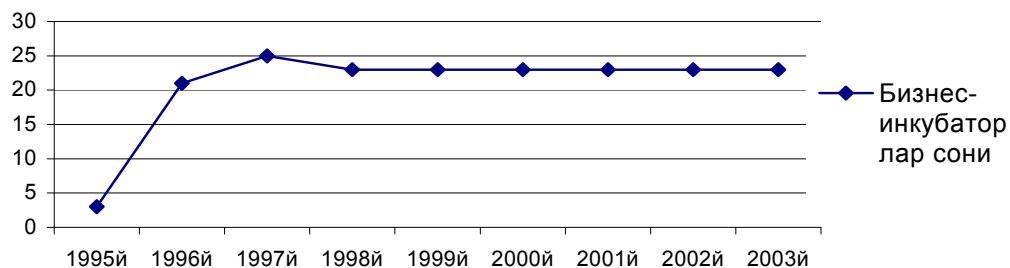
MDH mamlakatlarida YAIM (1991 yilga nisbatan % hisobida) 4.4-jadval

yillar	1999	2000	2001	2002	2003
O'zbyoki ston	94,0	98,6	102,7	107,0	111,4
O'zbekiston	53,3	59,3	65,1	72,0	80,1
Armaniston	72,5	76,8	84,2	95,0	108,2
Belorusiya	84,8	89,7	94,0	98,7	105,4
Gurjiston	46,7	47,6	49,8	52,5	57,1
Qozogiston	71,0	78,0	88,5	97,2	106,1
Qirgiziston	68,5	72,2	76,1	76,1	81,2
Moldova	41,0	42,0	45,0	48,5	51,6
Rossiya	64,4	70,8	74,3	77,8	83,3
Tojikiston	38,0	41,0	45,0	49,3	54,3
Ukraina	44,7	47,4	51,7	54,2	58,8

Manba: MDH statistika ko'mitasi ma'lumotlari.

Inkubatorlarni rivojlantirish kontsepsiyasiga muvofiq, biznes-inkubator Yangi korxonalar tuzish jarayonini sistemalashtiradigan tashkilot va ularga xar-xil xizmatlarni ko'rsatadi. O'zbekistonda bir xil inkubatorlar yo'q, lyokin ular ko'rsatayotgan xizmatlar turi juda Yaqin va quyidagilardan iborat: ofis uchun kerakli muddatga va aniq shartlarida joy berish; ofis xizmatiga doir umumiy xizmatlar ko'rsatish; biznes-inkubatorlar, o'qitish va kerakli ixtisoslashgan yordamni ta'minlash; loyihalarni sarmoyalarga qarab harakatlantirish; ish yuzasidan aloqalar o'rnatish; loyihalarni investitsiyalarga qarab harakatlantirish (4.4-chizma).

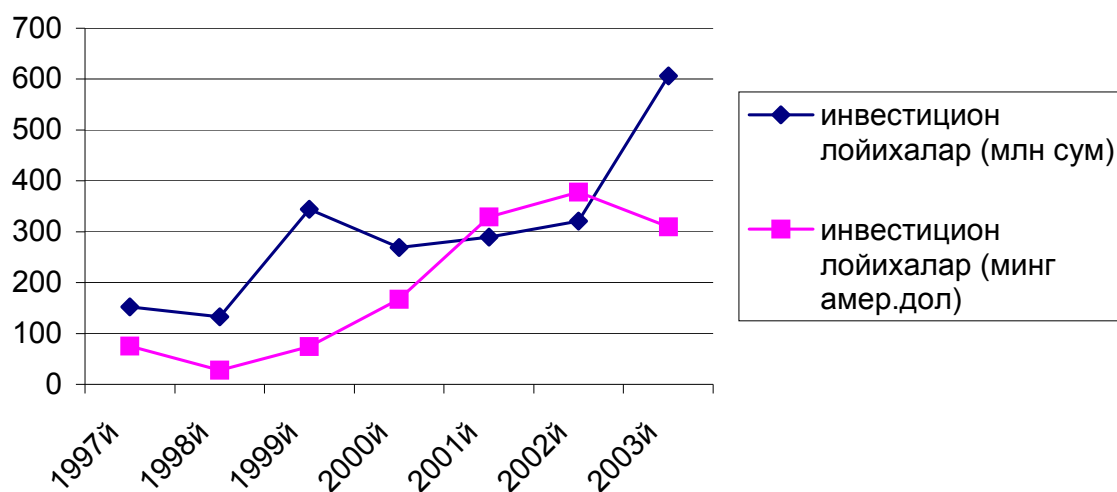
2003 yil uchun biznes-inkubatorlari eksportlar tomonidan tadbirkorlarga investitsion loyihalarni 870 mln.so'm. va 568 ming AQSH dollari qiymati bo'yicha sotish yordamini ko'rsatdi.

4.4-chizma. Respublikamizda mavjud biznes-inkubatorlar (dona).

Jumladan, Evrosiyo fondi 16825 AQSH dollari miqdorida Biznes-inkubatorlar va texnoparklar assotsiatsiya tomonidan olingan grant.

O'zbekiston tadbirkorlarining ko'p qismi tadbirkorlik faoliyatini muvofiqiyatli rivojlantirish asosiy to'siqi deb moliyalashtirish qiyinchiligini ta'kidlaydi. Kichik korxonalarda mablag' etishmovchiligini sababi shundaki, ular etarli darajada katta obro'ga va kafolatga ega emas va shuning uchun moliyaviy manbalardan foydalana olmaydilar, zahirali sarmoyalar va aktsiyadorlar ishonchiga sazovar emas. Zahirali tashkilotlar-sarmoyachilar soni juda kam sharoitda inkubatorlik tashkilotlarining loyihalrini sarmoyalarga qarab harakatlantirish juda qiyin, moliyaviy bozor esa takomillashmagan (4.5-chizma).

4.5-chizma. Biznes-inkubator tomonidan sarmoyaviy dasturlarni amalga oshirilishi.

O'zR TIA milliy banki va tijorat banklarining o'zaro aloqalaridagi roli istiqbolda shunday bo'ladiki uning oqibatida FTM va Milliy bank xalqaro texnologiyalar va innovatsion loyihalar bo'yicha agentlik tuzdilar. Ularning asosiy vazifasi xorijiy investitsiyalarning jalb qilish bugungi kunda respublikamizning Davlat mulki qo'mitasi va O'zbekiston Respublikasining moliya vazirligi xalqaro bank yordamida investitsiya fondlari bo'yicha loyihalarni ishlab chiqishadi.

Nazorat savollari

1. Respublika innovatsion amaliyot jarayoni holati mazmunini hikoya qiling?

2. Respublikada innovatsiya faoliyatini tadbirkorlikning ustuvor yo'nalishiga aylantirish uchun qaysi tadbirlarni amalga oshirish lozim?

3. Respublikada innovatsiya faoliyatini tadbirkorlikning ustuvor yo'nalishiga aylantirish uchun qaysi tadbirlarni amalga oshirish lozim?

4. Respublikada ITTKI sektori nechta yo'nalish bo'yicha shakillanadi?

5. Innovatsion faoliyatni moliya tizimi davlatning moliyaviy siyosatida tarkibiy elementlarini sanang?

4.4. Sifat menejmenti tizimi samarali tatbiq etishda Yangi omillar

Reja: 1. Sifat menejmenti tizimi (SMT);

2. SMTni samarali ravishda tatbiq etish bo'yicha korxonalar tadbirlari.

Ta'yan iboralar: sifat menejmenti, ISO 9000 seriyasi standartlari, sertifikatlanish.

Sifat menejmenti tizimi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida sifat muammosi - turmush darajasi, iqtisodiy va ekologik xavfsizlikni oshiruvchi muhim omil, shuningdek, mahsulotlarning raqobatdoshligini ta'minlovchi asosiy vosita hisoblanadi. Aynan sifat milliy iqtisodiyotni, mustahkamlashning asosiy shartidir. Jahonning ilg'or mamlakatlari tajribasi esa bunga Yaqqol misol.

Eksport salohiyatini oshirish, respublika iqtisodiyotini rivojlantirishda jahon andozalariga muvofiq keluvchi yuqori sifatli sanoat va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab, chiqarish, turli xil xizmatlar ko'rsatish dolzarb vazifalardan sanaladi. Ushbu jarayonda 9000 seriyasidagi ISO xalqaro standartlariga muvofiq bo'lgan sifat menejmenti tizimi sertifikatsiyasi muhim ahamiyatga egadir.

Bugungi kunda O'zbekistonning qator korxonalari yulduz sifat menejmenti tizimi (SMT)ni ishlab chiqish va tatbiq etish vazifasi turibdi. Xususan, Hukumatning tegishli ushbu "Korxonalarda xalqaro standartlarga muvofiq bo'lgan sifatni boshqarish tizimini tatbiq etish to'g'risida"gi qaroriga asosan, SMTni joriy qilishi lozim bo'lgan 202 korxonani shular jumlasiga kiritish mumkin.

Hozirda mamlakatda SMTni ishlab chiqish va tatbiq etish borasida katta tajriba to'plangan 68 ta korxonada sifatni boshqarish tizimini tatbiq etish yuzasidan tadbirlar rejalashtirilgan, ulardan 30 tasida sifatni boshqarish tizimini qo'llash bo'yicha ishlar boshlangan, 23 ta korxonada esa tayyorgarlik ishlari olib borilmoqda. Ana shu tajribaga asoslangan holda, SMTni tatbiq etish jarayonining samaradorligi tahlil qilindi, hamda shunday faoliyatga kirishish arafasida turgan korxonalar uchun qator tavsiyanomalar tayyorlandi. Ularning aksariyat qismini SMTni ishlab chiqish va tatbiq etish jarayonini qanday qilib arzonroq tezroq va - eng muhimi, foydaliroq qilish borasidagi tavsiyanomalar tashkil etadi.

Foydaliligi. Korxonalar rahbarida, SMT qanday maqsadda tatbiq etilmoqda degan savolning tug'ilishi tabiiy yondoshuvda bo'lsin, qanday foyda keltirishini bilmaganingiz biror-bir tizimni joriy qilishdan kech qanday nafar q. SMTning 6 ta asosiy tartiboti (hujjatlar, yozuvlarni, nomuvofiq mahsulotlarni boshqarish, ichki auditlar, tuzatuvchi) va ogohlantiruvchi harakatlarini tatbiq qilish etarli - vaqti kelib; ular tashkilotdagi barcha jarayonlarni maqbullashtirishga olib keladi, degan noto'g'ri tushuncha mavjud. O'tkazilgan tadqiqotlar bunda fikrlarning no'rinligini ko'rsatadi. Faqat-sizning korxonangiz uchun xos bo'lgan (mahsulotlarning hayotiy turkumi jarayonlari deb ataladigan) jarayonlar tubdan o'zgartirilgan holdagina real va jiddiy yutuqlarga erishish mumkin.

Korxonalar rahbarlariga SMTni tatbiq etish maqsadlarini aniqlashda printsipliy jihatdan o'zgacha yondoshuvga amal qilish tavsiya etiladi. Bunday yondoshuv uchta, oddiy qoidaga asoslangan, xususan:

1. Korxonangizda qanday jarayon va yoki vazifalar korxonangizning "tor joyi", nozik tomoni hisoblanadi hamda tubdan qayta qurish va Yaxshilashni talab qiladi;

2.+ayta qurish - bu Yangilik jarayoni, uni munosib qadrlar bilan mustahkamlang, qo'shimcha resurslar bilan ta'minlang, jarayonni tartibga soling va imkon qadar avtomatlashtiring;

3.ISO 9000 seriyasi standartlari talablariga muvofiq bu jarayonni boshqaring.

SHunday qilib, korxonalar rahbarlari bir me'yorda ishlayotgan jarayonlarni hujjatlashtirish uchun resurslar sarflamasligi, ammo, butun e'tiborni aynan tez orada Yaxshilashni talab qilayotgan amaliy jihatlarga qaratishi zarur.

YAXshilash bo'yicha asosiy kuchlarga taYanch sifatida qanday jarayonlarni tanlash mumkin? An'anaga ko'ra, O'zbekistonning ko'pchilik korxonalari uchun marketing va sotish funksiyalari shunday jarayonlarga kiradi.

Masalai, mebel sanoatimizning ko'pchilik. Korxonalari uchun sotish jarayoni tor joy hisoblanadi. +ator mebel korxonalari ishlab chiqarish jarayonlarini Yaxshi yo'lga qo'yganlar, lyokin bunda ular savdo shoxobchalari, agentlik tarmoqlari, dizaynerlar, bitimlarni amalga oshirishda mijozlar bilan jadal ishlar olib borish singari tadbirlarni qamrab olishi zarur bo'lgan marketing va sotish kompleks jarayonlarini endigina shakllantira boshladilar.

Ko'pchilik korxonalar uchun tor joy hisoblangan Yana bir muhim vazifa - tenderlarda ishtirok etish bilan bog'liq bo'lgan maxsus marketing jarayonlari. Xammamizga ma'lumki, tenderda korxonangiz yoki mahsulotingiz emas balki tender taklifingiz baholanadi. SHu sababli, siz uchun tenderda ishtirok etish. mahsulotni sotishda muhim kanal hisoblanisa, tenderda muvaffaqiyatli ravishda qatnashish uchun korxonangizda keng ko'lamli vositalarni Yaratishingiz foydadan holi bo'lmaydi.

Umuman, turli holatlar korxonangizning nozik tomoni bo'lishi mumkin: yomon rejalashtirish, pala-partish xarid qilish, hujjatlar aiqlanishi yoki ish yuritish borasidagi muntazamlilikning buzilishi, ma'muriy menejmentdagi zaif tizim (Ya'ni vazifalarni tayinlash, ularning kuzatib borilishi va bajarilishi ustidan nazorat). Sifat menejmenti iste'molchi ehtiyojini qondirishga qaratilishi zarur, ammo o'z korxonangizdagi tuzilmalar ham ayrim xizmatlar yoki funksiyalarning qonikarsiz ishidan jabr ko'rgan iste'molchi sifatida chiqishi mumkin. Korxonalar rahbari qaerda Yaxshilash talab qilinishini aniqlashi, o'sha uchastkani Yaxshilash uchun resurslar ajratishi hamda ISO 9001 talablariga muvofiq tiklangan funksiyalar boshqaruvini o'rnatishi lozim. SHundan so'ng, SMTni tatbiq etish bo'yicha harakatlaringiz behuda ketmaganligi, balki ular biznesingiz uchun [foйда keltirganligiga ishonch hosil qilasiz.

Tez va arzon. Ko'pchilik korxonalarining eng katta xatosi - bu sifat menejmenti tizimini darhol. korxonada mavjud bo'lgan barcha jarayonlarga tatbiq qilishga intilishi. Ma'lumki, sifatni boshqarish ilk bor YAponiYada keng ko'lamda qo'llanilgan bo'lib, bu borada jiddiy natijalarga erishish uchun YAponlar 5 yildan 10 yilgacha bo'lgan muddat vaqt sarfladilar. O'zbekistonda ayrim korxonalar to'liq sifat tizimini 8-12 oy moboynida ko'rishga harakat qilmoqdalar, bu esa o'z navbatida korxonalar faoliyatida biror-bir jiddiy o'zgarishlar-Yaxshilashsiz ko'pday-ko'p jarayonlarning faqat rasmiy ravishda hujjatlashtirilishiga olib kelmoqda.

Bunday vaziyat yuz berishiga yo'l qo'ymaslik uchun yuqorida qayd etilgan yondoshuvga amal qilish tavsiya etiladi. YANada aniqroq ifodalanadigan bo'lsa, boshlang'ich bosqichda SMTning maqbullashtirilishi korxonaga eng, ko'p manfaat keltiradigan alohida funksiyalar bilan tatbiq etish sohasini chegaralash taklif etiladi. Bu rahbariyat va xodimlarga SMT arxitekturasi tarkibidagi mexanizmlarning foydaliligi va samaradorligini namoyish etadi hamda tartibotlar va hujjatlashtirishni "rasmiy" va natijasiz tatbiq etishga sarflanadigan noo'rin xarajatlarga yo'l qo'ymaydi. SHuningdek, SMT mexanizmlari muntazam ravishda korxonaning boshqa jarayonlari va funksiyalariga ham qo'llanishi mumkin.

Bunday yondoshuvning Yana bir manfaatli tomoni-bu SMTni ishlab chiqish uchun sarflanadigan korxonalar xarajatlarining kamayishi. Ma'lumki, SMTni bir jarayonga tatbiq etish,

uni butun korxonaga darhol qo'llash tadbiri uchun ketadigan sarf-xarajatlardan ko'ra ancha kamdir. Xususan, SMTni ishlab chiqish bo'yicha maslahat xizmatlari qiymati 15-30 million emas, balki 5-12 million so'mni tashkil etadi. Ammo, bunday yondoshuvda korxonah rahbarlari siz SMTni tatbiq etishga qaror qilgan "zaif" jarayonlarni ko'rish, qayta tuzish, avtomatlashtirish borasida katta tajribaga ega bo'lgan konsalting firmalarini tanlashlari zarurligini yodda tutish muhim ahamiyatga egadir.

Faqat bir xil hujjatlar va ichki auditorlar bilan ta'minlovchi, lyokin zaruriy jarayonlarni tubdan qayta tashkil etishga qodir bo'lmagan maslahatchilarni tanlash maqsadga muvofiq emas. Boshqacha qilib aytganda, agar siz rejalashtirish jarayonini maqbullashtirsangiz, konsultatsiya firmangiz o'z shtatida rejalashtirish singari jarayonlar bo'yicha mutaxassislarga ega bo'lishi lozim.

Va nihoyat, taklif etilayotgan yondoshuvdagi uchinchi jihat - SMT ishlab chiqishni boshlashdan to uning sertifikatlanishigacha bo'lgan vaqtni qisqartirish. Tajriba, tizimni tatbiq etish aniq belgilangan sohada amalga oshirilsa, uning Yanada tezroq Yaratilishi va sertifikatsiyalanishini ko'rsatdi.

SMTni samarali ravishda tatbiq etish bo'yicha korxonah tadbirlari. YUqorida qayd etilgan fikrlarni Yakunlagan holda, sifat menejmenti tizimini samarali ravishda tatbiq etish bo'yicha korxonah rahbarining qo'yidagi harakatlari tartibini ta'kidlab o'tish mumkin.

1.Korxonangizning asosiy vazifalari tahlilini o'tkazing. Korxonangizning tez orada kuchaytirilishi talab qilinadigan tor joylari va zaif funktsiyalarini belgilang.

2.Sizning tizimingiz kamrab oladigan sohada ixtisoslashgan konsultantlarni tanlang. Bu mutaxassislar sizning zaif funktsiyangizni Yangidan ko'rish, qayta tashkil etish yoki maqbullashtirishga yordam beradi. Bundan tashqari, bu mutaxassislar ISO 9001 talablariga muvofiq keluvchi ushbu funktsiyalarni boshqarish mexanizmlarini Yaratadilar.

3.Funktsiyalarni kuchaytirish uchun zarur bo'lgan resurslarni belgilang. Agar siz 1-2 funktsiya bilan cheklangan bo'lsangiz, bu korxonangizni rivojlantirish uchun yunaltirilgan byudjetingiz doirasida bo'ladi.

4.Sifat menejmenti tizimini zaif funktsiya qamrab oladigan tatbiq sohasiga qo'llang. Bu bilan siz bir necha maqsadga erishasiz: tor joyni bartaraf etasiz, moddiy va vaqtinchalik xarajatlaringizni kamaytirasiz, ISO 9001 bo'yicha sertifikatdan o'tasiz.

Nazorat savollari

1.SMTi deganda nimani tushunasi?

2.SMTni tatbiq etish maqsadlarini aniqlashda printsiptial jihatdan o'zgacha yondoshuvlarni sanab chiqing?

3.SMTni samarali ravishda tatbiq etish bo'yicha korxonah tadbirlari nimalar kiradi?.

4.5.Innovatsion texnologiya-elektron imzo va uni ro'yxatga olish markazlari faoliyatini huquqiy tartibi

Reja: 1.Ro'yxatga olish markazlarining asosiy funktsiyalari va majburiyatlari

2.Imzolangan qog'oz hujjat shaklidagi elektron raqamli imzo elektron hujjatlar va sertifikatlari reestri.

TaYanch iboralar: elektron raqamli imzo, ro'yxatga olish markazlari, kalitlar sertifikatlari, reestr yuritish.

Ro'yxatga olish markazlarining asosiy funktsiyalari va majburiyatlari. Elektron raqamli imzolar kalitlarini ro'yxatga olish markazlarining faoliyat ko'rsatish tartibi to'g'risidagi nizomda «Ruyxatga olish markazi» funktsiyalari, huquqlari va majburiyatlari belgilangan, shuningdek ularga qo'yiladigan asosiy talablarni belgilab berilgan.

Quyidagilar ro'yxatga olish markazlarining asosiy funktsiyalari hisoblanadi: elektron raqamli imzoning yopiq va ochiq kalitlarini Yaratish;

elektron raqamli imzo yopiq kaliti muhofaza qilinishini va uning mahfiyligini ta'minlash;

elektron raqamli imzo kalitlari sertifikatlarining reestrini yuritish, uning o'z vaqtida Yangilanishini hamda undan yuridik va jismoniy shaxslarning erkin foydalana olish imkoniyatini ta'minlash;

yuridik va jismoniy shaxslarga elektron raqamli imzo kalitlarining sertifikatlarini elektron hujjatlar shaklida va qog'oz hujjatlar shaklida berish;

elektron raqamli imzo kalitlari sertifikatlarining amal qilishini to'xtatib turish va qayta tiklash, shuningdek ularni bekor qilish;

yuridik va jismoniy shaxslarning murojaatiga binoan elektron raqamli imzo kalitlari sertifikatlarining ko'chirma nusxalari berilishini, shuningdek elektron raqamli imzo kalitlarining to'xtatib turilgan va bekor qilingan sertifikatlari to'g'risidagi ma'lumotlardan erkin foydalanilishini ta'minlash;

yuridik va jismoniy shaxslarning murojaatiga binoan elektron hujjatlardagi elektron raqamli imzoning haqiqiylikini tasdiqlash;

elektron raqamli imzoli qog'ozdagi elektron hujjatlarning ko'chirma nusxalarini tasdiqlash;

elektron raqamli imzo kalitining sertifikatidan bundan buyon foydalanish imkoniyatiga ta'sir etishi mumkin bo'lgan hollar haqida elektron raqamli imzo yopiq kalitining egasini xabardor qilish;

elektron raqamli imzo yopiq kalitining egalarini elektron raqamli imzodan foydalanish qoidalariga o'qitish imkoniyatini ta'minlash.

Ro'yxatga olish markazlari faoliyatiga qo'yiladigan asosiy talablar. Ruyxatga olish markazi elektron raqamli imzo kalitlarini ro'yxatga olish bo'yicha o'z faoliyatini respublika aloqa va axborotlashtirish agentligida (keyingi o'rinlarda matnda «Ro'yxatga olish organi» deb yuritiladi) davlat ro'yxatidan o'tgandan keyin va ro'yxatga olish markazining vakolatli shaxsi tomonidan elektron raqamli imzo kaliti sertifikati olingandan keyin amalga oshirishi kerak.

Ro'yxatga olish markazi: elektron raqamli imzoni shakllantirish va tekshirish, kalitlar sertifikatlarini saqlash, shakllantirishning sertifikatlashtirilgan apparat vositalariga;

litsenziyalik tizimli va amaliy dasturiy ta'minlashga;

elektron raqamli imzo kalitlarini hisobga olish, saqlash va ulardan foydalanish bo'yicha zarur hujjatlarga;

axborotlarni muhofaza qilish sohasida ish tajribasiga ega bo'lgan mutaxassislariga;

mahfiy axborot saqlanishini ta'minlaydigan sharoitlarga ega bo'lishi kerak.

Elektron raqamli imzo vositalarini sertifikatsiyalash qonun hujjatlarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

Ro'yxatga olish markazining axborot tizimi belgilangan talablariga muvofiq ruxsatsiz foydalanishdan muhofaza qilingan bo'lishi kerak.

Elektron raqamli imzo kalitlari sertifikatlarini berish tartibi. Elektron raqamli imzo kalitlarining sertifikatlari yuridik va jismoniy shaxslarning murojaatiga ko'ra ro'yxatga olish markazi tomonidan beriladi. Murojaat qilgan shaxs elektron raqamli imzo kaliti sertifikatini ro'yxatga olish va uni olish uchun ro'yxatga olish markazining ommaviy ofertasi bilan oldindan tanishishi lozim.

Elektron raqamli imzo kaligi sertifikatini olish uchun murojaat qilgan shaxs elektron raqamli imzo kaliti sertifikatini ro'yxatga olish va uni olish uchun imzolangan ariza taqdim etishi kerak. Imzolangan ariza ommaviy ofertada belgilangan shartlarga rozilikdan dalolat beradi. Arizani ko'rib chiqish muddati besh ish kunidan oshmasligi kerak.

Elektron raqamli imzo kaliti sertifikatini ro'yxatga olish va uni olish uchun beriladigan ariza shakli hamda ro'yxatga olish markazi tomonidan yuridik va jismoniy shaxsga elektron

raqamli imzo kaliti sertifikatini berish, shuningdek elektron raqamli imzo kalitlari sertifikatlari reestrini yuritish uchun zarur bo'lgan hujjatlar ro'yxati ro'yxatga olish markazi tomonidan belgilanadi.

Ro'yxatga olish markazita elektron raqamli imzo kalitlari sertifikatlarini berish maqsadlariga muvofiq bo'lmagan ma'lumotlarni so'rab olish taqiqlanadi.

Ariza berilgunga qadar ariza beruvchi elektron raqamli imzo kalitini mustaqil Yaratishi va uni ro'yxatga olish uchun Ruyxatga olish markaziga taqdim etishi mumkin.

Elektoon raqamli imzoning ochiq va yopiq kalitlarini Yaratish yuridik va jismoniy shaxslarning arizasiga ko'ra Ro'yxatga olish markazi tomonidan amalga oshirilishi mumkin.

Elektron raqamli imzoning ochiq va yopiq kalitlarini Yaratishda Ro'yxatga olish markazi bir vaqtning o'zida elektron raqamli imzo kaliti sertifikatini berishi kerak.

Elektron raqamli imzo kalitining sertifikata elektron raqamli imzo egasiga elektron hujjat shaklida va kog'oz hujjat shaklida beriladi.

Yuridik va jismoniy shaxslar elektron raqamli imzoning bir nechta kalitlariga ega bo'lishi mumkin. Elektron raqamli imzo har bir kalitining sertifikati belgilangan tartibda alohida ro'yxatga olinadi.

Elektron raqamli imzo ochiq va yopiq kalitlarini Yaratish, elektron raqamli imzo kaligini ro'yxatga olishga va elektron raqamli imzo kaliti sertifikatini berish bo'yicha xizmatlar pullik hisoblanadi.

Ko'rsatiladigan pulli xizmatlar tarkibi va qiymati belgilangan tartibda shartnomaviy asosda belgilanadi.

Ro'yxatga olish markazi o'zi tomonidan Yaratilgan elektron raqamli imzo ochiq va yopiq kalitlari muhofaza qilinishinn ta'minlashi lozim.

Elektoon raqamli imzo kalitining sertifikatida quyidagilar ko'rsatilishi kerak:

elektron raqamli imzoning egasi bo'lgan jismoniy shaxsning familiyasi, ismi, otasining ismi;

agar elektron raqamli imzoning egasi yuridik shaxsning vakili bo'lsa, shu yuridik shaxsning nomi;

elektron raqamli imzoning tartib raqami va amal qilish muddati;

elektron raqamli imzoning ochiq kaliti;

elektron raqamli imzoning ochiq kalitidan foydalanishda yordam berishi mumkin bo'lgan elektron raqamli imzo vositalarining nomi;

mazkur sertifikatni bergan Ro'yxatga olish markazining nomi va joylashgan manzili;

elektron raqamli imzodan foydalanish maqsadlari to'g'risidagi ma'lumotlar;

elektron raqamli imzo kalitlari sertifikatlari reestrining elektron manzili.

Elektron raqamli imzo egasi tashabbusi bilan elektron raqamli imzo kaliti sertifikatiga boshqa ma'lumotlar ham kiritilishi mumkin.

Elektron raqamli imzo kaliti sertifikatining amal qilish muddati elektron raqamli imzo ro'yxatga olingan vaqtdan boshlab 12 oydan oshmasligi kerak. Keyinchalik, elektron raqamli imzo kaliti sertifikatining amal qilish muddati shartnoma bilan uzaytiriladi, biroq ikki martadan ortiq uzaytirilmaydi.

Elektron hujjat shaklidagi elektron raqamli imzo kalitining sertifikati Ro'yxatga olish markazi vakolatli shaxsining elektron raqamli imzosi bilan tasdiqlanadi.

Qog'oz hujjat shakldagi elektron raqamli imzo kalitining sertifikati ikki nusxada rasmiylaitiriladi. Bunday sertifikatning har bir nusxasi Ro'yxatga olish markazining vakolatli shaxsi tomonidan imzolanishi va Ro'yxatga olish markazining muhri bilan tasdiqlanishi kerak. Elektron raqamli imzo kalit sertifikatining bir nusxasi elektoon raqamli imzo kalitining egasiga bariladi, boshqa nusxasi esa Ro'yxatga olish markazida saqlanadi. Ro'yxatga olish markazida saqlanadigan elektron-raqamli imzo kaliti sertifikati nusxasi elektron raqamli imzo egasi tomonidan imzolanishi kerak.

Elektron raqamli imzo kaliti sertifikatini berishda Ro'yxatga olish markazi tomonidan elektron raqamli imzo egasiga elektron raqamli imzodan foydalanishi za uni saqlash qoidalari to'g'risida shuningdek elektron raqamli imzo egasining majburiyatlari va javobgarligi to'g'risida to'liq axborot berilishi kerak.

Elektron raqamli imzo kalitini ro'yxatga olish elektron raqamli imzo kaliti sertifikatini Ro'yxatga olish markazining elektron raqamli imzo kalitlari sertifikatlari reestriga kiritish yo'li bilan amalga oshiriladi.

Elektron raqamli imzo ochiq kalitlari foydalanuvchilariga elektron raqamli imzo kalitlari sertifikatlari ko'chirma nusxalarini berish. Ro'yxatga olish markazi yuridik va jismoniy shaxslarning murojaatlariga binoan elektron hujjatlar shaklida yoki qog'oz hujjatlar shaklida elektron raqamli imzo kalitlari sertifikatlarining ko'chirma nusxalarini berishi shart.

YUridik va jismoniy shaxsga beriladigan qog'oz Hujjat shaklidagi elektron raqamli imzo kaliti sertifikati ko'chirma nusxasi Ro'yxatga olish markazining vakolatli shaxsi tomonidan imzolanishi va muhri bilan tasdiqlanishi kerak.

Qog'oz hujjat shaklidagi elektron raqamli imzo kalitining sertifikati ko'chirma nusxasi quyidagi majburiy rekvizitlarni o'z ichiga oladi:

elektron raqamli imzo kaliti sertifikatining seriyali tartib raqami;

elektron raqamli imzo egasining identifikatsiya ma'lumotlari;

elektron raqamli imzo kalitining sertifikati nashr etuvchisining identifikatsiya ma'lumotlari (Ro'yxatga olish markazi vakolatli shaxsining elektron raqamli imzo kaliti sertifikatidan identifikatsiya ma'lumotlari);

Ro'yxatga olish markazi vakolatli shaxsining elektron raqamli imzo vositalari to'g'risida ma'lumotlar;

elektron raqamli imzo egasining elektron raqamli imzo kaliti va uning shakllantirilishi qoidalari to'g'risidagi ma'lumotlar;

elektron raqamli imzo kalitidan va elektron raqamli imzo kaliti sertifikatidan foydalanish sohalari to'g'risidagi ma'lumotlar;

Ro'yxatga olish markazi vakolatli shaxsining o'z qo'li bilan qo'ygan imzosi;

elektron raqamli imzo kaliti sertifikatining amal qilish muddati;

Ro'yxatga olish markazi muhri.

Elektron hujjatlar shaklidagi elektron raqamli imzo kalitlari sertifikatlarining ko'chirma nusxalarini berishga doir xizmatlar Ro'yxatga olish markazi tomonidan bepul ko'rsatiladi.

Imzolangan qog'oz hujjat shaklidagi elektron raqamli imzo elektron hujjatlar va sertifikatlari reestri. Imzolangan qog'oz hujjat shaklidagi elektron raqamli imzo elektron hujjatlar ko'chirma nusxalarini tasdiqlash

Qog'oz hujjat shaklidagi elektron hujjatning tasdiqlangan ko'chirma nusxasida quyidagilar bo'lishi kerak:

elektron raqamli imzo;

elektron hujjatni jo'natuvchining—yuridik shaxsning nomi yoki jismoniy shaxsning familiyasi, ismi, otasining ismi;

elektron hujjatini jo'natuvchining pochta manzili va elektron pochta mazili;

uning yaratilgan sanasi;

Ro'yxatga olish markazi vakolatli shaxsining o'z qo'li bilan qo'ygan imzosi;

Ro'yxatga olish markazi muhri.

Qog'oz Hujjat shaklidagi elektron hujjatning ko'chirma nusxasi amaldagi qonun hujjatlari talablariga va davlat standartlariga muvofiq bo'lishi, shuningdek «Elektron hujjatning ko'chirma nusxasi» majburiy belgisiga ega bo'lishi kerak.

Elektron raqamli imzo kalitlari sertifikatlari reestrini yuritish va ularni saqlash tartibi. Kalitlar sertifikatlari reestri qog'oz va elektron shaklda yuritiladi, elektron raqamli imzodan foydalanuvchilar uchun uning elektron versiyasiga kirish bimalol bo'lishi kerak.

Ro'yxatga olish markazi elektron raqamli imzo kalitlari sertifikatlari reestri o'z vaqtida yangilanib borilishini ta'minlashi shart. Reestrda o'zgartirishlar elektron raqamli imzo kaliti sertifikatini berish, to'xtatib turish va uning amal qilishini tiklash hamda uni bekor qilish vaqtidan boshlab amalga oshirilishi kerak.

Reestrda elektron hujjatlar shaklida berilgan, amalda bo'lgan, to'xtatib qo'yilgan va bekor qilingan elektron raqamli imzo kalitlarining sertifikatlari bo'lishi kerak.

Ro'yxatga olish markazining kalitlar sertifikatlari reestrda elektron raqamli imzo egasi to'g'risidagi quyidagi ma'lumotlar ko'rsatiladi:

elektron raqamli imzo egasining familiyasi, ismi va otasining ismi;

pochta manzili;

telefon-faks raqami;

elektron pochta manzili;

soliq to'lovchining identifikatsiya raqami;

elektron raqamli imzo kaliti sertifikatini amal qilishini uzaytirish to'xtatib turish va qayta tiklash, uni bekor qilish asosi va sanasi.

Ro'yxatga olish markazida elektron hujjat shaklidagi elektron raqamli imzo kaliti sertifikatini saqlash tartibi va muddati Ro'yxatga olish markazi va elektron raqamli imzo egasi o'rtasida tuziladigan shartnomada belgilanadi.

Nazorat savollari

1. Ro'yxatga olish markazlarining asosiy funksiyalari va majburiyatlarini ayting?

2. Ro'yxatga olish markazlari faoliyatiga qo'yiladigan asosiy talablar sanab chiqing?

3. Elektron raqamli imzo ochiq kalitlari foydalanuvchilariga elektron raqamli imzo kalitlari qanday va qaysi hujjat asosida beriladi?

4. Imzolangan qog'oz hujjat shaklidagi elektron raqamli imzo elektron hujjatlar ko'chirma nusxalarini tasdiqlash

5. Elektron raqamli imzo kalitlari sertifikatlari reestrini yuritish va ularni saqlash tartibi

4.6. Innovatsiya sub'yektlari faoliyati samaradorligini aniqlash va davlat tomonidan qo'llab quvvatlanishi

Reja: 1. Innovatsiya sub'yektlari faoliyati samaradorligini aniqlash

2. Innovatsion faoliyatning davlat tomonidan qo'llab quvvatlanishi.

Ta'yanch iboralar: qo'llab-quvvatlash, asosiy printsiplar, imtiyozlar va rag'batlantirish.

Innovatsiya sub'yektlari faoliyati samaradorligini aniqlash. Ilmiy-ishlab chiqarish korxonalarini yangi texnologiyani tatbiq etgan holda yangi, sifatli mahsulot ishlab chiqaradigan korxonalar asosini tashkil qiladi. Iqtisodiy islohatlarning muvaffaqiyatli amalga oshishi esa, ko'p jihatdan ushbu korxonalar faoliyatini muayyan baholanishini ta'minlaydigan uslubiy va metodologik moslamalar qo'llanilishiga bog'liq. Shu munosabat bilan, ishlab chiqarish korxonalarining moliya-xo'jalik, innovatsiya va investitsiya faoliyatini tahlil qilish va baholash, bundan to'g'ri va foydali xulosalar chiqarish, muammoning echilishi yo'llarini topish to'g'risidagi masalalar rivojlangan mamlakatlar, xususan bozor iqtisodiyotiga o'tayotgan mamlakatlar uchun muhim ahamiyatga ega.

Korxonalarining moliyaviy faoliyati tahlili uchun maxsus standart koefitsientlar ishlatiladi. Buning uchun shu sohaning kuchli mutaxassisi bo'lish shart emas, eng muhimi, bu ma'lumotlardan to'g'ri va samarali foydalanishni bilishi zarur.

Moliyaviy ko'rsatkichlar va ularning nisbatini ishlatish (koefitsientlar) uslubi yaxshi natijalar berishi mumkin. Koefitsientlar tizimi korxonaning moliyaviy holati va ishlab chi-

qarish faoliyati natijalaridagi o'zgarishlarni ko'rsatadi ularning o'zgarish tarkibini va noaniqliklar tavakkalchililar keltirib chiqaradigan salbiy omillarni ko'ra bilishga yordam beradi.

Korxonaning faoliyati va uni tahlili juda ko'p sub'yektlar: kreditor-lar, davlat boshqaruv organlari va raqobatdagi firma mutaxassislari uchun zarur. Ammo ular o'z maqsadlaridan kelib chiqib, faoliyatni baholashda har xil nuqtai nazardan yondashadilar Ularni ko'proq korxonaning nafaqat moliyaviy ko'rsatkichlari, balki uning moddiyliklari, intellektual mulklari, ilmiy salohiyati, innovatsion va investitsion aktivligi ko'rsatkichlari ham qiziqtiradi.

Xo'jalik yurituvchi sub'yektlar faoliyatini baholashga yunaltirilgan usullari ularning mulk va faoliyat yuritish shakli hamda boshqa shunga o'xshash omillariga qarab har xil bo'ladi. quyida aktsiyadorlik jamiyati faoliyatini baholashni kurib chiqamiz,

Korxonalar aktsiyadorlari uchun asosiy narsa bu, kompaniyaning foyda bilan faoliyat ko'rsatishidir. Ularni Yana foydaning qanday bo'linishi, uning qaysi qismi investitsiyalana Yapti, qaysi qismi dividend holda tulana-Yapti va xokazolar ham qiziqtiradi.

Korxonaning ikkita ko'rsatkichi – aktsiyalangan kapital va oddiy aktsiyaga ko'chirilgan toza foydasi, mulkdorlar investitsiyasining umuman foydaliligini ko'rsatadi. Uchinchi ko'rsatkich – bitta aktsiyaga beriladigan foyda, hisobot davridagi investitsiya har bir bo'lagining foydani olishdagi ishtirokini ko'rsatadi.

Toza aktsiyalangan kapitalning foyda normasi koeffitsientlarni tahlil qilishda eng ko'p ishlatiladigan ko'rsatkich hisoblanadi. Foydaning yil davomida hosil bulishini hisobga olib, bu ko'rsatkichni yilning oxiridagisi emas, balki uning o'rtacha qiymati ko'prok ishlatiladi.

Oddiy aktsiyalarga nisbatan foyda me'yori asosan fondlar bozori tahlilchilari uchungina zarur, chunki bu korxonaning "sog'lomligi"ni ko'rsatadigan ko'rsatkich hisoblanadi.

Korxonalar rahbarlari va aktsiyadorlar uchun eng muhimi, bitta aktsiyaga kelayotgan foyda bo'lib, shu sababli ham korxonalar faoliyatini strategik rejalashtirishda, maqsad va vazifalarni belgilashda ushbu ko'rsatkich asos qilib olinadi. Buning ustiga, shu ko'rsatkichlar asosida mutaxassis-tahlilchilar kelajak faoliyatni rejalashtiradilar, solishtiradilar va korxonaning "kuchayotgan"lik yoki "kuchsizlanayotgan"lik omillarini aniqlaydilar.

Bozor ko'rsatkichi qilib quyidagi ikkita koeffitsient, Ya'ni: bitta aktsiya foydasini aktsiyaning narxiga nisbati va aktsiyalarning bozor narxini uning balans narxiga nisbati olingan. Birinchi koeffitsient korxonalar faoliyati natijalarini, kelajagini bozor tomondan qanday baholaganligini ko'rsatadi, shu asosda ko'proq bozorda sotiladi. Koeffitsient faoliyat tarmog'i va kompaniyaning turiga qarab o'zgaradi.

Ikkinchi koeffitsient esa, kompaniyaning to'liq faoliyat natijalarini berolmasligini hisobga olib, faqat solishtirish uchungina ishlatiladi, xolos. Korxonalar faoliyatining kreditorlar, ssuda beruvchi firmalar tomonidan baholanishi ham muhim ahamiyatga ega.

Kreditor yoki ssuda beruvchi muvaffiqiyatli faoliyat ko'rsatayotgan korxonani mablag' bilan ta'minlab, o'z maqsadlariga erishishga intiladi. SHuning uchun kreditor uzoq yillarga qarz beraetganda korxonalar faoliyatida kutilishi mumkin bo'lgan to'siqlarni, tavakkalchiliklarni diqqat bilan tahlil qiladi. Bunday baholash kreditorni qanchalik himoyalanganligini va korxonani qarz kapitaliga qanchalik bog'liq ekanligini aniqlashga imkon beradi.

YUqoridagi me'yoriy koeffitsientlar tizimi korxonalar rahbariyatining ishlab chiqarishga ta'sir qiladigan qarorlariga asos bo'ladigan tahlillar uchun ishlatiladi.

Moliyaviy hisobot korxonalar faoliyatini baholashdagi asosiy xujjat hisoblanadi. Odatda tajribali auditorlar o'z ishini faqat moliyaviy hisobotni o'rganishdan boshlaydi, ularni korxonaning ilmiy-texnik salohiyati yoki intellektual mulklari qiziqtirmaydi.

Tahlillardan shu narsa ko'rinib turibdiki, bozor sharoitida korxonalarining Yaxshi faoliyat ko'rsatishining asosiy omili innovatsiya bo'lsa ham, tahlil jarayonlarida e'tibor faqat quyidagilar bilan bog'liq bo'lgan ko'rsatkichlarga qaratilmoqda:

- moliyaviy koeffitsientlar to'plami;
- moliyaviy ko'rsatkichlar;
- korxonaning o'z kapitalidan foydasi;
- oddiy aktsiyalarga nisbatan foydasi;
- bitta aktsiyaga to'g'ri keladigan foyda;
- aktsiyalarning bozor va balansli qiymatlari nisbati;
- o'z-o'zini qoplash koeffitsienti.

SHy munosabat bilan hozirgi kuchli raqobat sharoitida ilmiy ishlab chiqarish korxonalari faoliyatini, ayniqsa innovatsiya faoliyatini tahlil qilishning Yangi, samarali usullarini ishlab chiqish va joriy etish muhim hisoblanadi.

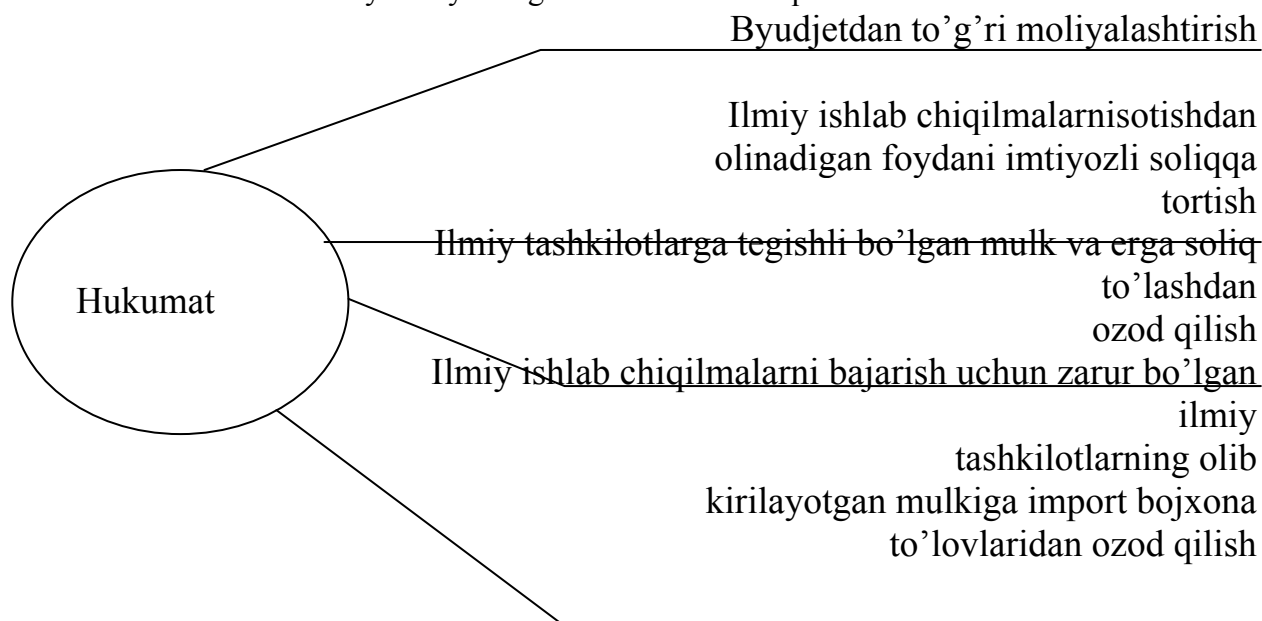
Innovatsion faoliyatning davlat tomonidan qo'llab quvvatlanishi. Ilmiy faoliyat davlat siyosatining an'anaviy yo'nalishi bo'lib hisoblanadi. Gap shundaki, maqsadi foyda olish bo'lgan ilmiy g'oyalarni bevosita to'g'ridan-to'g'ri xo'jalik faoliyatiga qo'llash mumkin emas. SHu sababli korxonalar va kompaniyalar tadqiqotlarni moliyaviy ta'minlashda ehtiyotkor bo'ladilar, vaholangki, ularning natijalaridan manfaatdordirlar. Hozirgi zamon sharoitida biznesni innovatsion jarayonnint muhim resurslaridan biri bo'lgan - ilmiy g'oyalar va bilimlar bilan ta'minlash funksiyasini o'z gardaniga oladi. Xuddi shuning uchun ham etakchi davlatlarning rasmiy xujjatlarida ilmiy-texnik taraqqiyot Yagona zanjir sifatida ko'riladi: ilmiy g'oyalar va ishlab chiqilmalar – innovatsion biznes - keng qo'llaniladigan foydalanish (qo'llash).

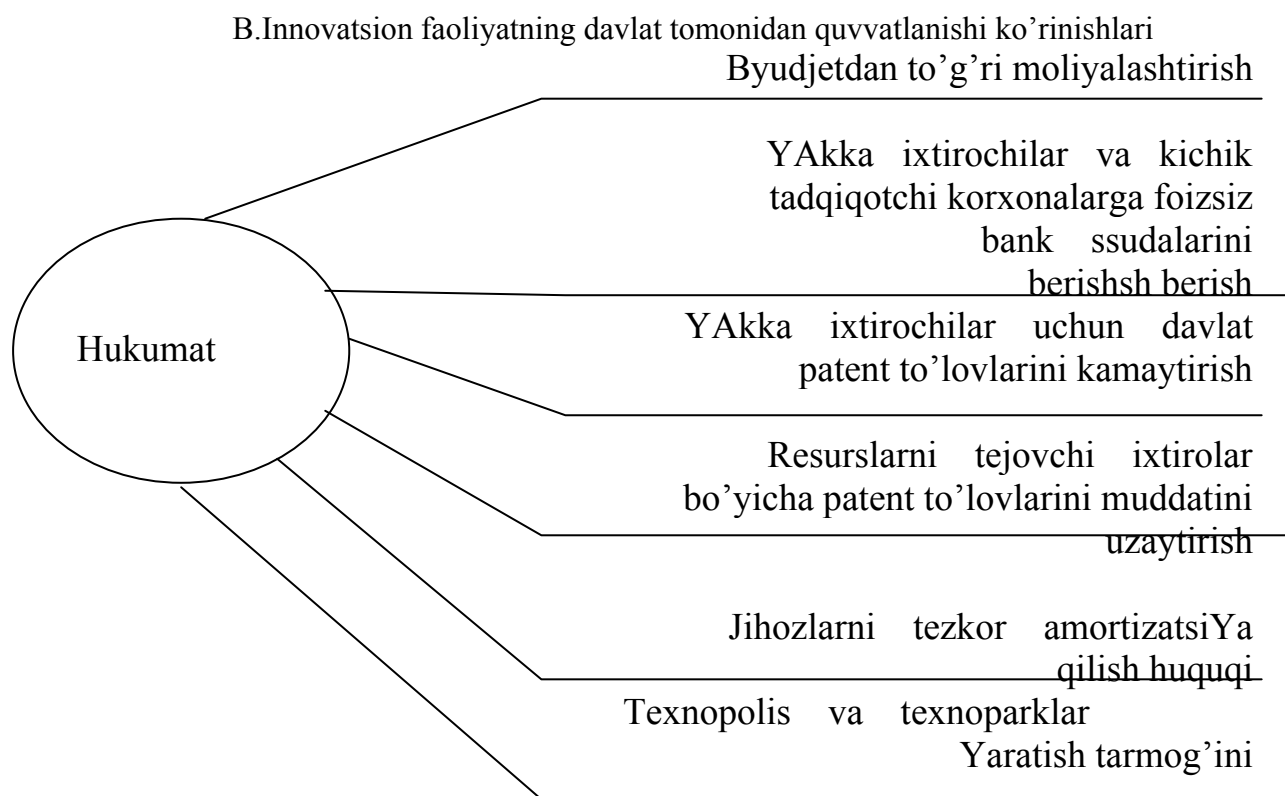
MDHning boshqa davlatlari kabi bozor iqtisodiyoti bilan bog'liq bo'lgan islohotlarni amalga oshirayotgan O'zbekistonimiz uchun ham ilm va texnika doirasini davlat tomonidan boshqarishining oqilona shakllarini ishlab chiqish muhim ahamiyatga egadir. CHunki ITT iqtisodiy o'sishning asosiy manbasi bo'lib hisoblanadi.

Jahon etakchi davlatlari ilmiy va innovatsion siyosatning maqsadlari bo'lib quyidagilar hisoblanadi:

- mamlakat iqtisodiyotining o'sishda ilm va texnika ulushini oshirish;
- moddiy ishlab chiqarishda progressiv o'zgarishlarni ta'minlash;
- jahon bozorida milliy mahsulotimizning raqobatbardoshligini oshirish;
- mamlakat xavfsizligi va mudofaa qobiliyatini mustahkamlash;
- ekologik muhitni Yaxshilash;
- mavjud ilmiy maktablarni sqlash va rivojlantirish.

A. Ilmiy faoliyatning davlat tomonidan quvvatlanish ko'rinishlari

4.6-chizma. Ilmiy va innovatsion faoliyatning davlat tomonidan quvvatlanish ko'rinishlari

Davlat o'z siyosatining maqsadlarini aniqlash bilan bir vaqtda printsiplar va bu siyosatni amalga oshirish mexanizmini ham ishlab chiqadi. Bu printsiplar mamlakatda shakllangan xo'jalik tizimi va davlat institutlarining iqtisodiy faoliyatiga ta'sirining chuqurligiga bog'liqdir. Ilmiy va innovatsion faoliyatni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishining shakllangan mexanizmi chizmada keltirilgan.

Ilmiy va innovatsion faoliyatda davlat siyosatining asosiy printsiplariga quyidagilar kiradi:

- ilmiy va ilmiy-texnik ijodning erkinligi;
- intellektual mulkning huquqiy hisoblanishi;
- ilmiy, ilmiy-texnik faoliyat va ta'lim integratsiyasi;
- ilm va texnika sohasida raqobatni quvvatlash;
- ilmiy rivojlanishning ustuvor yo'nalishlarida resurslarni kontsentratsiyalash;
- ilmiy, ilmiy-texnik va innovatsion faoliyatda ishbilarmonlikni rag'batlantirish;

4.6-chizmada jahonning rivojlangan mamlakatlarida ilmiy va innovatsion faoliyatning davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishning shakllari keltirilgan.

Jahon amaliyotida quvvatlash darajasi va shakllari bo'yicha quyidagi ko'rinishlarda bo'ladi:

- faol aralashish davlat strategiyasi;
- nomarkazlashgan;
- aralash.

Respublikamizda xorijiy sarmoyalarni jalb etish tadbirlarini amalga oshirishda quyidagi tamoyillarga asoslanadi. Birinchidan, tashqi iqtisodiy faoliyatni yanada erkinlashtirish sohasida aniq maqsadni ko'zlab siyosat yurgizish;

Ikkinchidan, respublika iqtisodiyotiga bevosita kapital mablag'ni jalb etishni ta'minlaydigan huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy va boshqa shart-sharoitlarni tobora takomillashtirish; Uchinchidan, Respublika jahon darajasidagi texnologiyani etkazib berayotgan, xalq xo'jaligining zamonaviy tarkibini vujudga keltirishda ko'maklashayotgan xorijiy sarmoyadorlarga nisbatan eshiklarni ochib qo'yish siyosatini izchillik bilan utkazish; To'rtinchidan, mablag'larni respublika mustaqilligini ta'minlaydigan va raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lgan eng muhim ustuvor yo'nalishlarda jamlash; respublikada xorijiy imtiyozlarning keng tizimii vujudga keltirilgan xorijiy sarmoyadorlar uchun imtiyozli soliq joriy etilgan.

Amaldagi imtiyozlar va rag'batlantirish omillari tizimida:

-ishlab chiqarish hajmida tovarlar (ishlar, xizmatlar) eksporti kamida 30 foizni tashkil etadigan korxonalariga, mulkchilik shakllaridan qat'iy nazar, foyda solig'ini amaldagi stavkalardan ikki barobar kamroq to'lash huquqini berish;

-Respublika davlat investitsiya dasturiga kiritilgan loyihalar bo'yicha soliqlar to'lashdan besh yil muddatga ozod etish;

-xorijiy investitsiyalar ishtiroqidagi korxonalar daromadining ishlab chiqarishni kengaytirishga va texnologiyani Yangilashga sarflanadigan qismidan soliq olmaslik;

-o'zi ishlab chiqargan mahsulotni ruxsatnomasiz bemaol chetga olib ketish;

-O'zbekiston hududida qo'shma korxonalarining va faqat xorijiy sarmoyalar bilan ishlaydigan korxonalarining ustav fondiga hissa qo'shish uchun mol-mulkni chetdan boj to'lovlarsiz olib kirish;

-jismoniy va yuridik shaxslarning, jumladan ajnabiylarning davlat mulkini xususiylashtirish jarayonida, shu jumladan ko'chmas mulkning keng miqyosda sotilishida bemaol ishtirok etishlarini ta'minlash;

-investitsiya loyihalarini amalga oshirish uchun er uchastkalaridan foydalanish va ularni tasarruf etish huquqini tanlov asosida sotib olish ko'zda tutilgan.

O'zbekiston investitsiyalarni o'zaro himoya qilish to'g'risida Germaniya, Turkiya, Misr, Indoneziya, Malayziya, Pokiston, Finlandiya, Koreya, AQSH, Fransiya kabi 20 taga yaqin davlatlar bilan bitimlar imzoladi.

O'zbekiston hukumati Kanada, Xitoy, Turkiya, Gollandiya, Germaniya, SHveysariyaning banklari va firmalari bilan 2 mlrd AQSH dollariga yaqin summada hukumatlararo 40ga yaqin yirik kredit bitimi tuzdi va hozir bu bitimlar amal qilmoqda.

Nazorat savollari

- 1. Innovatsiya jarayonidagi muhim natijaviy ko'rsatkichlarni sanab bering?*
- 2. Innovatsion faoliyatning davlat tomonidan qo'llab quvvatlanishi.*
- 3. Jahon etakchi davlatlari ilmiy va innovatsion siyosatning maqsadlari bo'lib nimalar hisoblanadi?*
- 4. Ilmiy va innovatsion faoliyatda davlat siyosatining asosiy printsiplariga nimalar kiradi?*
- 5. Amaldagi imtiyozlar va rag'batlantirish omillari ayting?*

Adabiyotlar

1. Abdullaev A., Abduhakimov M. Sifat menejmenti tizimi: samarali tatbiq etish Hamkor. 2005 y. 21 apr. 6 b.
2. Abdullaev B. Innovatsiya jarayonida xorij tajribasi imkoniyatlari. O'zbekiston iqtisodiy axborotnomasi. №4-5 2001 y. 55-56 b.
3. Abdullaev B., Abduraimov I. Innovatsiya sub'yektlari faoliyati samaradorligini aniqlash. Bozor, pul va kredit. №9 2005, 66-69 b.
4. Anshin V.M. i dr. Innovatsionniy menedjment. M. «Delo» 2003 g. s.482.
5. Bozorov R. Aktivizatsiya innovatsionniy deyatelnosti v stroitelnoy otrasli. Magisterskaya dissertatsiya. TASI 2004g.
6. Gerchikova I.N. Menedjment YUniti 1995g.
7. Innovatsionniy menedjment. Uchebnoe posobie. Redaktsionnaya gruppа Goncharenko L.P. i dr. -M.: KNORUS, 2005 g. s.544.
8. Karimov I.A. Milliy istiqloq mafkurasi-xalq e'tiqodi va buyuk kelajakka ishonchdir. T: "O'zbekiston" 2000.
9. Maksimsov V.A. Menedjment. Akalis, 1998g.
10. Medinskiy V.G. Innovatsionniy menedjment. Uchebnik. -M.: Infra-M, 2005g. s.295.
11. Menedjment organizatsii M. Infra 1996g.
12. Menedjment i rinok. Germanskaya model. M Bek 1995g.
13. Muxamedyarov A.M. Innovatsionniy menedjment. Uchebnoe posobie. - M.: Infra-M, 2005 g. s.127.
14. Upravlenie protsessom novovvedeniy v kapitalisticheskoy firme. M. 1995g.
15. Ustinov V.A. «Upravlenie innovatsionnoy deyatelnostyu. M. GAU. 1995g.
16. Utkin E.A. «Innovatsionniy menedjment». M. Artiya. 1996 g.

17. Porshnev A.G. «Upravlenie innovatsiyami v usloviYax perexodnogo perioda k rinku» M. Megapolis, 1993 g.
18. Santo B. «Innovatsii kak sredstvo ekonomicheskogo razvitiYa». M. Progress. 1990g.
19. Santolaynen T., Boulaynen E. Upravlenie po rezultatam. M. Progress. 1993
20. O'ulomov S.S. va b. Investitsion loyihalarni tahlili. T. 1998 y.
21. O'zR Prezidentining 2002 yil 20-fevraldagi «Ilmiy tadqiqot faoliyatini tashkil etishni takomillashtirish to'g'risida»gi PF-3029–sonli Farmoni.
22. O'zR VMning 2002 yil 4-martdagi «Ilmiy-tadqiqot faoliyatini tashkil etishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 77-son qarori.
23. O'zbekiston iqtisodiyoti. Analitik to'plam. 2004 y. SISM.
24. «Elektron raqamli imzo to'g'risida»gi O'zbekiston respublikasi qonuni.
25. Xoyer V. Kak delat biznes v Evrope. M. Progress. 1992 y.
26. www. econ-profi. ru.
27. www. binec.ru.
28. www. bistrast.ru.
29. www. siora.ru.

Ilova

Ilova 1. «Fundamental tadqiqot loyihasi» ilmiy tadqiqotlar tanlovida ishtirok etishga talablar

Tanlovda ishtirok etish uchun xujjatlar ruyxati:

- loyiha to'g'risida ma'lumot;
- loyiha rahbari va loyihaning asosiy ijrochilari to'g'risida ma'lumot;
- loyiha bajariladigan va moliyalashtirish amalga oshiriladigan tashkilot to'g'risida ma'lumot;
- loyihaning ish dasturi;
- loyihani birinchi yilda bajarishga sarf bo'ladigan xarajatlar smetasi;
- ijrochi tashkilotlar Ilmiy yoki ilmiy-texnik kengashlarining loyihaga bergan xulosasi.

Loyiha to'g'risida ma'lumot va loyihaning ish dasturlari ikkinchi nusxalari anonim holda, imzolarsiz, tayyorlangan bo'lishi kerak. Ushbu nusxalarda patentlar, ilmiy maqolalar (jurnaling nomi, soni va sanasi, nashr etilgan joyi ko'rsatilgan holda), monografiyalar, darsliklar, o'quv qo'llanmalari va boshqalar to'g'risidagi ma'lumotlar mualliflarning ismi-sharifi ko'rsatilmagan holda keltirilishi lozim.

Loyiha to'g'risida ma'lumot

- Loyihaning nomi;
- Tanlov turi (fundamental tadqiqotlar);
- Dasturning nomi;
- Ilm-fan sohasi;
- Ilmiy yo'nalishning shifri va nomi («Ilmiy yo'nalishlar klassifikatori» bo'yicha);
- Kalit so'zlar (loyihani to'la tavsiflovchi, 15 tadan ko'p bo'lmagan hamda vergul bilan ajratilgan, ayrim so'zlar va so'z birikmalari);
- Annotatsiya (bir betdan oshmasligi lozim) – loyihaning qisqacha mazmuni va uni amalga oshirishning asosiy bosqilari;
- Loyihada, ilmiy rahbari ham hisobga olgan holda, ishtirok etadigan asosiy ijrochilar soni (raqamda ko'rsatiladi);
- Loyihani bajarish muddatlari (boshlanish yili – Yakunlash yili);

Loyiha rahbari va loyihaning asosiy ijrochilari to'g'risida ma'lumot

- Familiyasi, ismi va otasining ismi (to'liq). Tug'ilgan sanasi (raqamlar bilan-kuni, oyi, yili);
- Ilmiy darajasi (to'liq) va ilmiy daraja berilgan yili. Ilmiy unvoni va berilgan yili;
- Asosiy ish joyi – tashkilotning to'lov hujjatlarida keltirilgan to'liq nomi. Tashkilotning rasmiy qabul qilingan qisqa nomi;
- Ilmiy qiziqishlar sohasi («Ilmiy yo'nalishlar klassifikatori» bo'yicha). Kalit so'zlar (15 tadan ko'p bo'lmagan hamda vergul bilan ajratilgan, ayrim so'zlar va so'z birikmalari);
- Ilmiy maqolalarining umumiy soni (ma'ruza tezislari bilan birga);
- Uy manzilgohi (pochta indeksi, viloyat, shahar, tuman va ko'cha nomi, uy raqami, uy va ish telefonlari (qavs ichida shahar kodi ko'rsatilgan holda), E-mail.

Loyiha bajariladigan va uni moliyalashtirish amalga oshiriladigan tashkilot to'g'risida ma'lumot -Tashkilotning to'lov hujjatlarida keltirilgan to'liq nomi; Tashkilotning rasmiy qabul qilingan qisqa nomi; +aysi vazirlik yoki idora tasarrufida ekanligi ko'rsatiladi; - Joylashgan manzili (pochta indeksi, viloyat, shahar, tuman va ko'cha nomi, uy raqami);

Tashkilot rahbarining telefonlari (qavs ichida shahar kodi ko'rsatilgan holda); Tashkilot buxgalteriYasining telefonlari; Tashkilot faksi; E-mail. Tashkilotning Bank rekvizitlari.

Ilova 2. «Amaliy ilmiy tadqiqotlar loyihasi» tanlovida ishtirok etishga talablar

Loyiha hujjatlari ro'yhati: loyiha to'g'risida ma'lumot; loyiha rahbari va loyihaning asosiy ijrochilari to'g'risida ma'lumot; loyiha bajariladigan va moliyalashtirish amalga oshiriladigan tashkilot to'g'risida ma'lumot; loyihaning ish dasturi; loyihani birinchi yilda bajarishga sarf bo'ladigan xarajatlar smetasi; ijrochi tashkilotlar Ilmiy yoki ilmiy-texnik kengashlarining loyihaga bergan xulosasi.

Loyiha to'g'risida ma'lumot va loyihaning ish dasturi anonim holda ikkinchi nushasi keltiriladi, u imzolarsiz, tayyorlangan bo'lishi kerak, hamda patentlar, ilmiy maqolalar (jurnaling nomi, soni va sanasi, nashr etilgan joyi ko'rsatilgan holda), monografiYalar, darsliklar, o'quv qo'llanmalari va boshqalar to'risidagi ma'lumotlar mualliflarning ismi-sharifi ko'rsatilmagan holda keltirilishi lozim.

Loyiha to'g'risida ma'lumot. -Loyihaning nomi; -Tanlov turi (amaliy tadqiqotlar); -Dasturning nomi; -Ilm-fan sohasi; -Ilmiy yo'nalishning shifri va nomi («Ilmiy yo'nalishlar klassifikatori» bo'yicha); -Kalit so'zlar (loyihani to'la tavsiflovchi, 15 tadan ko'p bo'lmagan hamda vergul bilan ajratilgan, ayrim so'zlar va so'z birikmalari); -Annotatsiya (bir betdan oshmasligi lozim) – loyihaning qisqacha mazmuni va uni amalga oshirishning asosiy bosqichlari;

-Loyihada, ilmiy rahbarni ham hisobga olgan holda, ishtirok etadigan asosiy ijrochilar soni (raqamda ko'rsatiladi);

-Loyihani bajarish muddatlari (boshlanish yili – Yakunlash yili);

Loyiha rahbari va loyihaning asosiy ijrochilari to'g'risida ma'lumot

-Familiyasi, ismi va otasining ismi (to'liq). Tug'ilgan sanasi (raqamlar bilan-kuni, oyi, yili);

-Ilmiy darajasi (to'liq) va ilmiy daraja berilgan yili. Ilmiy unvoni va berilgan yili;

-Asosiy ish joyi – tashkilotning to'lov hujjatlarida keltirilgan to'liq nomi. Tashkilotning rasmiy qabul qilingan qisqa nomi;

-Ilmiy qiziqishlar sohasi («Ilmiy yo'nalishlar klassifikatori» bo'yicha). Kalit so'zlar (15 tadan ko'p bo'lmagan hamda vergul bilan ajratilgan, ayrim so'zlar va so'z birikmalari);

-Ilmiy maqolalarining umumiy soni (ma'ruza tezislari bilan birga);

-Uy manzilgohi (pochta indeksi, viloYat, shahar, tuman va ko'cha nomi, uy raqami, uy va ish telefonlari (qavs ichida shahar kodi ko'rsatilgan holda), E-mail.

Loyiha bajariladigan va uni moliyalashtirish amalga oshiriladigan tashkilot to'g'risida ma'lumot

-Tashkilotning to'lov hujjatlarida keltirilgan to'liq nomi; Tashkilotning rasmiy qabul qilingan qisqa nomi; +aysi vazirlik yoki idora tasarrufida ekanligi ko'rsatiladi;

-Joylashgan manzili (pochta indeksi, viloYat, shahar, tuman va ko'cha nomi, uy raqami);

Tashkilot rahbarining telefonlari (qavs ichida shahar kodi ko'rsatilgan holda); Tashkilot buxgalteriYasining telefonlari; Tashkilot faksi; E-mail.

Glossoriy

-innovatsion menejment – bu turli darajadagi ob'ektlar va ushbu ob'ektlardagi innovatsion maqsadlarga erishishga yo'naltirilgan Yangiliklarni

ishlanma jarayonini va tadbiriq etishni boshqarish, tashkil qilish, rejalashtirish, mativatsiya va nazoratdir;

-strategiya o'zi grekcha strategia so'zidan olingan bo'lib, stratos-armiya va ago-etaklovchi ma'nosini bildiradi;

-strategiya - harbiy san'atning oliy qismi bo'lib, xarbiy sohada jang kilish koidalarini va jang xarakterini, rejalashtirishning nazariy asoslarini tahlil qilishni, xarbiy operatsiyalarga tayyorgarlikni va olib borishni o'rgatadi;

investitsiya-korxonona asosiy vositalarni ishlab chiqarishga jalb qilishga (saqlab qolish va kengaytirishga) yo'naltirilgan pul vositalari, xarajatlar, investitsiyalash, Ya'ni erga, inshootlarga, ishlab chiqarishga pul vositalarini qo'yish, korxonona ishlab chiqarishni uzluksizligini ta'minlash va kengaytirish, orqali korxonona foydasini ortirishga qaratilgan.

-innovatsion korxonona (firma, kompaniya) – ITTKI natijalarini tadbiriq qiluvchi va ishlab chiqarishni texnologik tayyorlovchi ixtisoslashgan vositachi shaxs;

-innovatika-innovatsion jarayon rivojlanish qonuniyatlarini o'rganuvchi fan sohasi;

-injiniring - loyiha, maslahat, yuritish bosqichi va boshqaruv faoliyatidir;

-texnologik injiniring – buyurtmachiga texnologiya taklifi, energiya, transport loyihalarini ishlanmalari va ularni yuitish;

-reinjiniring innovatsiya - tadbirkorlik faoliyatida ishlab chiqarish va innovatsiyani tadbiriq etishni qayta qurishdagi muxandislik-maslahat xizmati;

-eksplernentniya (pionerniya) – bozorning eski segmentlarini Yangi yoki radikal o'zgarishga yangiliklar tamoyili asosida almashtirish;

-brandmauer – ikki va ko'p sonli tarmoqda dastur ta'minoti va vositalar majmuasi hamda havfsizlik boshqaruvining markaziy maskani;

-imij - xo'jalik yurituvchi sube'ktlar va fuqarolar haqida insonlar ongida va tasavvuridagi yuqori saviyalilik va mavqe tassuroti jamlanmasi;

-merjer – korxonani kuchli kompaniya tomonidan yutib yuborilishi;

-imitatsiya - nimagadir, kimgadir yaqinlashish yoki jiplashish;

-adaptivlik - tizimni o'zgarishlarga moslashtirish, masalan, ishlab chiqarish apparatlarini yangi texnika va texnologiyaga moslashtirish, xodimlarni innovatsion, tashkiliy va boshqa o'zgarishlarga adaptivlash.

Аннотация

Ушбу ы=ув =ылланмада инновацион менежментнинг назарий асослари ва хориж тажрибаси, инвестицион лойищаларни бащолаш ва инновацион жараён воситалари тавсифланган, фундаментал ва амалий тад=и=отлар иш дастурларини тайёрлаш щикоя =илинган. Инновацион фаолият дастурини шакллантириш ва инновацион лойищаларга талаблари баён этилган.

Ушбу адабиёт 5.340.200 –Менежмент йыналиш быйича тайёрланган. «Инновацион менежмент» 3.04.4 ы=ув режаси предмети билан бир хил номда аталиб ы=ув =ылланма сифатида тавсия =илинмо=да.

Содержание

	стр.
Введение	5
Глава 1. Теоретические основы и зарубежный опыт инновационного менеджмента	
1.1. Основы инновационного менеджмента	
1.1.1. Предмет и метод дисциплины инновационного менеджмента	9
1.1.2. Цели и задачи, организация и контроль инновационного менеджмента	12
1.1.3. Классификация инновации	19
1.1.4. Сущность инновационного менеджмента	21
1.2. Организация и анализ эффективности научно-конструкторской инновационной деятельности	29
1.3. Потенциальные возможности улучшения инновационного менеджмента	32
1.4. Опыт инновации и инновационного менеджмента	
1.4.1. Привлеченные потоки иностранной инвестиции в мировой экономике и их проблемы	34
1.4.2. Организация инновационного менеджмента в зарубежом	36
1.4.3. Возможности иностранного опыта в инновационном процессе	43
Глава 2. Оценка инновационных проектов и инновационный процесс	

2.1. Оценка инновационных проектов	47
2.1.1. Методы оценки инновационных проектов и общая сумма добавленных средств	47
2.1.2. Порядок оценки инновационных проектов	48
2.1.3. Критерий оценки инновационного менеджмента	50
2.2. Создание, угроза и факторы неопределённости инновационного проекта	
2.2.1. Основные этапы создание и реализации инновационных проектов	54
2.2.2. Анализ методов, выбор, угроза и факторы неточности инновационных проектов	57
2.2.3. Организационные формы и обеспечения ресурсами инновационного менеджмента	59
2.2.4. Основные этапы инновационного процесса. Применять его результата в практике производства новых продукций	61
2.3. Эффективность инновационного процесса и рекомендации развития менеджмента	
2.3.1. Показатели эффективности инновационного процесса	64
2.3.2. Рекомендации развития инновационного менеджмента	67
Глава 3. Программа исследований, формирование программы инновационной деятельности и требования к инновационным проектам	
3.1. Рабочая программа фундаментальных исследований и прикладных исследований	69
3.2. Ведение мониторинга и вести научных учреждений и объектов в «Список государственных уникальных объектов»	
3.2.1. Исследований уникальных научных объектов	71
3.2.2. Мониторинг деятельности уникальных научных объектов	71
3.2.3. Представляемые документа по уникальным научным объектам	72
3.3. Формирование программы инновационной деятельности, порядок реализации и требования к инновационным проектам	
3.3.1. Общий порядок и объекты инновационной деятельности	72
3.3.2. Порядок организации тендера инновационных проектов	74
3.3.3. Рассмотрение и проведение экспертизы инновационных проектов	74
3.3.4. Формирование программы	74
3.3.5. Порядок выделения льготного кредита	75
3.3.6. Реализации программы и порядок финансирование с долевым участием инновационных проектов	75
3.3.7. Порядок мониторинга, экспертиза и регулирование выполнения инновационных проектов	76
3.3.8. Документы для участия тендеров инновационных проектов	77
3.3.9. Сведения инновационных проектов	77
3.3.10. Характеристика проекта.	78
3.3.11. Технико-экономическое обоснование (ТЭО)	78
Глава 4. Теоретические и прикладные инновационные деятельности в научных и производственных предприятиях	
4.1. Психологическая граница и модель П. Ромера	
4.1.1. Психологическая граница и разрыв, а также диффузионная новизна	79
4.1.2. Научно-технологический прогресс и модель П. Ромера.	82
4.2. Рейтинги инновационной деятельности научно-производственных предприятий и программа введения новизны в практику	
4.2.1. Теоретические определения рейтингового индикатора в инновационной деятельности научно-производственных предприятий	85
4.2.2. Разработка проекта и программы введения новизны в практику	89
4.3. Инновационная практика в республике	
4.3.1. Состояние инновационного практического процесса в республике	92
4.3.2. Финансирование и развитие инновационного процесса в республике	95
4.4. Новые факторы эффективного внедрения системы менеджмента качества	100

4.5.Инновационная технология – правовые порядки электронной росписи и деятельности его регистрационного центра	103
4.6.Определение эффективности деятельности инновационных субъектов и государственная поддержка	107
Литература	113
Приложение. Приложение 1. Требование к участию тендера «Фундаментальным исследовательским проектам»	115
Приложение 2. Требование к участию тендера «Прикладным исследовательским проектам»	116
Глоссарий	117

Аннотация

В данном учебном пособии описаны теоретические основы инновационного менеджмента и зарубежный опыт, объяснены оценка инвестиционного проекта и средства инновационного процесса, представлены основы подготовка рабочая программа фундаментальных и прикладных исследований. Объясняется формирование программы инновационной деятельности и требования к инновационным проектам.

5.340.200 –Менежмент. «Инновацион менежмент» 3.04.4

Support

	page
Part1. Bases of innovative management and foreign experience	
1.1.Bases of innovational management.	
1.1.1.A subject and a method of innovative management	9
1.1.2.The purposes and problems, the organization and the control of innovational management	12
1.1.3.Classification of an innovation	19
1.1.4.Essence of innovational management	21
1.2.Introduction of activity scientifically - design innovative management and an estimation of productivity	29
1.3.Potential opportunities at improvement of innovative management	32
1.4.Experience of an innovation and innovational management	
1.4.1.Input from outside of innovative investments and a problem at introductions in economic	34
1.4.2.Introduction of innovative management abroad	36
1.4.3.Opportunities of foreign experience in innovational process	43
Part 2. An estimation of innovative projects and innovative projects	
2.1.An estimation of innovative projects	
2.1.1 Methods of an estimation of innovative projects and a total sum of a surplus value	47
2.1.2 Rules of an estimation of innovative projects	48

2.1.3 Borders of an estimation of innovative management	50
2.2 Creation, threat and factors of uncertainty of the innovational project	
2.2.1. Development of innovative projects and the basic kinds of stages introduction	54
2.2.2. Kinds of analyses of innovative projects, a choice, risk and not expected factors	57
2.2.3. Kinds of transformation of innovative management and supply by resources	59
2.2.4. The basic stages of the innovative period in a result manufacture of new production and use in practice	61
2.3 Efficiency of innovational process and the recommendation of development of management	
2.3.1. Industrial parameters of the innovative period	64
2.3.2. Recommendations for development of innovative management	67
Part 3. Programs of research, development of programs of innovative works and presentations to innovative projects	
3.1. Fundamental and practical researches of the working program	69
3.2. To include in lists and to make monitoring " Unique scientific State objects " in scientific establishments objects	
3.2.1. Inspection of unique scientific objects	71
3.2.2. Monitoring activity of unique scientific objects	71
3.2.3. Showed documents but unique objects	72
3.3. Development of programs of innovative works, the order of introduction and showed conditions to innovative projects	
3.3.1. The general order and objects of innovative activity	72
3.3.2. The order of a choice of innovative projects	74
3.3.3. Viewing innovative projects and preparation for examination	74
3.3.4. Development of the program	74
3.3.5. The order of allocation preferential the credit	75
3.3.6. Introduction of programs and share financing of innovative projects	75
3.3.7. Carrying out of monitorings on performance of innovative projects, their examinations and the order of coordination	76
3.3.8. Showed documents at a choice of innovative projects	77
3.3.9. Data on the project	77
3.3.10. The characteristic of the project	78
3.3.11. The feasibility report	78
Part 4. Theoretical and applied innovational activity in the scientific and industrial enterprises	
4.1. Psychological border and P.Romer's model	
4.1.1. Psychological border and having dug, and also diffusionally novelty	79
4.1.2. Scientific - technological progress and P.Romer's model	82
4.2. Ratings of innovational activity of the research-and-production enterprises and the program of introduction of novelty in practice	
4.2.1. Theoretical definitions рейтингового the indicator in innovational activity of the research-and-production enterprises	85
4.2.2. Development of the project and the program of introduction of novelty in practice	89
4.3. Innovational practice in republic	
4.3.1. Condition of innovational practical process in republic	92
4.3.2. Financings and developments of the innovative period in republic Uzbekistan	95
4.4 New factors of effective introduction of system of a quality management.	100
4.5. Innovational technology - legal orders of an electronic list and activity of its registration center	103
4.6. Definition of efficiency of activity of innovational subjects and the state support	107
Literatura	113

Appendices. Appendices 1. Showed conditions at a choice of scientific inspection of " Fundamental inspection of the project"	115
Appendices 2. Showed requirements for participation in a choice of " Scientific - practical research of the project "	116
Glossary	117

The summary

Theoretical bases and experiences of foreign innovative managements, and also estimation of investment projects and the characteristic of the innovative process, fundamental and practical researches, the order of preparations of the working programs, showed requirements are specified in it the grant to innovative projects.

5.340.200 –Menejment. «Innovasion menejment» 3.04.4